

450 Ft

LEVÉLTÁRI SZEMLE

66. évfolyam 2016. évi 4. szám

A TARTALOMBÓL

SIPOS ANDRÁS:

A magyar önkormányzati és területi levéltárak
egykor és napjainkban

...OKTÓBER 23. UTÁN

– NOVEMBER 23. ELŐTT...

Wisinszky László naplója, 1956. október 23. – december 11.

Hangulatjelentés a szabadságharc leverését követő időszakból

KILÁTÓ

GARADNAI ZOLTÁN: A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatai

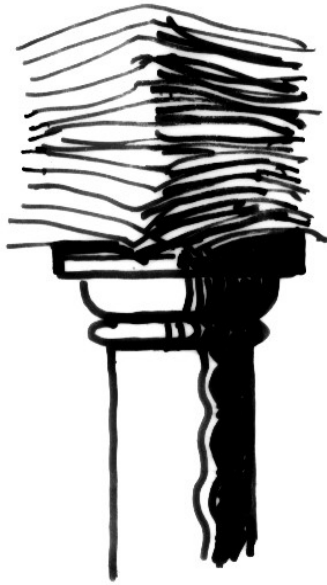
CSEH GERGŐ BENDEGÚZ: Levéltárak, harmónia és barátság
A Nemzetközi Levéltári Tanács szülői kongresszusáról

66.

évfolyam

2 0 1 6

4. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

66. évfolyam
2016. év 4. szám

Levéltári Szemle

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR,
a MAGYAR LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETE és a
MEGYEI ÉS VÁROSI LEVÉLTÁRAK TANÁCSA folyóirata

E számunk megjelenését támogatta a

Szerkesztők:

HORVÁTH J. ANDRÁS (főszerkesztő), BANA JÓZSEF (felelős szerkesztő),
DOMINKOVITS PÉTER (szerkesztő), ERDÉSZ ÁDÁM (szerkesztő),
ÓLMOSI ZOLTÁN (olvasószerkesztő), BORBÉLY JÁNOS (tördelőszerkesztő)

<http://archivportal.arcanum.hu/levszem>

http://www.leveltaros.hu/Leveltari_Szemle/leveltari_szemle.html

www.mol.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/kiadvanyok/kiadvanyok/folyoiratok/leveltari_szemle/leveltari_szemle.html

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2-4.

E-mail: **leveltar.sz@gmail.com**

ISSN 0457-6047

Terjeszti a *Levél- és Hírlapigazgatási Igazgatóság*

Előfizethető a LHI-nél.

Előfizetési díj egy évre 1400 forint.

Az előfizetésnél kérjük feltüntetni: *Levéltári Szemle*

Felelős kiadó:

A Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója,
a Magyar Levéltárosok Egyesületének elnöke és a
Megyei és Városi Levéltárak Tanácsának elnöke

Nyomdai munkák:

PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr

Felelős vezető: RADEK JÓZSEF ügyvezető igazgató

TARTALOM

SIPOS ANDRÁS: A magyar önkormányzati és területi levéltárak egykor és napjainkban	5
--	---

...OKTÓBER 23. UTÁN – NOVEMBER 23. ELŐTT...

Wisinszky László naplója, 1956. október 23. – december 11. Közreadja: SZAKOLCZAI ATTILA	17
Hangulatjelentés a szabadságharc leverését követően Közreadja: HORVÁTH J. ANDRÁS – KOLTAI GÁBOR	46

KILÁTÓ

GARADNAI ZOLTÁN: A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatai	55
CSEH GERGŐ BENDEGÚZ: Levéltárak, harmónia és barátság A Nemzetközi Levéltári Tanács szöuli kongresszusáról	67

MŰHELYMUNKÁK

KERESZTES CSABA: Kutatási lehetőségek és kutatási esetek az Új Magyar Központi Levéltárban 1970 és 1979 között	79
---	----

MÉRLEG

CSILLAG ATTILA–ROKOLYA GÁBOR: A pécsi közjegyzői kamara története 1875–1949 (<i>Sarusi Kiss Béla</i>)	98
--	----

HIREK

„Zala Balatonja” A Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára Tudományos Konferenciája (<i>Káli Csaba</i>)	101
--	-----

IN MEMORIAM

NAGY FERENC 1944–2016 (<i>Kujbusné Mecsei Éva</i>)	107
INHALT	110
CONTENT	111

SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

CSEH GERGŐ BENDEGÚZ, vezető szakfelügyelő, főosztályvezető, ÁBTL

GARADNAI ZOLTÁN, főlevéltáros MNL

HORVÁTH J. ANDRÁS, főlevéltáros, BFL

KÁLI CSABA, igazgatóhelyettes, főlevéltáros, MNL Zala Megyei Levéltár

KERESZTES CSABA, főosztályvezető-helyettes, főlevéltáros, MNL

KOLTAI GÁBOR, főosztályvezető, főlevéltáros, BFL

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA, igazgató, MNL SZSZMLT

SARUSI KISS BÉLA, főosztályvezető, főlevéltáros, BFL

SIPOS ANDRÁS, főosztályvezető, főlevéltáros, BFL

SZAKOLCZAI ATTILA, főlevéltáros, BFL

Szerk.= szerkesztőség, BFL = Budapest Főváros Levéltára. DRHE = Debreceni Református Hittudományi Egyetem, ELTE BTK = Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. MNL CSML = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MNL ZSZMLT = Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs Szatmár Megyei Levéltára, MNL ZML = Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, SZTE = Szegedi Tudományegyetem, MNL Gy-M-S = MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára,

ELŐFIZETÉSBEN TERJESZTI A MAGYAR POSTA ZRT.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, [www.posta.hu](https://eshop.posta.hu/storefront/) WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767 -8262 számon, levélben a MP Zrt.

1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: [www.posta.hu](https://eshop.posta.hu/storefront/) WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díj: 1600 Ft

SIPOS ANDRÁS

A MAGYAR ÖNKORMÁNYZATI ÉS TERÜLETI LEVÉLTÁRAK EGYKOR ÉS NAPJAINKBAN¹

Általános vélekedés szerint a közlevéltárak megbecsültsége, társadalmi státusza és a jogállami elveknek megfelelően működő politikai rendszer között szoros kapcsolat áll fenn. Az átláthatóság, a közhatalmat gyakorlók elszámoltathatósága és az állampolgároknak az információhoz való hozzáférési joga a demokratikus rendszer alapvető követelményei, a levéltárak pedig ennek szükséges intézményi feltételei. Ám a magyar területi és önkormányzati levéltáraknak az utóbbi évtizedek folyamán, a diktatúra és a demokrácia időszakában végbement fejlődése nem feltétlenül igazolja ezt a szoros kapcsolatot, legalábbis ilyen közvetlen formában nem. Ezen levéltárak ugyanis éppen az 1950-es években indultak el a szó valódi értelmében vett intézménnyé válás útján, először érvényesítve a levéltári szakszerűség számos követelményét, vagyis éppen abban az időszakban, amikor szovjet mintára jött létre a központosított közlevéltári hálózat. A szocialista rendszer bukását követő negyedszázad tapasztalatait véve figyelembe viszont nemigen állítható, hogy a levéltáros munkája és a gondjaira bízott iratok sokkal nagyobb megbecsülésben részesültek, mint korábban.

Az 1950 előtti időszak

A vármegyék iratainak rendszeres őrzését a megyeházák létesítéséről szóló 1723. évi törvényi rendelkezéstől számíthatjuk. Az 1790–1820 közötti időszakban vált általánossá a megyei levéltárnoki állások létesítése. Ez a folyamat a szabad királyi városokban már korábban kezdetét vette, mivel a városi jogokat és kiváltságokat, a polgárság jogait, tulajdonát biztosító dokumentumok megőrzése nagy jelentőséggel bírt a városi közösség számára. Az első olyan tisztviselőt, aki főként a régebbi iratokért volt felelős, 1776-ban nevezték ki Budán. 1950 előtt kétfajta önkormányzati levéltár létezett: megyei és törvényhatósági jogú városi. Ebben az időszakban csak az Országos Levéltár tekinthető olyan kiépült, stabil szervezeti keretekkel bíró intézménnynek, melynek mű-

¹ A tanulmány „Waves of centralisation and decentralisation: Territorial and municipal archives in Hungary” címmel a Nemzetközi Levéltári Tanács *Comma* című folyóiratának tematikus számában jelent meg (*Comma* 2014/1–2. sz. 81–90. p.), amely a világ területi és önkormányzati levéltárai helyzetének, szereplehetőségeinek széles merítésű összehasonlító áttekintését tűzte ki célul. Ennélfogva a magyarországi levéltári viszonyokról konkrét ismeretekkel nem rendelkező nemzetközi szakmai közönség előismereteihez és információs igényéhez igazodik. Angolból fordította: Horváth J. András.

kódését elsősorban a levéltáros szakma autonóm normarendszere határozta meg. A századforduló időszakától kezdődően ezen intézmény valódi történeti és levéltártudományi műhelynek számított, ám országos intézményhálózattal nem rendelkezett. A megyei és városi levéltárak az önkormányzatok igazgatási szervezetének alkották részét. 1883-tól a vármegyei levéltárosi állás betöltésének az Országos Levéltárban leteendő vizsga volt a feltétele, egyetemi végzettséget csak 1929-től kívántak meg. A vármegyei, illetve városi „főlevéltárnoki” állás egyfajta speciális történeti képzettséggel és érdeklődési körrel rendelkező hivatalnoki pozíciót jelentett. A legfőbb feladatkört az adott törvényhatóság érdekeinek szolgálata képezte, a levéltárnokok a szakma fejlődését elszigeteltségük miatt csak esetlegesen tudták követni, a levéltári szakmai elvek érvényesítése és a jó gyakorlatok átvétele, helyi alkalmazása nagyrészt személyes ambíciók és érdeklődés függvénye volt. Nem létezett semmiféle szakmai koordináció vagy felügyelet, s a levéltárnokok munkájának zömét a folyó közigazgatási igényekhez kapcsolódó ügyek intézése jelentette. A nem törvényhatósági városok, illetve a községek iratai pedig jórészt kívül rekedtek a levéltári tevékenység fókuszán. Budapest székesfőváros helyzete ettől némileg különbözött, mivel itt 1901-ben a tizetöt évnél régebbi iratok őrzésére és gondozására történeti levéltári szakhivatal létesült. A levéltárosok – a hivatalok napi ügykezelési feladatainak ellátása, valamint a kutatási igények kielégítése mellett – döntően várostörténeti tárgyú publikációs és szerkesztői tevékenységet folytattak. Az állomány nyilvántartása, értékelése, segédletek készítése nem tartozott elsődleges feladataik közé.

Központosítás és szocialista levéltári rendszer

A második világháborút követő hatalmi viszonyok eredőjeként Magyarország szovjet befolyási övezetbe került, ahol 1948/49-ben sztálini típusú kommunista diktatúra létesült. A II. világháborút követően a levéltári rendszer újjászervezésére a szigorú központosítás jegyében és e folyamat részeként került sor. Az 1950. évi 29. sz. törvényerejű rendelet elrendelte a törvényhatósági és önkormányzati levéltárak új kerületi állami levéltárakba való összevonását, amelyek szakmai és adminisztratív téren a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter felügyelete alatt álló Levéltárak Országos Központja (LOK) irányítása alá kerültek, míg a tudományos felügyeletet a Magyar Tudományos Akadémia látta volna el. A LOK kezdeményezése nyomán a kerületi levéltárak létrehozásának folyamata az egyazon székhelyen működő megyei és a városi levéltárak összeolvasztásával vette kezdetét. (Budapest – az ország fővárosa, egyben Pest megye székhelye – mind a mai napig az egyedüli kivétel.) Anyagi lehetőségek hiányában végül is nem vált valóra a több megyére kiterjedő illetékességű kerületi levéltárak felállítása, a kormányzat 1952-ben elejtette ezt a tervet, s helyette minden megyében állami területi levéltár működött, melyekbe a korábbi törvényhatósági és városi levéltárak beolvadtak. Ezek alkották – s ezek jogutódai alkotják mind a mai napig – a magyar levéltári hálózat gerincét. Ezen kívül semmiféle helyi, területi levéltár nem létezett.

1953-ban 21 állami levéltár jött tehát létre a 19 megyeszékhelyen, illetve a fővárosban. A három kisebb vármegyéből 1950-ben létrehozott Győr-Sopron megyében, tekintettel arra, hogy noha Sopron megszűnt a megye központja lenni, jelentős helyi tradíciókkal s kivételesen gazdag városi levéltári állománnyal rendelkezett, két azonos

szintű területi állami levéltár létesült: Sopronban, valamint az egyesített megye székhelyén, Győrött. Az új intézmények kezdettől fogva raktári helyhiánnyal küzdöttek, ezért több helyütt is megyei fióklevéltárak létesültek. A területi állami levéltárak illetékessége minden olyan iratra, illetve iratképzőre kiterjedt, amely az adott területen nem tartozott az Országos Levéltár vagy a Hadtörténeti Levéltár illetékességi körébe, azonban nem önkormányzati levéltárként, hanem a LOK vezetése alatt álló területi közlelvéltárként működtek a továbbiakban. Gyűjtőtevékenységük a közigazgatási szervek iratain túlmenően a jogszolgáltatási, gazdasági, vállalati szervek, a családok, társadalmi szervezetek és iskolák irataira is kiterjedt. Önálló önkormányzati levéltáraknak ebben a rendszerben nem volt helyük, s a korábbi törvényhatóságok és helyi önkormányzatok iratai is a területi állami levéltárak felelősségi körébe kerültek. Jelentős előrelépésként értékelhető, hogy kezdettől fogva nagy figyelem hárult az addig elhanyagolt kisvárosi és községi iratok begyűjtésére.

Az erőteljes központosítás egyszersmind egy olyan fejlődési folyamat kezdetét is jelentette, melynek során a területi levéltárak a szó valódi értelmében vett intézményekké alakultak, és működésükben meghatározó szerepet kapott a szakszerűség. Minden központi utasítások szerint történt. Bevezették a kötelező fondrendszert; a LOK által kiadott útmutatók alapján végezték az iratrendezési munkákat, vezették az alapnyilvántartásokat, leltározták az állományt. A fondnyilvántartások és az alapleltárak szigorúan előírt elvi szerkezetet követtek. A területi állami levéltárak (később megyei levéltárak) fondjegyzékeinek 1962 és 1975 között közzétett első sorozata az 1950 után egységes rendszer szerint végrehajtott rendezési és leírási munkálatok eredményét tükrözte. Néhány éven belül már nem elhanyagolható mennyiségű módszertani szakirodalom is rendelkezésre állt. Az 1951-től megjelenő Levéltári Híradó számai sorra adták közre a területi levéltárak tennivalóival és megoldandó problémáival foglalkozó közleményeket, amelyeket számos esetben a megyei levéltárak munkatársai írtak.

Az első évek legnagyobb kihívását a háborút s az azt követő zűrzavaros időszakot, az intézményi átalakításokat is átvészelt jelentős mennyiségű irat begyűjtése, pusztulástól való megóvása és biztonságba helyezése jelentette. A területi levéltárak állománya az 1950-es 49,67 folyókilométeres mennyiségről 1960-ra 92,6 km-re növekedett. Ezen iratok számottevő részének eredeti rendje megbomlott, illetve nem állt rendelkezésre hozzájuk segédlet. Új típusú levéltári feladatot képezett az iratképzők irattárai és az iratsejtezés felügyelete. A levéltári szakembergárda ugyanakkor még mindig csekély létszámú volt: míg a Budapesti 1. sz. Állami Levéltár kötelékében 1960-ban 21 fő dolgozott, az összes többi területi levéltár együttesen 111 főt foglalkoztatott (közülük 40 volt diplomás). Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az átlagos megyei levéltárban egy magasan képzett és gyakorlott főlevéltáros volt csupán, aki mellett általában 4-6 különböző feladatokat ellátó kolléga működött közre. Az anyagi feltételek és a tárolási körülmények számos esetben nagyon szerények, vagy éppen kifejezetten nyomorúságosak voltak. Például a Fővárosi 1. sz. Állami Levéltár állományának legnagyobb része a Szent István Bazilika hatalmas, ám nyirkos altemplomában volt elhelyezve, ahova a háború alatt légoltalmi okokból került. (Az itt működő levéltári raktár csak 1991-ben szűnt meg!)

Decentralizáció és szakmai fejlődés

Az 1956-os forradalom leverését követően a kommunista rendszernek egy új változata jött létre Kádár János irányítása alatt. A szélsőségesen totalitárius és elnyomó sztálini típusú személyi diktatúra helyett néhány év múltán a pártoligarchia diktatúrájának konszolidált változata alakult ki, amelynek működtetői számára a társadalmi béke és a rendszer általános elfogadottsága nagy fontossággal bírt. Az 1960-as évek végén az államszocializmus reformtörekvései decentralizációs folyamatokat indítottak el, amelyek következtében a helyi hatalmi struktúrák a korábbiaknál nagyobb jelentőségre tettek szert. Ez a tendencia a levéltári területen is a központosított szervezetrendszer végét jelentette. 1968-ban a területi levéltárak is a megyei – Budapesten a fővárosi – tanácsok felügyelete alá kerültek.

Az új fenntartók alapvető elvárásként fogalmazták meg azt az igényt, hogy a levéltárak töltsenek be meghatározó szerepet a helyi identitás ápolásában, a helytörténet és a regionális történet kutatásában és népszerűsítésében. A legtöbb megyei levéltár ebben az időszakban valódi történeti műhellyé vált, és ez a folyamat kéz a kézben haladt a levéltári szakszerűség színvonalának emelkedésével. A forráskiadási tevékenység, hely- és megyetörténeti olvasókönyvek, évkönyvek és monográfiák megjelentetése párhuzamosan haladt a fondjegyzékek és más kutatási segédletek közreadásával.

Az új fenntartók immár nagyobb felelősséggel is tekintettek intézményükre. Részben ennek köszönhetően mind az anyagi, mind a személyi feltételek jelentős mértékben javultak. Ugyanakkor komoly eltérések is észlelhetők voltak az egyes levéltárak között, mivel a működési keretokről érdemben rendelkező tanácsi vezetők hozzáállása döntő jelentőséggel bírt. A végbement fejlődés azonban nem volt kielégítő. A raktározás esetében például a korábban legfeljebb szükségraktárnak minősíthető, kényszermegoldásként sebtében kialakított telephelyeken sínylődő állomány éppen csak elfogadható körülmények közé került. Igazán korszerű levéltárak nem épültek a szocializmus évtizedei alatt. A megoldás általában kimerült abban, hogy épületeket alakítottak át levéltári célokra, ami sok esetben súlyos kompromisszumokkal járt. Mindazonáltal a szabványos levéltári dobozok, a fémpolcos állványrendszerek, a mikrofilmolvasók, valamint egyéb reprográfiai és állományvédelmi eszközök beszerzése minőségi ugrást jelentett.

Az alkalmazottak, köztük a diplomások létszámának emelkedése alapvető feltétele volt annak, hogy a levéltárak történetkutatói műhelyként működhessenek. Ez a tevékenység többé már nem a főlevéltárnok személyes ambícióitól függött, hanem elvárás volt a fenntartó részéről. A Tanácsköztársaság kikiáltásának 60., valamint a német megszállás alóli felszabadulás 25. évfordulója alkalmából a helyi források kutatására és kiadására központilag szervezett és összehangolt projektek indultak. A megyei levéltárak számára ezek során szorosan együttműködtek a központi kutatóintézetekkel, és biztosították aszínvonalas forráskiadás feltételeit. Természetesen eleget kellett tenniük az állampárti kormányzat politikai elvárásainak is, de történettudományi tevékenységet folytathattak, egyúttal pedig szélesíthették és erősíthették kapcsolataikat a helyi társadalommal. A helytörténeti mozgalom újfajta szereplehetőséget biztosított az értelmiségiek számára, amelynek révén részt vehettek a helyi közéletben. Mindezt a hivatalos po-

litika is támogatta, remélve, hogy a lakosság fokozottabb bekapcsolódása a szocialista eszmék terjesztése szempontjából is előnyös lehet.

1969-ben törvényerejű rendelet alakjában új jogszabály született a levéltárügyről, amely egészen 1995-ig szabta meg a szakmai tevékenység kereteit, tehát túlélte az államszocializmus időszakát. A levéltárakat közigazgatási feladatokat is ellátó tudományos intézményként határozta meg, amely közművelődési tevékenységet is végez. Megerősítette a levéltáraknak mint a kutatók kiszolgálásán túlmenően saját feladatként is történeti kutatásokat folytató műhelyeknek a státuszát. Az új rendelet ugyanakkor az iratképzők felügyeletének területén is nagyobb szereppel és felelősséggel ruházta fel a levéltárakat.

Az 1980-as években vita bontakozott ki a történészi és levéltárosi szerep összeegyeztethetőségéről. A levéltárak kutatóintézményként való elismerése, valamint a szakmai színvonal emelkedése jótékony hatást gyakorolt a szorosabb értelemben vett levéltár-elmélet és archivisztika területén, az iratrendezés és segédletkészítés tudományosan megalapozott gyakorlattá vált. A levéltárosi és történészi szerep egyidejű betöltése mindkét területen gyümölcsözőnek bizonyult. A kulturális minisztérium levéltári igazgatósága (1977-től levéltári osztálya) jelentős szerepet játszott az egységes szakmai normák és módszertan érvényesítése terén. A Levéltári Osztály által 1971-ben kiadott Levéltárak Ügyviteli Szabályzata a levéltári munka minden fázisára kiterjedt. A területi levéltáraknak egységesített fondrendszert kellett alkalmazniuk, így a kutatók az egész országban ugyanazzal a fondszerkezettel találkoztak. A megyei levéltárak többé nem csupán végrehajtói voltak a központi utasításoknak, de hozzá is járultak az általános szakmai fejlődéshez, aminek révén saját intézményi szakmai profiljukat gazdagították.

Államszocializmusból demokráciába

A rendszerváltozást követően a levéltárügy évekig nélkülözte az új és stabil jogszabályi kereteket. A „köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről” szóló törvény 1995 nyarán látott napvilágot. Ezt megelőzően a törvényhozás csupán egyetlen kérdésben lépett: állami tulajdonban vette a szocialista rendszer állampártjának iratait; továbbá az 1945 utáni iratokat addig elkülönülten kezelő Új Magyar Központi Levéltárat egyesítették az Országos Levéltárral. A pártiratok az Országos Levéltárba és a megyei levéltárakba kerültek, nagyobb problémák nélkül betagozódtak azok állományába.

Az 1990-es évek első felében, az állam és az új helyi és megyei önkormányzatok vagyonának elkülönítése során bizonytalan helyzet jött létre mind a levéltárak által őrzött iratok jogi státusza, mind az intézmények fenntartásának jövője kérdésében. Jelentkezett a köziratok és magániratok egyértelmű szétválasztásának, illetve a közfunkciókat ellátó iratképzők és a magánszervezetek iratai elvi szempontú elkülönítésének a korábbi gyakorlathoz képest újszerű igénye is. Ebben az időszakban a központi szakmai irányítás és koordináció jelentősen meggyengült.

Az átmenet folyamatát vezérlő jogszabályok többsége egyszerűen figyelmen kívül hagyta a levéltári szakmai szempontokat, aminek komoly következményei lettek. Példának okáért a szocialista állami vállalatok által keletkeztetett, döntően selejteztlen

és kevésbé rendezett iratok terjedelmét mintegy 100 ezer iratfolyóméterre becsülték 1990-ben. Az 1991. évi csődtörvény viszont a jogutód nélkül felszámolt vállalatok iratainak levéltári átvételi kötelezettségét mondta ki, miközben ennek feltételei a levéltárak raktározási és egyéb kapacitásainak elégtelensége miatt nyilvánvalóan nem voltak adottak. A levéltáraknak csekély erőforrások birtokában kellett megbirkózniuk a gazdaság villámgyors átalakulása nyomán előálló új helyzettel. Ebben az időszakban a csődbe ment „szocialista” vállalatok 1950–60-as évekbeli iratainak átvétele volt túlsúlyban. Mindeközben nagy mennyiségű, részben a 20. század első feléből származó, részben 1945 utáni, jelentős maradandó értékkel bíró közirat maradt vissza az iratképzők őrizetében, számos esetben veszélyeztetett állapotban. Az 1990-es évek első felében ezeknek az iratoknak a feltárása és levéltári átvétele háttérbe szorult a csődiratok halasztást nem tűrő iratmentési feladataihoz képest. Az iratképzők feletti felügyeletre sem tudtak annyi energiát fordítani a levéltárak, amennyit ez a kritikus átmeneti időszak igényelt volna.

Hatalmas kihívást jelentett a kárpótlási törvények végrehajtásában való közreműködés, a szükséges igazoló dokumentumok szolgáltatása azok számára, akiket (magukat vagy felmenőiket) az 1939–1989 közötti időszak elnyomó rendszerei üldöztek, életüktől, szabadságuktól vagy tulajdonuktól megfosztottak. Ez a tömeges levéltárhasználat évtizedek óta példa nélkül álló hullámát hozta magával, lehetőséget teremtve arra, hogy mind a közvéleményben, mind a döntéshozókban tudatosodjon a levéltárak jelentősége. Az intézmények állták ezt a rohamot, jóllehet nem részesültek a feladatteljesítéssel arányos anyagi támogatásban, azonban kapacitásuk java részét pont abban az időszakban kötötte le a kárpótlási ügyek intézése, amikor az átalakulási folyamat nyomán veszélybe került iratok megmentésére kellett volna koncentrálniuk.

Az 1995. évi levéltári törvény alapeszméjét a köziratok és a magániratok, valamint a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak közötti következetes különbségtétel képezte. A kultúráért felelős miniszter csupán az akkori Országos Levéltár felett gyakorolt közvetlen felügyeletet, és néhány kormányzati ágazat rendelkezett szaklevéltárral (Hadtörténelmi Levéltár, Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár). A területi levéltárak a fővárosi és a megyei önkormányzatok fenntartásában működtek tovább. A korábbiakhoz hasonlóan az általános területi levéltár szerepét is betöltötték, és őrizték a városok iratait is. Noha elvileg bármely helyi önkormányzat számára nyitva állt – és áll – a saját levéltár alapításának lehetősége, eddig csupán négy város élt ezzel: Győr, Tatabánya, Székesfehérvár és Vác. Mivel az önkormányzatok rendszerint alulfinanszírozottak voltak, legtöbbjük nemigen érezhetett indítást arra, hogy levéltárat létesítsen és tartson fenn, különös tekintettel arra, hogy a megyék által fenntartott levéltárak kötelesek voltak gondoskodni irataik őrzéséről. Az önálló levéltár létesítése mellett döntő városi önkormányzatokat nem csak az motiválta, hogy jobb tárolási és egyéb körülményeket, valamint helyben közvetlen hozzáférést biztosítsanak a saját irataik számára. . Új helyi kulturális intézmény létesítése is célként lebegett a szemük előtt, amely publikációkkal és rendezvényekkel járul hozzá a lokálpatriotizmus ápolásához.

A levéltári törvény előírásai szerint a szakmai követelményeket a kulturális miniszter rendeletben szabályozta, az előírások teljesülését a levéltári szakfelügyelet ellenőrizte. Az intézmények e keretek között nagyfokú önállósággal szervezhették munká-

jukat, amelynek céljait és szempontjait viszont a fenntartó határozhatta meg. A szakmai koordináció és szabványosítás megvalósulásában nagy szerepet szánt a jogalkotó az Országos Levéltár miniszter által jóváhagyott módszertani ajánlásainak és útmutatóinak.

A megyei és városi levéltárak vezetői 1993-ban Önkormányzati Levéltárak Tanácsa néven konzultatív testületet hoztak létre a kihívásokra való közös válaszadás igényével. A tanács szakmai szervezetként a levéltári területen hamarosan általános elfogadottsággal rendelkezett. Ennek intézményesüléseképpen tagokat delegálhatott a Levéltári Kollégiumba, a miniszter véleményezési és javaslattevési joggal felruházott tanácsadó testületébe. A Kollégium 2005 óta egyik kiadója volt a Levéltári Szemlének, együttműködésben a Magyar Levéltárosok Egyesületével és az Országos Levéltárral.

Az 1990-es évek és a 2000-es évek elejének új fejleménye volt, hogy egyes területi levéltárak új, modern levéltári épületet kaptak. Ennek legkiválóbb példája Budapest Főváros Levéltára 2004-ben átadott új épülete, amely az akkori időszak európai színvonalát képviseli. A Veszprém Megyei Levéltár 2005-ben egy 1928-ban épült egykori katonai iskola levéltári célra teljesen átalakított épületét vehette birtokba. Legújabb beruházásként a Fejér Megyei Levéltár 2014-ben átadott, székesfehérvári műemlék épület átalakításával megvalósult épülete említendő.

A rendszerváltás kezdeti időszakában kevés területi levéltár rendelkezett – többnyire igencsak szerény felszereltségű – állományvédelmi műhellyel. Illuzórikus volt az az elképzelés, hogy minden megyei intézményben létesülhessenek ilyenek, ezért a szakma regionális, több megyét szolgáló műhelyek létesítését támogatta a már létezők továbbfejlesztésével. Ez a fajta fejlesztés éppen csak elindulni látszott, amikor a 2008-as gazdasági válság nyomán a már meglévő műhelyek is a létszámcsökkentés áldozatául estek, s ezt követően általában már csak egy-egy állományvédelmi szakember alkalmazásával működhettek. A területi és önkormányzati levéltárak közül csupán Budapest Főváros Levéltára rendelkezett teljesen felszerelt állományvédelmi műhellyel, ahol iratrestaurálás, könyvkötészet, mikrofilmzés és digitalizálás egyidejűleg folyhatott.

Az infokommunikációs technológia alkalmazása még az 1990-es években is erősen függött az egyes intézmények egyedi helyzetétől és lehetőségeitől. A magyar levéltáraknak az információs társadalomban elfoglalt helyzetéről 2000-ben készült tanulmány megállapítása szerint: „A szakmai közösség ellenállása mára megszűnt, de ez a lényegen nem változtatott, mert a levéltárosok többsége mind a mai napig csak olyan intelligens írógépnak tekinti a számítógépet, ami megkönnyíti a szövegek gyors reprodukálását, változtatását és kinyomtatását. Általános elfogadás csak ezen a részterületen következett be.”

A 2000-es évek folyamán vált a számítógép a levéltárosok számára a mindennapi munka részévé, amelyet egyre növekvő mértékben használtak adatbázisépítésre is. Számos értékes tartalmú adatbázis épült elszigetelten az egyes intézményekben, miközben a legtöbb esetben eltérő adatszerkezetben és eltérő alkalmazásokkal dolgozták fel az azonos típusú iratokat is. Egyre nőtt az igény olyan közös felhasználói felület iránt, ahol a különböző intézmények által szolgáltatott tartalmak integráltan kutatha-

tók. 2009-ben az akkori az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatásával, a Szolgáltató Levéltár keretprogram jegyében jött létre a Magyar Levéltári Portál (www.archivportal.hu), amely kezdetben elsősorban a területi és helyi levéltárak közös platformjaként indult. A közös portál a levéltári ügyekkel kapcsolatos friss információkat nyújtott a szakemberek, a levéltárhasználók és az érdeklődők számára (kutatási szabályok és lehetőségek, jogszabályi feltételek, új kiadványok, kiállítások, konferenciák, projektek, szakmai útmutatók és szabványok, stb.). Egyúttal közös adatbázis jött létre, amely integrálta a közreműködő levéltári intézmények által rendelkezésre bocsátott különféle egyedi adatokat és digitalizált levéltári iratokat (térképek, dokumentumok, ügyiratok). Az egyesített adatbázisban a közreműködő levéltárak fondjainak és állagainak jegyzéke is megtalálható volt.

Ebben az időszakban a személyi állomány bővülésére is sor került: míg 1989-ben 522-en dolgoztak a megyei és fővárosi levéltárakban, 2000-ben már 608-an. A létszámnövekedést 2006 után erőteljes létszámcsökkenés követte. A 2005 és 2010 közötti időszakban a területi levéltári hálózat összességében három átlagos megyei intézmény költségvetési keretösszegét, valamint két átlagos megyei levéltárnak megfelelő alkalmazotti létszámmal veszített el – miközben az őrzött iratanyag összességében másfél átlagos megyei levéltár állományának megfelelő mennyiséggel gyarapodott. Ez nem csupán az általános gazdasági válság hatásából adódott, de a megyei és fővárosi önkormányzatok pozíciójának és pénzügyi alapjainak meggyengülését is tükrözte. A Levéltári Kollégium által 2011-ben felállított munkabizottság (amelynek tagjai között az önkormányzati levéltárak munkatársai voltak többségben) megállapította, hogy a fennálló rendszerben sem a központi kormányzat, sem az önkormányzatok nem tudták hatékonyan ellátni a fenntartói és szakmai irányítási feladatokat, viszont az ország megyéi között indokolatlan különbségek alakultak ki a levéltári szolgáltatások színvonala tekintetében. A problémát a területi levéltáraknak a központi államigazgatás alá rendelése, valamint egy új állami szakmai irányító szerv – Nemzeti Levéltári Igazgatóság – létrehozása segítségével vélték megoldhatónak.

Az egyik legsúlyosabb érv az volt, hogy az EU által is támogatott e-közigazgatás fejlesztési programjai elsődleges állami célként kerültek megfogalmazásra. Nem tűnt reálisnak az az elképzelés, hogy a megyei önkormányzatok által fenntartott és egymástól függetlenül működő húsz területi levéltár egy egész országra szóló EU-projekt keretei között valósítsa meg az elektronikus iratok levéltári átvételét és megőrzését célzó fejlesztéseket. A bizottság elképzelése szerint ugyanakkor az összes levéltári intézmény megőrizte volna önálló jogi státuszát, és saját költségvetéssel rendelkezett volna. Ami a négy városi levéltárat illeti, a bizottság a helyi önkormányzatok hatáskörében kívánta tartani őket, és azzal érvelt, hogy létesítésük az adott önkormányzat önálló döntése volt, az állam által történő átvételük esetén viszont az általuk biztosított források elvesznek a levéltárügy számára. Ezeknek a városi levéltáraknak a helyzetét a fenntartásukat biztosító önkormányzatoknak köszönhetően a megyei levéltárakénál általánosságban kedvezőbb volt.

2011–2012-ben kormányzati döntés alapján a közigazgatás nagyarányú átszervezésére került sor, amelynek keretében és eredményeként a megyék addigi feladataik és a hozzájuk rendelt források nagy részét elvesztették, intézményfenntartó szerepük

megszűnt. A kormány 2012. szeptember 30-ával az összes megyei levéltárat beolvasztotta az új Magyar Nemzeti Levéltárba, amelynek központi intézménye az addigi Országos Levéltár lett, a megyei levéltárak pedig, önálló jogi személy státuszukat elveszítve, annak „tagintézményei”. Ez az a gyakorlatban azt jelenti, hogy az iratok őrzésével, valamint a megyei iratképzőkel kapcsolatos szakmai feladataik megmaradtak, e feladatokhoz azonban a Nemzeti Levéltár költségvetésének keretei között rendelnek erőforrásokat, a tagintézmények vezetőit a Nemzeti Levéltár főigazgatója nevezi ki az illetékes miniszter egyetértésével. Csupán Budapest Főváros Levéltára és a négy városi levéltár működik továbbra is önkormányzati intézményként.

A területi levéltárak és a helyi társadalom

Az utóbbi két évtized során a területi és helyi levéltárak komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy történeti és archivisztikai kutatásokat végző intézményekként érdemben előmozdítsák a helyi és regionális történeti ismeretanyag gyarapodását, terjesztését, a helyi identitás erősítését. A Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeiként eltöltött első két év után a megyei levéltárosok e szerepértelmezése nem változott érzékelhető módon, s továbbra is a fenti szakmai küldetést teljesítik. A jelek szerint a tagintézményi státusz ad némi lehetőséget a korábbi évtizedek során kialakított egyedi intézményi profil sajátos értékeinek megőrzésére. Az egyes intézmények a már kitaposott utakon tovább haladva folytathatják az innovatív kezdeményezéseiket a helyi társadalom irányában, a csak náluk rendelkezésre álló tudás és szakértelem hasznosításával létrehozott partneri kapcsolataikra alapozva.

2011-től a különböző levéltárak nyilvános rendezvényeit összeköti a Nemzeti Kulturális Alap által támogatott Nyitott Levéltárak programsorozat. Ennek köszönhetően az érdeklődők egy közös felületen – nyomtatott programfüzet, illetve weboldal – keresztül kaphatnak információt többek között a konferenciákról, kiállításokról, ünnepi rendezvényekről, előadásokról, gyermekprogramokról. A területi és önkormányzati levéltárak egyre intenzívebben kapcsolódnak be a Múzeumok Éjszakája és a Kutatók Éjszakája eseménysorába. Ezeken a résztvevők csoportos vezetések, előadások, interaktív játékok és egyéb lehetőségek révén nyerhetnek bepillantást a levéltárak mindennapi munkájának azokba a részleteibe is, amelyek egyébként nem nyilvánosak. Néhány megyei és városi levéltár vezető szerepet játszik az elmúlt évek során kifejlesztett levéltárpedagógiai programokban, ami manapság a szakmai munka egy új területének is tekinthető. A megyei levéltárak által évente rendezett Levéltári Napok remek lehetőséget biztosítanak a kollégáknak és kutatóknak, hogy bemutassák legújabb kutatási eredményeiket az érdeklődők számára.

A helyi emlékezeti kultúra színvonalas ápolásának jó példája a Veszprém Megyei Levéltár által 2010-ben útjára bocsátott Veszprémi Kaleidoszkóp projekt. A mintegy 60 ezres lélekszámú, gazdag történelmi múlttal bíró dunántúli megyeszékhelyet nagy mértékben érintette és átformálta a szocialista iparosítás. A levéltár azzal fordult a helybeliekhez, hogy adják kölcsön digitalizálás céljából a birtokukban lévő, az 1970 előtti Veszprémről készült fényképeiket. Az erre vállalkozókkal pedig interjút készítettek, s Veszprémi Történeti Szalon címmel nyilvános beszélgetéssorozatot is szerveztek, amelynek keretében megidéztek az idők folyamán eltűnt színhelyeket, intézmé-

nyeket, embereket. A digitalizált fotók és a történeti szalon összejövetelein rögzített beszélgetések a levéltár honlapján is közzétették. A beszélgetések során feltáruló emlékek a mindennapi élet színtereire éppúgy vonatkoznak, mint például a város szocialista építőipari nagyvállalatára, amely sokak számára munkát és az élet keretét jelentette hosszú időn át, továbbá meghatározó jelentőséggel bírt a városi táj átalakulása szempontjából is. A beszélgetések során meglevenedő emlékek döntő jelentőséggel bírnak a levéltárban őrzött írott források jobb megértése szempontjából is. A Veszprémi Kaleidoszkóp könyvsorozat első kötete fényképek, személyes visszaemlékezések és levéltári iratok segítségével kelti életre a város egyik, a szocialista időszakban teljesen eltűnt negyedét, ahol ma már hatalmas lakótelep található. Az ily módon előkerült fotóanyagot a közterületeken, illetve sokak által látogatott közintézményekben felállított időszaki kiállításokon is bemutatták, nem beszélve az internetes felületekről. Három esztendő munkájának eredményeként 102 adományozó 6700 fényképét digitalizálták, 905 interjú készült, ami komolyan hozzájárulhatott ahhoz, hogy a levéltárat a lakosság is elismert emlékezeti intézményként tartsa számon.

A Nógrád Megyei Levéltár székhelye, a 36 ezres lakosú Salgótarján a 19. század közepén a szénbányászat és a nehézipar jóvoltából indult el az urbanizációs fejlődés útján. A város az 1960–70-es években nyerte el mai arculatát, amikor a belváros teljes átépítése során nagylakótelepek nőttek ki a földből. Majd a szocialista állami nagyipar felszámolását követően mind a város, mind a régió válsághelyzetbe került, s a hanyatlás képét mutatta. Az itteni megyei levéltár számára a közvélemény érdeklődésének felkeltésére a 20. század második felének „elsüllyedt világával” való szembenézés: a szocialista korszak és az 1956-os forradalom eseményei kínáltak különösen jó lehetőséget. Jó példa erre a „Nógrádi motoros krónika” projekt. Negyven esztendővel ezelőtt még nem volt általános az autóbirtoklás, a fiatalok számára az 1960-as ’70-es években inkább a motorbicikli volt a szabadság és a mobilitás szimbóluma. 2008-ban egy magángyűjtemény anyagából Balassagyarmaton rendezett kiállítás irányította rá a témára a figyelmet. A levéltár a lakossághoz fordult, hogy begyűjtse a motorozás írott és képi emlékeit. Az összegyűlt gazdag anyagból azután tematikus blogot szerkesztettek, amely fotók, posztterek, nyomtatványok és iratok tükrében hozza közel a korabeli motorozás világát (<http://motoroskronika.blogspot.hu/>).

A trianoni békediktátum következtében a történeti vármegyéket államhatárok vágta ketté, ami azt eredményezte, hogy proveniencia szempontjából szorosan összetartozó irategyüttesek ma megosztva, elszórva, sokszor nagyon eltérő rendszerben kezelve találhatók meg különböző országok levéltáraiban. Az írott források azonban a Kárpát-medencében élő valamennyi nép közös levéltári hagyatékát képezik, ezért bír döntő jelentőséggel, hogy a régió országai szorosan együttműködjenek a múlt bármely időszakát érintő kutatás esetében. Jól érzékelteti a határközi kapcsolatok jelentőségét, hogy a mai 19 megyéből 14 érintkezik az államhatárral. Ezért a megyei levéltárak többsége szoros kapcsolatot ápol a szomszéd ország határmenti régiójának rokon intézményeivel és munkatársaival. A Szlovákiával, Ukrajnával és Romániával is határos Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye levéltára például már mintegy két évtizede nemzetközi esemény rangjára emelte évenként megrendezett levéltári napját, amelynek középpontjában a közös múlt áll. Rendszeresen hívnak vendégelőadókat a szomszédos orszá-

gokból, és a programban gyakran helyet kap az országhatárt átlépő szakmai kirándulás, kihelyezett ülés. Nógrád Megye levéltára a szlovákiai Füleki Vármúzeummal közösen valósított meg határon átnyúló együttműködési projektet az Európai Unió keretprogramjának támogatásával. A vegyes lakosságú régió két közösségének (Legénd és Ragyolc) múltját, helyi társadalmainak sorsát derítik fel a szlovák-magyar határ mindkét oldalán. Az ennek eredményeként létrehozott weboldal nem csupán az érintett két közösségre vonatkozó iratokat, fényképeket és interjúkat teszi hozzáférhetővé, de azokat a szélesebb körű történeti információkat is, amelyek segítenek mindezt a magyar–szlovák közös múlt összefüggéseiben elhelyezni (<http://www.nogradhistoria.eu>).

Nem hagyható említés nélkül az együttműködés egy különleges esete sem. A Somogy Megyei Levéltár munkatársai 2001-től fogva közreműködtek a horvátországi Rijekai Állami Levéltárban a Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság (1870–1918) iratainak rendezésében és a szükséges segédletek elkészítésében. Fiume a magyar korona *corpus separatum*-át képezte, ennél fogva az itt őrzött iratok a magyar történelem fontos forrásai – arról nem is szólva, hogy az ügyiratok túlnyomó része magyar nyelven íródott. A horvát–magyar együttműködésben végzett munka – jóllehet a Nemzeti Kulturális Alap támogatta – helyi kezdeményezés és szervezés eredménye volt. Budapest Főváros Levéltára szintén kiveszi a részét a kárpát-medencei szakmai együttműködésből. A digitalizálás és adatbázisépítés gazdag tapasztalataira támaszkodva szervez továbbképzéseket a szomszédos országokban dolgozó magyar és magyarul tudó levéltárosok számára. Ennek kettős célja, hogy a kollégák korszerű ismeretekkel legyenek felvértezve, egyben együttműködésre kész szakmai közösség is kialakuljon.

A Magyar Nemzeti Levéltárba történt integráció az ország legtöbb településének iratait is őrző megyei levéltárak számára tevékenységük új keretét teremtette meg, de remélhetjük, hogy a továbbiakban is fenntartják és erősítik a helyi és regionális identitás és történeti ismeretek elmélyítésében játszott eddigi fontos szerepüket.

HABSBURG OTTÓ HAGYATÉKA BUDAPESTRE KÖLTÖZIK

A jövőben Budapesten fogják kezelni Habsburg Ottó hagyatékát – jelentette az Ö1 osztrák közszolgálati rádió, amelynek értesülését az utolsó Habsburg trónörökös fia, Habsburg György is megerősítette az APA osztrák hírügynökségnek. Az Ö1 szerint a döntés Orbán Viktor miniszterelnökkel folytatott megbeszélések eredményeként jött létre. A 2011-ben elhunyt politikus, közíró, európai parlamenti képviselő, egykori trónörökös archívuma, amelyet átalakítási munkálatok után a budapesti várban helyeznek el, várhatóan 2018-tól lesz látogatható. A hagyaték mindazonáltal a Habsburg család tulajdonában marad.

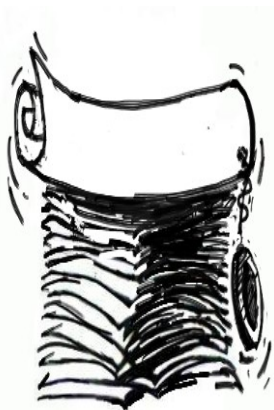
Már régóta folynak tárgyalások a hagyaték sorsáról. Médiaértesülések szerint az Osztrák Állami Levéltár (Österreichische Staatsarchiv) is küzdött azért, hogy Habsburg Ottó hagyatéka hozzá kerüljön. Szóba került az is, hogy a Bécestől néhány kilométerre északra fekvő Klosterneuburg településen található apátságban helyezik el az archívumot. Emiatt a Habsburg család megbeszéléseket is folytatott az Alsó-Ausztria tartomány illetékeseivel, azonban a tárgyalások több mint két évig húzódtak anélkül, hogy felvázolták volna a konkrét megvalósítás tervét. Az Ö1 rádió által idézett dokumentum, vagyis a Habsburg család állásfoglalása szerint a magyar kormányfővel 2016 elején kezdődtek megbeszélések, amikor felvetették Habsburg Ottó hagyatékának magyarországi elhelyezését.

A magyar parlament októberben fogadta el azt a törvényjavaslatot, amelynek alapján létrejöhet a Habsburg Ottó hagyatékát gondozó alapítvány.

Az APA osztrák hírügynökség beszámolója megjegyzi: Habsburg Ottónak különösen szoros kapcsolata volt Magyarországgal, és a nyelvet is jól beszélte. “Testben osztrák, de lélekben magyar vagyok” – idézték szavait.

Habsburg Ottó, az utolsó magyar király IV. Károly (I. Károly osztrák császár) legidősebb fia 2011-ben halt meg, testét a kapucinus rend bécsi belvárosi kriptájában helyezték örök nyugalomra, szívét pedig külön urnában a pannonhalmi Főapátság altemplomában helyezték el.

MTI

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

**...OKTÓBER 23. UTÁN –
NOVEMBER 23. ELŐTT...**

**WISINSZKY LÁSZLÓ NAPLÓJA,
1956. OKTÓBER 23. –
DECEMBER 11.**

Közreadja: **SZAKOLCZAI ATTILA**

1.

A naplórészletek Wisinszky László alkalmazott grafikus feljegyzései. A napló írója az 1950-es években a MÉLYÉPTERV munkatársa volt, 1945-től folyamatosan vezetett naplót. A forradalom és szabadságharc napjaiban készült feljegyzések ritka lehetőséget biztosítanak arra, hogy az ismert események a személyes sors és a magánélet hétköznapi történései mellett jelenjenek meg. Wisinszky László napi rendszerességgel vezette naplóját, amely az esetek többségében óra-percnyi pontossággal feljegyzett, döntően magánéleti vonatkozásokat tartalmaz, de a forradalom idején a köztörténeti eseményeket is percnyi pontossággal rögzítette. A feljegyzések forrásértékét és különlegességét a naplóíró körülvéő köztörténeti események tárgyilagos és a körülményekhez képest higgadt közlésmódja, rögzítési igénye, valamint azoknak a mindennapok személyes és mikroszkopikus dimenziójú perspektívába helyezése adja. Így a forradalom és szabadságharc eseményei a bejegyzések révén egyfajta személyes „háttérvilágítást” kapnak. A munkahelyi, családi, kapcsolati viszonylatok és kisebb-nagyobb konfliktusok, a mindennapi élet tárgyi feltételrendszere, az életszükségletek biztosítása, a sorsdöntő mozzanatok közötti, „eseményközi” órák és napok privát ideje közelív és személyessé tesz a forradalom és szabadságharc napjainak megélés-történetét. A közölt szöveg jól érzékelteti a fővárosi lakosság életét, hangulatát, a mindennapok nehézségeit.

A napló sorozat – egyéb személyes dokumentumok mellett – 2006-ban került vásárlás útján Budapest Főváros Levéltára őrzetébe. Jelzete: XIV.69.

Wisinszky László (Sopron, 1930) hétéves kora óta cserkész volt, 1944-ben levante gyorskiképzést kapott. 1948-ban a szegedi piarista gimnáziumban érettségizett, majd felvették a Színművészeti Főiskolára, de azt polgári származása miatt nem fejezhette be. Az ötvenes évek elejétől először az Állami Mélyépítési Tervező Intézet, majd a MÉLYÉPTERV grafikusaként dolgozott. Közben két évig sorkatonai szolgálatot teljesített. Az 50-es évek közepén alapfokú szerkesztői tanfolyamot végzett, és mint alkalmazott grafikus, számos műszaki bemutatón és kiállításon vett részt. 1950-től egyre

bővülő szakszervezeti és tömegsport tevékenységet is kifejtett. Amatőr fotósként egyre több műszaki dokumentációs feladatot kapott, naplója pedig azt bizonyítja, hogy a forradalom és szabadságharc eseményeinek fővárosi lenyomatait is igyekezett dokumentálni. 1956 őszén munkahelyén ő terjesztette a munkástanács közleményeit. A fotógrafikai munkacsoport vezetőjeként 1990-ben ment nyugdíjba. Tagja volt a Regnum Marianum öreg cserkész csapatának, annak megszűnéséig. Feleségével a munkahelyén ismerkedett meg, egy leányuk született.

NAPLÓ

Október 23. (kedd)

Ma du. nagy tüntetés a Bem szobornál. Nyafi¹ is elment. Megkértem: vigyázzon magára. Otthon Mamie-éknál találkoztunk². Az *Esti Budapest* újság megírta, hogy este Gerő fog beszélni. Vacsora. Az egészet az egyetemi ifjúság kezdeményezte zömmel az oroszok ellen.

[...] ³

Éjszaka a rádiónál és [az] Országháznál nagy tüntetés. Az ávó belelőtt a tömegbe. Egész éjjel lövöldözés. Mi aludtunk. Hajnalban géppisztolysorozatokra ébredtünk fel.

Október 24. (szerda)

[...]

⁸¹⁵⁻³⁰ – Az egyik III. emeleti utcai lakásból láttuk: 12 T-34-es tank, gépágyúk, páncéltörők, páncélautók jöttek az Alkotmány utcából a Parlament felől. Állandó utcai lövöldözés, az autóbuszokra kitettek vöröskeresztes zászlót is, mert a mentők nem bírják a forgalmat, azok mennek.

[...]

KODI ÉS APJA⁴ eljöttek hozzánk 4 óra körül. ½ 5-kor mentek haza. 6 óra előtt telefonáltak, hogy szerencsésen hazaértek. Margit néni⁵ szerzett egy kis kenyeret, abból kaptak ők is. Most 18⁰⁷-kor megint borzasztó lövöldözés van a Marx téren⁶. Ágyúval is lőnek. A fiatalok nem hagyták abba 6 órakor sem a harcot.

¹ Wisinszky László és felesége, sz. Bors Margit (sz. 1932., becenevén Nyafi) 1956 augusztusától 1958 kora tavaszáig a feleség édesanyjának lakásában, a Bajcsy-Zsilinszky út 63. sz. alatt laktak.

² Wisinszky László édesanyja, sz. Szilágyi Piroska (Mamie).

³ Általában nem közöljük azokat a bejegyzéseket, amelyek forrása a Kossuth rádió.

⁴ Kódi: Wisinszky Zsuzsa, Wisinszky L. huga; Apja: Visinszky József, 1945 előtt postafőtanácsos, majd postaigazgató.

⁵ Margit néni: Wisinszky L. anyósa.

⁶ Marx tér: 1945 előtt Berlini tér, jelenleg Nyugati tér.

18⁵² – Most jó 20 percig olyan rémes lövöldözés volt, hogy az még az ostrom alatt sem volt. A rádió 5 percenként szólítja fel a fiatalságot a harc abbahagyására, de azok nem tángítanak. Azt mondják éjjel razzia lesz.⁷

Szerda este.⁸

A rádió este 6 órára mondta a végső határidőt, amikor le kellett tenni a fegyvert. Szinte könyörögtek a magyar szülőknek, hogy hívják vissza az utcáról a fiatalokat; a lakosságnak, hogy ne tartózkodjon kint az utcán.

A lakosság nem is volt kint, de az ifjak 18 órakor újra tüzet nyitottak az oroszokra, az ávóra. Itt a Marx (Berlin) téren egy kisebb csoport (Benderék lakásából jól lehetett látni) a trolibusz indító állomás mögül⁹ lőtte részint a Nyugatinál lévő orosz tankokat, részint a Pesti Hírlap (Vörös Csillag nyomda)¹⁰ épületét és a Klotild utca (Stollár B. utca) sarkát. És onnan vissza. Jó ½ óra erős tűzharc után 3 megsérült, akik lementek, behúzni a Jókai utcai kapu alá¹¹, mondják, hogy egy könnyebb, kettő súlyos. A mentők csak jó ½ óra múlva tudták elvinni őket.

A csoport, vagy annak egy része bemenekült az orosz tankok elől a házba. Az ajtókat, kapukat bezárták, így kimenni nem tudtak. A felettünk lévő mosókonyhát feltörték, ott voltak egész éjjel. Persze Nyafi nem tudott aludni. Én is sok-sok esetben ébredtem fel a lábdobogásra. Lövöldözés is volt, számosan [így].

Csütörtök reggel

Nagy lábdobogás 6 után. ½ 7-kor újabb. Szilárd elhatározásom volt, hogy bemegyek a hivatalba, annál is inkább, mert érdekelt, hogy mi van az utcán és a rádió is munkára szólította a népet.

¼ 8-kor nagy csörömpölés. Kinézek az ajtón, sok páncélos katona, a zöme főhadnagy és tiszt ískolás, puskákkal, géppisztolyokkal. Keresik a tegnap beszorultakat. Azok nincsenek sehhol. A puskákat itt hagyták és a tetőre felszereltek egy géppuskát, amivel időnként rálőttek a Pesti Hírlap épületére. Szóval meglógtak.

¾ 8. Elindulunk Nyafival a Talajmechanika¹² felé. A kapuban 2 katona csak a személyi igazolvány felmutatásával enged ki. Az Alkotmány utca sarkán kidöntött fa. A Beszkárt¹³ javította a Bajcsy-Zsilinszky út előttünk lévő szakaszát. A felszedett utcakövek szétszórva, helyenként hevenyészett barrikád [így] rakva. A Nagymező utcában egy I. V. Sztálin tank¹⁴ és egy páncélozott autó. Oroszok. A Báthory [Batthyány-] emlék-

⁷ A naplóíró bejegyzése: „X.24-én estétől, X.29-ig külön papírokon írtam, csak slagwortokban ide, hogy itt is meglegyen”.

⁸ Betoldás innentől!

⁹ Az egykori 72-es trolibusz végállomásánál, a mai Nyugati áruház helyén.

¹⁰ A későbbi Zrínyi Nyomda.

¹¹ A Bajcsy-Zsilinszky út 63. sz. ház a Jókai utca felé is kijáratall rendelkezett. Wisinszky L. és felesége (Nyafi) a ház negyedik emeletén laktak.

¹² A MÉLYÉPTERV vállalat egyik osztálya volt (Beloianisz utca 8, ma Zoltán utca), ahol W. L-né (Nyafi) dolgozott.

¹³ A BSzKRT (Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság hivatalosan 1922–1949-ig volt a főváros tömegközlekedését irányító vállalat. A köznyelvben tovább élt az elnevezés.

¹⁴ A T-52-es harckocsi másik elnevezése.

mécses szélén, az utcai járda széle letörve. Jól rámászható egy tank. Az amerikai követség előtt csönd. 2 autó áll ott, az egyik DT rendszámmal. Kilőve mindkét stopplámpája [így], a hátsó üvege és a tetején géppisztolysorozat nyomai. A Szabadság téri emlékmű környéke üres.¹⁵ Nagy mozgolódás az Országház előtt, de látni nem lehet, mert erős köd van. Az utcán tanknyomok. A Beloianisz utca (Zoltán u.) eleje csendes. A Talajmechanikán nincs senki. Be van zárva az ajtó. A Beloianisz u. Akadémia u. sarkon 4 db. I. V. Sztálin tank, rádiós és csapatszállító gépkocsik. Oroszok. Nem lehet a Dunapartra átmenni, csak a Géza utca felé. A Dunaparton vonulnak a tankok. Oroszok. A MÁVTI¹⁶ épületének minden ablaka kilőve. A parton géppisztolyos magyar folyamőrök. Az Árpád utcában 3 ávos (SA jelű) teherautó egymás mellett, mögötte újabb teherautók, wheaponok¹⁷ keresztbe. A háttérben egy I.V. Sztálin tank. Orosz. Sok ablak kilőve. A Tudományos Akadémián egy belövés látszik. A Lánchídon orosz T 34-es. A Dorottya utcában egy elfogott fiatalembert kísér egy rendőr, 1 ávos,¹⁸ 2 katonatiszt. A fiatal teljesen piszkos, 3 puská a vállán. Papfalvi Ferencsel, Nyafi kollégájával találkozunk. Most megy be. Találkozunk Kőrösmezei Lacival¹⁹ is. A vállalatnál nem dolgozik senki. Az I. 104-ben²⁰ Vissy Péter²¹ van csak. Kitelefonálunk a grafikára²². Manyi és Ödön bácsi²³ vannak ott. 3-an (Nyafi–Vissy–én) elindulunk. Közben állandóan ágyúlövések, helyenként géppisztolyozás. A Martinelli téren, a Városház utca sarkán egy I. V. Sztálin tank és egy páncélelhárító ágyú, orosz géppisztolyos katonák. A Városház utca tele van orosz páncélossal és katonával. A Tanács körúton²⁴, Bárci I. u. [Bárczy István utca] (Kamer Mayer K. [tér]) sarkon, a nagy háztartási bolt teljesen kiégve, a felette lévő ház részben kiégve. A Madách Imre téren minden villamosvezeték leszakítva. A rendelőintézeti oldalon orosz tankok. Az utcai WC lejárata szétlőve. Villamosvezeték-tartó oszlopok ledőlve. Milliós üvegcserep az utcán. A Városházában géppisztolyos magyar katonák. Az üzletek zöme szétlőve, kirakat betörve, de bent van az áru, pedig a magyar rádió fosztogatásról mesél. A Dob utcával szemben, a Szivárvány áruház kiégve, a Nemzeti Bank fiókja szétlőve, a ház félig kiégve. Az Astoria felé nagy tömeg. Tüntetnek, pedig csoportosulási tilalom van.²⁵ Az Ady mozi²⁶ szétlőve (ágyúval), kiégve, felette a ház kiégve. Tűzoltókkal találkozunk, mondják: oroszok lőték a környéket tankokkal, még az oltás közben is. Közben időnként géppisztolyozás.

¹⁵ A Szabadság téren 1946-ban emeltek emlékművet a Magyarországot és Budapestet felszabadító szovjet hadsereg tiszteletére.

¹⁶ MÁV Tervezőintézet. V., Széchenyi rkp. 8.

¹⁷ A jeep nagyobb változata.

¹⁸ A BM Belső Karhatalomnál szolgálatot teljesítőket is ávosnak nevezte a köznyelv.

¹⁹ A Recski Szövetség elnöke.

²⁰ A MÉLYÉPTERV székháza. V., Molotov (Vigadó) tér 1.

²¹ A MÉLYÉPTERV modellező (makett-készítő) csoportjának tagja.

²² A MÉLYÉPTERV grafikus, modellező és könyvkötészeti csoportja a VII., Dohány utca 1/c-ben („kihelyezett részleg”) dolgozott.

²³ Mísei Margit grafikus, W. L. kolléganője; Petten Ödön, a modellező csoport tagja.

²⁴ Károlyy krt.

²⁵ Október 25-én az Astoria elől indult a tüntetés a Kossuth térre tiltakozni a felkelőkre szórt rágalmak ellen, és követelni Gerő Ernő lemondását.

²⁶ Korábban Barlang mozi, később Film múzeum.

A Dohány utcában a Szatmári tisztító²⁷ kiégve. Mindenütt sok ember, nem törődve semmivel. A Wesselényi utca sarkán csizmás halott (később letakarták a piros-fehérvörös zászlóval. Magyar volt). A Dohány u. 1/c. kapuján 1 golyó átverte az ablakot.

A grafikán semmi baj. Egy darabig együtt volt az egész társaság, először Ödön, aztán Mülbecher²⁸, majd Jenő, végül Mani és Péter együtt mentek el. Nyafi állandóan próbálta felhívni Bendeséket (Margit néni miatt) – Apját, Kodit és Mamie-ékat is. Végül a Tefuval²⁹ sikerült beszélni – Kodi bent volt, de már elment haza – és Bendesékkal – Margit néni jól van, de ideges -, azonban sem Apjával, sem a 429-025 lakással nem tudunk beszélni³⁰. Közben én ragasztgattam a házassági albumot, az orosz tankok meg nagy felvonulást rendeztek a Dohány utcában.

A Dohány u. 1/c. házmestere, Bakné mesélte, hogy egész éjjel a légópincében ültek, nagyon beijedve, mert szinte rosszabb, mint az ostrom.

A hiábavaló telefonálások után bevittük a kulcsot a Múzeum krt.-ra.³¹ Borzasztó látvány: az Astoria szétlőve, semmi üveg az ablakokon, az órásház³² iszonyúan szétlőve, az egyetem megágyúzva, a Rákóczi út – Múzeum krt. sarkán 6 I. V. Sztálin tank, 1 gépágyú, 1 rádiós kocs, töméntelen géppisztolyos orosz.

A vállalat Múzeum krt.-i épületén minden ablak betörve. Villamosvezetékek leszaggatva, villamosok szétlőve és felfordítva. Nálam volt a fényképezőgép, de filmem nem volt sajnos.

A Rákóczi úton indultunk tovább. Mindjárt az elején 3 ember fekszik a földön, az oroszok legújabb produkciója. Motorbiciklin orvos érkezik.

A Nefelejcs espresso üvegei betörve, sréhen szemben a férfiruha mintabolt ablakai betörve, de a próbababákon rajta az ing, a nadrág és a nyakkendő – pedig 2 napja fosztogatásról beszél a rádió.

A Guttmann saroknál³³ szétlőtt és felfordított villamoskocsik.

Bár a gyülekezési tilalom nem szűnt meg,³⁴ hemzsegnék az utcán az emberek, és amikor jön egy-két orosz tank, behúzódnak a kapuk alá, hogy azok elmenetele után ismét csoportosulva mászkáljanak, vagy nemzetiszínű zászlókkal tüntessenek.

A hírek arról beszélnek, hogy néhány orosz és sok magyar tank állt át.³⁵

A Guttmann [Gutman] kirakatai szétlőve, az áru – talán igen kevés hiánnyal – mind bent van.

²⁷ Szathmáry Ferenc kelmefestő és vegytisztító. VII., Dohány u. 1.

²⁸ Mühlbacher [kolléga], könyvkötő; ? Jenő, modellező munkatárs.

²⁹ Teherfuvarozási Vállalat, W. Zsuzsa (Kodi) munkahelye.

³⁰ Visinszky József lakástelefonja. VII., Damjanich u. 39. IV. em. 5.

³¹ A V., Múzeum krt. 1/b. a MÉLYÉPTERV II. iroda székháza volt, a külső részleg kulcsát oda kellett leadni.

³² VII., Rákóczi út – Károly krt. saroképülete.

³³ Az egykori Gutman Áruházról (később Verseny Áruház) elnevezett épület: VII., Rákóczi út 12.

³⁴ A rádióban október 24-én hajnalban olvasták be a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának közleményét, amely további intézkedésig elrendelte a gyülekezési tilalmat. Ez október 25-én is hatályban volt, reggel csak a kimenési tilalmat oldották fel.

³⁵ Egyes szovjet katonák átállításának több nyoma van, arra azonban máig nem került elő bizonyíték, hogy szovjet páncélosok is álláltak volna a felkelőkhöz, noha ennek híre a pártvezetéshez is eljutott.

Ez idáig sem fegyveres ávós, sem rendőr nem látható és egy emberen sincs MDP³⁶ jelvény...

A Síp utcára befordulva, rémesen hosszú sor áll kenyérért. Az emberek kiabálva átkozzák Gerő Ernőt és az oroszokat.

A Wesselényi utcában kaptunk rövid sorban állás után olajat és zsírt.

Az Akácfa u. – Wesselényi utca sarkon felfordulva, teljesen szétégve egy „BB” rendszámú kocsi, 3 maszek³⁷ jelű kocsi is golyókat kapott, de inkább csak az első gumik (1 Pobeda, 1 Humber, 1 Skoda). 1 db 5-ös trambusz [autóbusz] keresztbe fordítva, össze-vissza lövöldözve, a motorból teljesen kifolyt az olaj.³⁸

A Körúton jobbra-balra a KÖZÉRT-eknél sok ember. A kirakatok szétlőve, a felső vezetékek megvannak, de a tankok a villamosmegállót széttiporták.³⁹ Szórványosan géppisztolyoznak.

A Wesselényi u. – Rottenbiller u. sarkon kitesznek egy piros-fehér-zöld zászlót. Az emberek (tele van az utca) megtapsolják, egy másik házon leverik az MSZT⁴⁰ emblémát. Még nagyobb taps. A rádió üvölti valahol, hogy Gerőt lemondatták.⁴¹ A nép ugrál – de nem megy haza. Messziről ágyúzás.

Az állatorvosi főiskola sarkán⁴² találkozunk Lendvay Zsigával⁴³. Meséli, hogy a Nyugatinál fegyvertelen emberekre lődöznek az oroszok a tankokból.

Hazaérünk a Damjanich utcába. A házmesterné nem köszön. A lift nem működik. Anyjáék nagyon megörülnek, kiderül, hogy a telefon nem jó. Apja⁴⁴ is otthon van, reggel bement⁴⁵, de mielőtt az oroszok megszállták volna a környéket, hazament.

Otthon ebédeltünk. Közben a nép vonult tüntetni a volt Sztálin szobor elé,⁴⁶ amit egyébként a ledöntés után kivonszoltak a Körútra, hogy ott aztán – ki, hogy tudta: szétszedjék.

A rádió állítólag közli az új MDP első titkár, Kádár János és Nagy Imre megnyugtató szavait, így elindulunk haza.

³⁶ Magyar Dolgozók Pártja.

³⁷ Értsd: privat (maszek: magánszektor).

³⁸ Október 26-án délelőtt állítottak meg felkelők a Wesselényi és az Akácfa utca sarkán egy 5-ös jelzésű autóbuszt, amit keresztbe fordítva lezárták a Wesselényi utcát. Annak segítségével tartóztattak fel egy gépkocsit, amelynek egyik civil ruhás utasánál fegyvert találtak. Megverték, majd elengedték.

³⁹ Október 24-én a Rádió Bródy Sándor utcai épületéhez vezető utakon folytak a legsúlyosabb harcok: az Üllői és a Rákóczi úton.

⁴⁰ Magyar–Szovjet Társaság. Az 1945. januárban alakult Magyar–Szovjet Művelődési Társaság utódja, 1948-tól. Kommunista tömegszervezet, feladata a kommunista rendszer népszerűsítése volt.

⁴¹ Gerő Ernőt az MDP PB október 25-i ülésén – valószínűleg a szovjet pártelnökség küldötteinek, Miko-jannak és Szuszlovnak a javaslatára – váltották le az első titkári posztról. Utóda Kádár János lett. Erről a Kossuth rádió 12 óra 32 perckor adott hírt, ami után felszólították a lakosságot, hogy tüzzék ki a nemzeti zászlót.

⁴² A Rottenbiller és a Bethlen Gábor utca között.

⁴³ 1952–1954 között a MÉLYÉPTERV grafikus csoportvezetője, W. L. személyes jóbarátja.

⁴⁴ A sajátos megnevezés (3. személyben) családi tradíció volt.

⁴⁵ Ti. a Budapesti Postaigazgatóságra (VII., Dob u.).

⁴⁶ A Dózsa György útra.

Útközben állandó lövöldözés, de nem közel. A Szív utcában láttuk először: fekete zászló! – a nemzeti színű mögött.⁴⁷

A Godtj fasorban (Vilma királynő út), az orosz kolónia előtt T 34 és I. V. Sztálin tankok.

Kiérve az Andrássy útra, jobbra a Köröndnél 2 orosz tank, balra, a volt Andrássy út 60⁴⁸ környékén nagy tömeg, közből egy orosz tank.

Állítólag az ÁVÓ megint lövöldöz a tömegre, Nyafi nem mer arra menni, így a Rózsa Ferenc utcán megyünk a Szondy utcáig. Közben az Andrássy út felől géppisztolyozás. Kiérve a Körútra, a Britannia⁴⁹ ablakai épek, de a körúton a kirakatok belőve, az áru zöme mindenütt bent. A Podmaniczky utca sarkán néhány ház ágyútól sérült. A 62-es posta⁵⁰ ajtajában géppisztolyos orosz katoná. Innen a Marx (Berlíni) térig a körút tömve páncélossal, 3 és 4 csövű gépágyúval, rádiós és rohamkocsikkal, géppisztolyos oroszokkal – és a tömeg nyugodtan sétál köztük, semmivel nem törődve.

Hazaérve halljuk a rádióban a Kádár-Nagy féle semmitmondó beszédeket. A rádió fenyegést és könyörög egyszerre, ígér amnesztiát, ha leteszik a fegyvert. Közben állandóan szólnak az ágyúk.

Este 6 óra. Be kellene menni mindenkinek a házakba. Ezzel szemben a Pesti Hírlap házánál nyomják az új röplapokat, amiből kiderül, hogy a katonaság egy része is átállt, kiderül később a rádióból is. Margit néni szerez egy ilyen rölapot.⁵¹

Nyafi hol ide, hol oda megy, vacsorát készít, én olvasok: „Sárga detektív”- könyvet.

A rádió bemondja, hogy komoly utcai harcok vannak a Nagykörúton és a Baross utca környékén. Ide hallatszik az ágyúzás. A hangulat sokkalta viharosabb, az elszántságról nem is beszélve, mint az ostrom alatt. Akkor féltek az emberek, most elkecserepedtek és gyűlölködők. Már teljesen sötét van, mégis teherautókon rohangálnak ide-oda, kiabálva, hogy: vesszen az ávó – menjenek haza az oroszok! (*Bebelyezett rölap: Magyarok! Hazafiak!*)

A rádió állandóan nyugtatja, illetve akarja nyugtatni az embereket és rábírní a hazame-netelre, de a nép nem tágít az utcákról, éneklí a Himnusz és élteti a magyar hadsereget, de követeli az oroszok azonnali távozását.

Este nem voltunk kint. Egy darabig olvastunk, aztán lefeküdtünk vacsora után.

Az ágyúzás szünet nélkül folyik.

⁴⁷ Október 25-én folyamatosak voltak a Kossuth téri vérengzés ellen tiltakozó indulatos tüntetések.

⁴⁸ Ott volt a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának, majd utódainak, az ÁVO-nak és az ÁVH-nak a központja. Ma a Terror Háza Múzeum van az épületben.

⁴⁹ Abban az időben Béke Szálló.

⁵⁰ A Nyugati pályaudvar melletti nagy posta.

⁵¹ Felkelők a Kossuth téri vérfürdőt követően foglalták el a Vörös Csillag Nyomdát. Röplapon megjelentették a műegyetemi 16 pontot, és „új ideiglenes forradalmi nemzeti kormány” aláírással saját követeléseiket. Küldöttségüket fogadta Nagy Imre, akinek megígérték, hogy igyekeznek rávenni a fegyveres csoportokat a harc beszüntetésére és a fegyver letételére.

Péntek

Ma reggel ágyúzásra ébredtünk. Nyafi is kezdi megszokni, már nyugodtan végigaludta az egész éjszakát. Csak Margit néni nem tudott tőle aludni.

A rádió bemondja, hogy sehol Pesten nincs munka, és élelmiszerek beszerzésére is csak 10 és 15 óra között ad engedélyt, mintha az emberek törődnének is ezzel.

½ 11-kor, amikor lementünk Nyafival, minden nyitva lévő üzlet előtt nagy sor állt, én a tejcsa⁵² melletti Csemege közérthez, Nyafi a zöldségeshez állt. Jól telt az idő, éppen ránk nézett az egyik I. V. Sztálin csöve. Messziről, a Nemzeti felől erős ágyúzás, mindig közelebb.⁵³ A nép, bár nyugtalan, szigorúan tovább áll sorba.

¾ 12. Nyafi végez. Pénzt ad, ő felmegy. A közért ügyes. Egyszerre csak 10 embert enged be. Az ágyúszó egyre közeledik, egyszerre az egyik, Nyugati előtt álló tank lő egyet a Nemzeti felé. Többen elszaladnak, így én a következő csoporttal kerülök be az üzletbe. Cukor, keksz, kétszersült, liszt, vaj van, csak kenyér és élesztő nincs. Veszek ½ liter olajat is, mert a tegnapi 1 litert odaadtuk Mamiéknak. Nyafinak veszek 1 db bonbonmeggyet.

Az ágyúszó folytonos. Őrült sebességgel megjelenik egy csupa német rendszámú gépkocsiból álló csoport, megy a Margithíd felé, de a hídon áll 2 orosz tank, nem engedik át, így a Váci út felé távoznak. Kevéssel utánuk egy angol zászlóval letakart jeep, majd az angol követség egyik „DT” jelzésű kocsija száguld Vác felé.

Felhozom a cuccot. Aztán lemegyek tüzelőért. Margit néni hallgatta a külföldi rádiókat, ha a kormány kérne, kapnánk orvosokat és gyógyszerert – őszinte rokonszenv kíséri odakint az itteni harcot. Befűtök és írom a 2 nap eseményeit. Állandó és erős ágyúzás, Nyafi meséli, hogy látott ma egy katonahullát a Marx téren.

A rádió szinte könyörög, hogy mindenki menjen 3-ra haza.

½ 4. Valami nagy tankmozgolódás lehet. Mozog a dübörgéstől az egész ház. Szórványos géppisztolyozás, az említett állandó ágyúszó kíséretében.

½ 4 – 4. A rádió 10 percenként bemondja: megalakult az új kormány, határozatot hozott az MDP KV.⁵⁴ Lehet, hogy ez is olyan határozat lesz, mint a többi, amit nem tartottak be?

¾ 4. Nyafi megcsinálta az ebédet. Most már rezegnek is az ablakok.

¼ 5. Rádió. MDP KV határozata: Véget vetni, KV határozatok: 1./ MDP javasolja a Hazafias Népfrontnak: új nemzeti kormányra tegyen javaslatot. 2./ Az új kormány tárgyaljon a szovjet kormánnyal, vonja ki a szovjet csapatokat. Legyen egyenjogúság. 3./ KV helyesli az üzemi munkástanácsok megválasztását. Béremelés. 4./ Teljes amnesztia. Ma este 10-ig fegyverletétel. 5./ Népi demokrácia megvédése. Szocializmus építése. 6./ Rend helyreállítása után népgazdasági változtatások, pártvezetés változtatása. Nemzeti program bla-bla.

Új kormányt az Elnöki Tanács még nem hagyta jóvá.

⁵² Tejcsárda

⁵³ 1956-ban még a Blaha Lujza téren állt a Nemzeti Színház. 1965-ben a metró építése miatt bontották le.

⁵⁴ Az új kormány október 27-én alakult meg. A párt aznap nem hozott határozatot, csak nyilatkozatokat tett, többek között az új kormány, illetve üzemi munkástanácsok alakításáról.

4.20. Nem hiszem, hogy abbahagyják. Nem hisznek az emberek. De azért ez érdekes. Minél tovább tart az egész ügy, a Rádió annál zavarosabb. Tegnap reggel azt mondta: lényegében helyreállt a rend. Mindenki nyugodtan mehet dolgozni. Ma: csak 10–15 óra között szabad mozogni. Ez a tegnapi helyreállt rend? És mindig könyörögtetnek valakit: Tildy Zoltánt, Hágy Gyulát, a csirkefogó Szepesit, a szegény Grósz⁵⁵ – csakhogy a nép abbahagyja a dolgot. És eredmény nélkül. Ugyanakkor tényleges helyzetképet nem adnak. És hol van már a szerda reggeli pökhendi jelentés: egyes fasiszta csoportok megadást kérnek... Ma: hazafiak – tegyék le a fegyvert.

³/₄ 5. Csitul a lövöldözés. Kevés ember van az utcán.

10 perc múlva 5. Ismét a KV határozata. Ezekre tehető a sebesültek, százakra a holtak [száma]. Szerintük testvérharc dúl Budapest utcáin. Lehet-e testvéreknek nevezni azokat, akik az ÁVO ellen harcolnak – és az ÁVO-t?

8 perc múlva 5. Erős géppisztolyozás a Nyugatinál.

5 óra 10. Bendes kapott egy ilyet → *(Beragasztott röplap: Olvasd! Add tovább és dolgozz érte!)* Most tud a szakszervezet új programot adni? Megérdemelnék, hogy mindenki kilépjen ezután a szakszervezetből.⁵⁶

¹/₂ 6. 1956/30-as törvényerejű rendelet a rádióban: X. 23-tól folyó fegyveres harc minden résztvevője amnesztiában részesül azzal a feltétellel, hogy ma legkésőbb 10 h-ig lerakják a fegyvert.

¹/₂ 6. Karhatalmi erők parancsnoksága megmagyarázza, hogyan kell fegyvert letenni. (Úgy látszik, sokan vannak.)

7-1/4 8. Állandóan mondja a rádió az amnesztiát azoknak, akik megadják magukat. Könyörgés-szerűen kéri a harcolókat a fegyverletételre. Már emlegetik Gerő Ernő felelősségét az elmúlt napok eseményeiben. Ugyanakkor fenyegetőznek, hogy amennyiben nem teszik le a harcolók a fegyvert, kiirtják őket!

¹/₂ 8. repülőgépzúgás. Szórványos ágyú és géppisztolyropogás.

7.20. Már Tamási Áront is elővették a nyugtatásra.⁵⁷

⁵⁵ Tildy Zoltán (1889–1961) kispap, politikus. 1945-ben miniszterelnök, 1946–1948-ig köztársasági elnök. 1948–1956-ig házi őrizetben tartották. A forradalom idején tagja lett Nagy Imre kormányának, 1958-ban hatévi börtönbüntetésre ítélték. Hágy Gyula (1900-1975) író. 1935–1945-ig a Szovjetunióban élt emigrációban. 1955-ben Nagy Imre mellé állt, csatlakozott a Petőfi Körhöz. Miért nem szeretem című ún. Kucsera-pamfletje az egyik legismertebb személyi kultuszt leleplező írás volt. November 4-én ő olvasta be a rádióba több nyelven az írók segítségkérését. 1957-ben hatévi börtönbüntetésre ítélték. Szepesi György (1922) a kor népszerű és közismert rádiós személyisége, sportkommentátora. 1956-ban ő közvetített a Melbourne-i olimpiáról. Grósz József (1887–1961) katolikus pap, kalocsai érsek. Mindszenty József letartóztatása után ő lett a magyar katolikus egyház vezetője. 1951-ben letartóztatták, és tízenöt év börtönbüntetésre ítélték. 1955-ben börtönbüntetését házi őrizetre változtatták.

⁵⁶ A SZOT (Szakszervezetek Országos Tanácsa, a szakszervezetnek 1948-tól a kommunista párt vezetése alatt álló irányító testülete) október 26-án a Népszava különkiadásában tette közzé kibontakozási javaslatát. Ebben megismételték és megerősítették a felkelők számos követelését: egyebek mellett amnesztiát követeltek a harcokban résztvevők számára; a fiatalok képviselőinek bevonását a kormányba. Tulajdonképpen nemzetőrség felállítására tettek javaslatot, a munkásokat pedig felszólították munkástanácsok alakítására, amelyek átvennék a gyárak irányítását.

⁵⁷ 19 óra 35-kor olvasta be Magyar Fohász című írását a Kossuth rádióba.

7.55. Rádió hírmagyarázata a munkástanácsok megválasztásáról. Közben egy hang: Kivel beszélek (összevissza beszélnek). SZOT elnökség: javasolja mindenütt a munkástanácsok alakítását.

A kommentátor azt mondja: legfontosabb most őrskéket szervezni, nehogy baj legyen az üzemekben – most 2 órával a kiadott határidő előtt még mindig ez a probléma?

8.05. Zavaros hangok a rádióból, aztán bemondják a pontos időt, megint az MDP nyilatkozata, aztán hírek.

8.12. Bemondtak pár helyen megadott csoportokat. Megint felhívták a figyelmet a közlekedési tilalomra. Dicsérik a felkelőket leverő ún. karhatalmi szerveket.

9.20. Az elmúlt 1 óra alatt állandóan dumál a rádió a fegyveres harc abbahagyására. Dicsérik a vezetőséget, hazafiaknak nevezi az ellenállókat (tegnap még fasiszta bitangok!) – mindenkit pártmunkára hívnak... Megint Tamási és Háy.

½ 10-10. Állandóan mondja a rádió: tegyék le a fegyvert. (Akárcsak 2 napja!)

½ 11-3/4 11. Egy fiatalot szólaltattak meg a mikrofon előtt: Mindenki tegye le a fegyvert⁵⁸ – most (de hiszen elmúlt már 10 óra?). És egyre hallani az ágyúszót, bár kevesebbet, mint délután.

10.47. Félő, hogy valakit elkaptak... Nagy géppisztolyozás 2 percig.

Állandó ágyúzás közben alszunk el.

Szombat, 1956. X. 27.

Nyafi reggel ½ 7-7 között 56 ágyúlövést számolt meg. Nem hagyták abba a tegnapi fenyegetések ellenére sem.

6.55. A rádió egyszer bemondja: 7.55. van, aztán helyesbít: 6.55.

7-1/2 8. között 5 ízben közli: kimenési tilalom. De. 10-ig egyes személyek elhagyhatják kivételesen fontos esetekben a házakat.⁵⁹ Az ún. „tisztoगतó” alakulatok 3 emberre egy csoportban már „kénytelenek” tüzet nyitni – így a hds. főparancsnok.

½ 8. Bemondja, hogy tegnap a rádió környékén mintegy 500 fegyveres adta meg magát! Hányan lehetnek még? Állítólag további 800 ember adta meg magát az egyik lak-tanyában. Nyilván katonák voltak. Közli, hogy az ún. „tisztoगतó” műveletek tovább folynak. Ismét felkéri a fiatalokat, hogy szüntessék be a harcot – hát hol van a tegnap esti pökhendi hang? Ma is le lehet talán tenni a fegyvert?

Egyébként a kimenési tilalom a visszavonásig érvényes és nem a belügyminiszter rendelte el, hanem a hds. főparancsnoka. Név szerint nem említették, hogy ki.

¾ 8. Nem nagyon tudják a rádióban sem, mit csinálnak. Erre mutat az idők összevissza bejelentése, meg az, hogy immár 4-ik napja szinte nagyobb válogatás nélkül azonos lemezeket tesznek fel.⁶⁰

⁵⁸ A Kossuth rádió 22 óra 32 perckor közvetítette Miskolci Péternek, a Ganz Vagongyár dolgozójának a harc beszüntetésére szóló felhívását. Miskolci Péter neve más forrásokból eddig nem került elő.

⁵⁹ Az (akkor már) Apró Antal vezette Katonai Bizottság a fegyveres ellenállás felszámolásának biztosítása érdekében akart teljes kimenési tilalmat elrendelni. Ezt Nagy Imre követelésére enyhítették.

Megeredt az eső.

A rádió szerint számos tűzharc fejlődött ki a XI. kerületben az éjjel.⁶¹ De ez nem lehet az az állandó ágyúzás, amit állandóan lehet hallani...

Mikor tudjuk meg végre az igazat? És hogyan hitte volna el a sok fegyveres felkelő, hogy nem lesz bántódása, amikor tudta, hogy zömmel az ÁVÓ kezére kerül, azé az ÁVÓ-éra, aki feltétel nélkül kiszolgált Rákosit és Farkas Mihályt, később Gerőt, most meg ugyanúgy Kádárékat? Az az ÁVÓ, amelyik Kádárt vallatta, azzal, hogy 4-5 tisztjét lefoglák – szervezetileg, gondolkodásában nem változott, nem változhatott meg – nem lehet bízni bennük.

Érdekes, hogy a rádió hogy beszél a kormány ellen harcolókról. Szerdán fasiszta bandák voltak, akik fosztogatnak és egyes megtevédt fiatalok. Csütörtökön már fiatalok és magyar testvérek. Pénteken hazafiak, magyarok, fiatalok, munkások. Péntek este ez maradt, azzal, hogy csak azok azok, akik leteszik a fegyvert este 10-ig. Az a fiatal tehát, aki este 10-ig lő az oroszokra, az hazafi, ha leteszi a fegyvert, ha azonban nem, rögtön ellenforradalmi bandita lesz 10 óra 1 perckor? Szép okoskodás.

És ebből látni azt a hallatlan elkeseredést, ami az emberekben van: nem hagyták abba. Nem hisznek a rádió ígéreteinek.

Igaz, hogy az utcán tényleg nem járnak. Este is kevesen. De bizton hiszem, ha vége lesz a statáriumnak és az ebzárlatnak,⁶² ismét tüntetések lesznek. Hiszen az orosz tankoktól sem nagyon ijedtek meg az emberek.

És nagyon sok lehet a harcoló. Hiszen a rádió már szerdán egyes elszigetelt csoportról beszélt – csütörtökön a rend fokozatos helyreálltáról – ma, szombaton: teljes kimenési tilalomról! Hogy mennyire tartanak az emberektől, erre jellemző az az intézkedés, hogy 3 összeverődött emberre – felszólítás nélkül tüzet nyitnak! Lehet, hogy ahol 3 ember van, ott a marxista filozófia szerint megtörténik a mennyiségből – minőségi átalakulás... 1 ember pesti polgár, 2 ember detto, 3 ember már ellenforradalmi csoport? Még akkor is, ha nincs fegyverük?

Így bízik a kormány az emberekben. Így bízunk mi a kormányban.

½ 10-½ 11. Reggelizés. Rádió állandóan mondja a részleges helyzetjelentést. Üzeneteket közvetít (immár második napja az embereknek Pestre – vidékre – rokonokhoz). Nagy tankmozgolódás. 3 ízben csak úgy remeg az egész ház.

11.18. Az Elnöki Tanács megválasztotta az új kormányt.

[...]

½ 12. Margit néni bedugta a vasalót. Következésképpen sikerült kivágni[a] a biztosítékot. Átment a szomszéd Marxékhoz, ahol is ígéretet kapott a biztosíték gyors helyrehozatalára. Így most már fix, hogy mindent szükséges lesz beszereznem, ha a lakásban

⁶⁰ Október 24-re virradó éjjel, még mielőtt a felkelők elfoglalták volna a Rádió Bródy Sándor utcai központját, az adás áttelepült a Parlament épületében berendezett szükségstúdióba, ahova értelemszerűen csak a legszükségesebb felszereléseket tudták átvinni. Ezért játszotta a rádió folyamatosan Beethoven Egmont nyitányát.

⁶¹ A XI. kerületben a Kertészeti Főiskolánál, a Villányi úton, a Móricz Zsigmond körtérnél folytak harcok.

⁶² A kimenési tilalom köznyelvi neve.

lévő hibákat meg akarom a későbbiek folyamán javítani. (Gondolok itt pl. szerszámokra, etc.)

12 óra. Újra bemondják a kormányt. Nyers Rezső szerint a vágóhidakon van elég készlet (és 2 napja azt mondta a rádió, hogy kirabolták a vágóhidat. Jellemző.)

Elkezdte a rádió: Kádár János kéri, hogy a SZOT Elnöksége határozatát... abbahagyta, elkezdte a külföldi híreket. Megint össze-vissza beszélnek.

(A bemondók általában dadognak. Miért?)

Az ellenzéki csapatokat megint bandáknak emlegetik. Bejelentették, hogy a tegnap este 10 óráig fegyvereiket letett személyek, alakulatok megkapták az amnesztiát, de a jelenleg is harcban állókról nem beszélt. Csak annyit mondott, hogy Budapesten 3 nagyobb csoport van még, de hogy hol, nem közölték.

½ 1. SZOT bla-blák. (Munkástanácsok, fizetésemelések, kormánytámogatásra felhívás) Mérnökökhöz: nem fordulhat elő többet, hogy szakemberek nélkül döntsenek.

12.34. Cáfolják azt a hírt, hogy tegnap Szolnokon összetűzés lett volna, pedig tegnap kétszer is bemondták.

¾ 1. Pattog és esetenként igen gyenge a rádióadás.

Rádió üzenetközvetítés. 127-078

¾ 1. Vas Zoltánt kinevezik a Közellátási kormánybizottság elnökévé.

A munkástanácsok megválasztásához az üzem összes dolgozója szükséges.

2.05. Dunapentelei [ma Dunaújváros] küldöttség akarja megnyugtadni a kedélyeket. Egy érdekes elszólás: „... kommunisták és dolgozók! Itt az ideje...” (Talán a kommunisták nem dolgozók?)

(Margit néni külföldi adásból azt hallotta, hogy az oroszok erősítést küldenek csapataiknak, egyben a magyar kérdést az ENSZ elé akarják odakint Nyugaton vinni.⁶³)

Érdekes, hogy Sztálinvárosból milyen egyszerűen lett Dunapentele...

Éjjel ¼ 12. Délután nem volt ágyúzás, csak ritkán. Ellenben 2 ízben erős géppisztolyropogás.

Végighallgattuk az angol rádió híreit. A pápa felszólította a világ katolikusait, imádkozzanak Magyarorszáért és Lengyelorszáért. Holnap, vasárnap du. 4 órakor viszik Anglia-Franciaország-USA javaslatára a Biztonsági Tanács elé Magyarország ügyét.

⁶³ Október 23-tól folyamatosan érkeztek szovjet csapatok az országba. Az Egyesült Államok már október 25-én elhatározta, hogy szövetségeseivel együtt kezdeményezi a magyarországi helyzet megvitatását az ENSZ-ben. A szuezi háborúra készülő Franciaország és Nagy-Britannia azonban igyekezett elkerülni, hogy a világszervezet a magyarországi szovjet beavatkozás tárgyalásával olyan precedenst teremtsen, amely ellenük is felhasználható lehet. Az amerikai javaslatot végül nem tudták visszautasítani, csak annyit sikerült elérniük, hogy a kérdést ne a Közgyűlés, hanem a BT tárgyalja, ahol az állandó tagállamoknak vétőjoguk volt, így ellenükben nem lehetett a tagokra kötelező határozatot hozni. A nyugati nagyhatalmak október 27-én kérték Dag Hammarskjöldtől, a BT elnökétől, hogy sürgősen tűzze napirendre a magyarországi helyzet megvitatását.

Egy nyugatnémet újságíró Mosonmagyaróváron járt.⁶⁴ Tegnap, a csendes tüntetésbe belelőtt 4 karhatalmi tiszt. A feldühödött tömeg megverte a tiszteket. 2 a sérüléseibe belehalt. Ma. A kórházban lévő kettő közül az egyik, a parancsnok volt, aki a tüzelésre kiadta a parancsot. Ezt kikérték, majd a tömeg megtaposta, meghalt. Halála után felakasztották egy fára.⁶⁵ Beszámol az angol adás arról, hogy Dunántúl nagy része a felkelők oldalán van, illetve kezén, így Mosonmagyaróvár – Győr és Sopron.⁶⁶ Miskolc is, ott Borsodi csoport néven rádió is működik.⁶⁷ A győri országúton nagyobb orosz tankcsoport vonul Győr felé. Az országút mentén beásták magukat a felkelők, rendelkeznek tankokkal, páncéelhárítókkal és tüzérséggel.⁶⁸ Budapesten a harc folyik, zömme a Belvárosban és a Gellérthegyen. Az USA tiltakozik az ellen, hogy megszakították a kormánycsapatok és oroszok az USA követséggel való kapcsolatát. A Nemzetközi Vöröskereszt ajándékait elfogadták a kormány és csapatai.⁶⁹ Budapesten 1 teljes gépesített hadosztály volt 80 tankkal és számos egyéb kisegítő páncélos autóval. Külön beszámol egy német tudósító az oroszok Országház előtti vérengzéséről.⁷⁰ Adenauer⁷¹ őszinte rokonszenvvel beszélt Magyarországról. Több határmenti falut tartanak kézben a felkelő csapatok.

A magyar rádióban amnesztiát ígér Nagy Imre a várpalotai munkásoknak (!), ha leteszik a fegyvert vasárnap reggel hétfőig! (Hol van a tegnapi határidő?)

= Közvetítük az üzeneteket az embereknek. =

= Az új belügyminiszter szépen mutatkozik be: holnapra újra elrendeli az ebzárlatot (kimenési tilalom); csak élelmiszer-beszerzésre lehet menni 10-15 órák között. Gyülekezési tilalom (testi épség megóvása ürügyén) ismét van!

Volt pofájuk „nyugodalmas jó éjszakát”-tal búcsúzni éjfélkor.

⁶⁴ Hegyeshalomnál október 26-án délután nyílt meg a határ, amikor sürgős szükség volt vérkésztményekre a mosonmagyaróvári sortűz sebesülteinek ellátásához. Ezt követően érkeztek Magyarországra az addig a határ túloldalán várakozó első tudósítók.

⁶⁵ Mosonmagyaróváron október 26-án dél tájban nyitottak tüzet a határőrök a fegyvertelen tüntetőkre. A vérengzésnek 50-nél több halálos áldozata volt. Délután a tömeg elfoglalta a határőr laktanyát, egy tisztet agyonvertek. Egy másik határőr tiszt, akit 26-án a városi tanács épületébe vittek, október 27-én öngyilkos lett, amikor meghallotta, hogy őt keresi a feldühödött tömeg. A kórházban ápolt, és 27-én népiélet áldozatává vált tiszt nem volt a laktanya parancsnoka.

⁶⁶ Győrött október 26-án vette át a hatalmat a Szigethy Attila vezette nemzeti tanács, amelynek vezetését megszerezte elfogadták a fegyveres testületek is.

⁶⁷ Miskolcon október 26-án reggel a tüntetők közé lőttek a megyei kapitányság épületéből. Válaszul a felkelők elfoglalták az épületet, és megölték több államvédelmi vezetőt. A történet hatására szétesett a rendőrség és az államvédelem. Miskolc és a megye irányítását az előző nap alakult, és 26-án új tagokkal kiegészült megyei munkástanács vette át.

⁶⁸ A felkelőknek nem volt sem páncélosuk, sem nehézfegyverzetük.

⁶⁹ Az első segélyszállítmány október 27-én érkezett Ferihegyre.

⁷⁰ Az október 25-i véres sortűzről.

⁷¹ Konrad Adenauer (1876–1967) német kereszténydemokrata politikus, a Német Szövetségi Köztársaság első kancellárja (1949–1963).

Vasárnap reggel 8.

A magyar rádió bemondja: éjjel fegyverszünet volt. Bár állítólag csak egyes góccok vannak, a Moszkva téren mégis szétlőttek néhány orosz járőrt. Állítólag az oroszok nem lőttek vissza. Tárgyaltak az ellenforradalmi csapatok küldöttivel. Újra amnesztiát hirdettek mindenki számára, aki azonnal leteszi a fegyvert (hányadik amnesztiarendelet ez?).

10-15 óra között lehet az utcán járni, csakis egyesével, vagy legfeljebb kettesével.

½ 11-kor elindultunk haza, megnézni az otthoniakat. Az itteni viciné⁷² (Kerékné) szerzett 4 kg fehér (12 ft-os) kenyeret, 2 kg-os kenyeret viszünk magunkkal.

Az utunk csendes volt, messze, talán az Üllői úton ágyúzás. Nagyon szép napsütés. A Bajza utca – Damjanich u. sarkán orosz tank. Előtte egy zöld mentőautóba tesznek be valakit. Csupa vér az utca köve. Nyafi persze nyugtalan lett. Engem valahogy hidegen hagyott a dolog.

Mindenütt nagy tömeg. Nem törődnek a csoportosulási tilalommal.

Nagymama⁷³ nyitott ajtót. Mindenki elment vásárolni. Mamie és Kodi még misét is hallgattak. Nagymama és Anyja [Mamie] megcsinálták a kispárnámat, amit ahhoz lehet használni, ha nincs ágyazva, de én fekvé olvasnék.

Aztán mindenki hazajött. Kodi és Nyafi lementek húsért sorba állni, de nem jutottak oda, Mamie felváltotta őket, aztán megebédeltünk. Volt kenyér otthon, így csak kicseréltük a miénkkel, mert Anyja nagyon fájlalja a gyomrát és teljesen kiborult. Nagymama mosolyog és vidám. Szóval nem lett semmi a húsból, mire elindultunk haza.

Nyafi vezetett, de borzasztó erős iramot diktált, úgy látszik, félt. Megbeszéltük, hogy elmegyünk a Dévay ikrekhez⁷⁴, de pont az ő házuk előtt egy orosz I. V. Sztálin tank állt, nem lehetett bemenni, az orosz őrség nem engedett be.

Elég csönd van. Néha lövöldözés. Érdekes, hogy a Nyugati elől elvitték a tankokat, gépágyúkat, 3 páncélausó, gyalogság, 2 I. V. Sztálin tank maradt csak.

Befűtöttünk. Álmos lettem, a meleg is bágyadtá tett, lefeküdtem aludni. A szembeni nyomdát őrző katonaság (Ercsiből, a helyőrségi laktanyából hozták őket, utászok) tartja megszállva a ház Bajcsy-Zsilinszky utcai oldalát. Utasították a lakóbizottságot, adjon óránkénti váltással a katonaság mellé lakókat. Így minden tiltakozásom (közöltem a lakóbizottsággal, hogy nem jogos, törvénytelen, nem illetékes dolog stb.) ellenére, mert mindenki csinálta, én is „vállaltam” a teljesen felesleges „örködést” 1 főhadnagy és 4 géppisztolyos katona társaságában. 7-8-ig kellett volna lent lenni a kapuban, de rosszul magyarázták, így ½ 9 után jöttem fel, jött értem a Marx, hogy nem kell tovább maradni.

Esett az eső. Érdekes volt nézni a kihalt utcát. Egy-egy ember ment csak. ¼ óránként megjelent egy orosz páncélausó, lassan húzott végig az utcán. Beszélgettem a főhadnaggal. 2 hete nősült. Szőregi fiú. 1950 óta katona. X. 15-re várta a leszerelését.

⁷² Segéd-házfelügyelő – a ház Jókai utcai oldalán.

⁷³ Özv. Szilágyi Lászlóné, W. L. anyai nagyanyja.

⁷⁴ W. L. édesapja munkahelyi barátjának lányai.

Aztán vacsora, fürdés. Közben a francia rádió bemondja, hogy Puskás (footballista), Benedek (öttusázó), Csermák (kalapácsvető) is elesett, állítólag a felkelők lelőtték Farkas Mihályt és a fiát, az ávós Farkas Vladimirt.⁷⁵ Könnyű halál a számukra.

Éjjel Szabad Európa közölte a Biztonsági Tanácson az orosz hozzászólást. Persze kifogásokkal él, megvétőzza az egészet.⁷⁶

Hétfő, 29.

8-½ 9. Csönd van. Zuhog az eső. A rádió szerint a felkelő csapatokkal Budapesten csönd, fegyverszünet van. Számos gyár, szállítóvállalat, gyógyszerár stb. vezetőit felkéri a rádió jelentkezzenek a munkahelyeiken.

11. Meglehető dolgok. A rádió bemondta, hogy a Szabad Nép ellene fordult a Pravdának, a fasiszta bitangokat – hazafiaknak nevezi és felelősségre vonást követel azoknak a fegyvertelen ártatlanoknak a nevében, akiket megöltek az országházi tüntetésnél.⁷⁷

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa (mint mindig) – nem tárgyalta érdemben a magyar kérdést, pedig 9 tag mellette, 1 ellene (szovjet) és 1 tartózkodott (Jugoszlávia)!

Állandóan üzeneteket közvetít a rádió.

Úgy látszik konszolidálódik a helyzet. Sok üzemet hívtak fel: foglalják el a melósok a munkát. Mi Nyafival ma nem megyünk még dolgozni, de holnap már igen.

12 óra Megáll az ember esze. A rádió harangszót közvetít!!! Aztán mondja a híreket.

HM-BM rendelet: ÁVÓ nincs. Megszólítás: bajtárs. Sapkáról levenni a régi jelvényt. Az új jelvényig nemzetiszínű szalagot a sapkára.

Beismerik, hogy az ÁVH tömeggyilkosságokat hajtott végre. Rákosi-Gerő-Farkas klikket árulónak nevezi. A felkelőket dicsőséggel övezik! Teljesen a felkelők mellé állt a kormány! Polgártársaknak nevezik az embereket. Hős felkelőknek nevezik a tüntetőket. Fantasztikus, hihetetlen. Viszony rendezése a Szo[vjet]u[nió]val. Szovjet vonuljon ki. Szűnjön meg a hátrányos külker. Általános titkos választásokat! Maszekok biztosítása. Ne legyen normarendezés. A szakszervezetek legyenek igaziak. Legyen mezőgaz-

⁷⁵ Farkas Vladimir államvédelmi ezredes 1956. október 5-én négy másik államvédelmi tiszttel együtt vették őrizetbe. 1957. áprilisban 12 év börtönbüntetésre ítélték. 1960 áprilisban apjával együtt egyéni kegyelemmel szabadult.

⁷⁶ Az ülésen Kós Péter, Magyarország állandó ENSZ-megbízottja felolvasta a magyar kormány aznap elfogadott nyilatkozatát a magyarországi helyzet napirendre tűzésével kapcsolatban. Ebben a történeteket Magyarország belügyének nyilvánították, és tiltakoztak annak napirendre tűzése ellen. Ez alapján tiltakozott a kérdés napirendre tűzése ellen Szoboljev, a Szovjetunió ENSZ-nagykövete, visszafordítva a vádat a nyugati nagyhatalmakra: ők próbálják megzavarni a nemzetközi rendet a magyar ellenforradalom támogatásával. A szavazáskor a Szovjetunió élt vétőjogával. A közös fellépést előzőleg egyeztették, sőt Moszkva arról is tájékoztatta Szoboljevet, hogy Jugoszlávia sem fogja megszavazni a nyugati nagyhatalmak javaslatát.

⁷⁷ A párt és a kormány politikájában október 27-28-án történt fordulat nyomán a *Szabad Nép* Hajnalodik... című vezércikke október 29-én bejelentette: „A magyar ifjúság fegyveres harca [...] győzelemre vezetett”, és hazafinak nevezte azokat, akik ezért a győzelemért a vérüket áldozták. A Molnár Miklós által jegyzett Válasz a Pravdának című írás az ott megjelent A népellenes kaland összeomlása Magyarországon című cikkel polemizált. Ebben írta Molnár: „Büntetni kell majd – büntetni azokat, akik hatalmukat féltve és életükért rettegve felidéztek ezt a harcot, akik védtelenekre adtak tűzparancsot [október 25-én] a Parlament előtt!”

dasági szabadság. Ne legyen beszolgáltatás. Teljes szólás-sajtó, gyülekezési szabadság. Október 23-át nyilvánítsa a kormány ünnepé.

^{3/4} 3. Nem írom tovább, legfeljebb slagvortokban. A külföld: nem szabad hinni a kormánynak, mert Nagy Imréért Szoboljev orosz delegátus harcol az ENSZ-ben.⁷⁸

[Külön lapok itt végződnek, napló folyt. köv.]

Október 25. (csütörtök)

Külön, részletesen leírtam okt. 25 – okt. 29. történetét, külön papírokon, mert itt nem volt hely rá.

Október 26. (péntek)

Bementünk a hivatalba. Elmentünk Mamie-ékat meglátogatni. Nagy bevásárlás közértben.

Október 27. (szombat)

Állandóan hallgatjuk a különféle rádiókat. Új kormányt választott Nagy Imre. Sok a programbeszéd.

Október 29. (hétfő)

Nagy Imre és kormánya teljesen átállt a felkelőkhöz. Hihetetlen, de úgy látszik, igaz.

Október 30. (kedd)

Útvonal (fotózás): Rákóczi út – Múzeum krt. sarok – Dohány utca sarok – Tanács krt. – Madách I. tér – Deák F. tér – Kammermayer K. u. sarok – Bajcsy-Zsilinszky út. Aztán haza, Mamie-ékat meglátogatni. Nagykörút – Szófia u. sarok – Csengery u. – Király u. – Rózsa u. – Jósika u. – Rottenbiller u. – Damjanich u. – Vissza: Damjanich u. – Rottenbiller u. – Király u. – Rózsa u. – Aradi u. – Nagykörút – Jókai u.

Expozíciók általában 5,6/50-ed mp.

Október 31. (szerda)

Benéztem a Színművészeti Főiskolára, aztán dr. Andorfy Jóskával smotrogás.⁷⁹ Útvonalak: Jókai u. – Nagykörút – dr. Andorfy – Sz. F – villamosok a Rákóczi úton – vissza dr. Andorfy – együtt: Nagykörút – Nemzeti Színház – József krt. – Pál u. – Mária u. – Nagykörút és Üllői út sarok – Hőgyes – Knézits – Tompa u. – Mester u. – Ipar u. – Vissza u.a. – Mária u. – Gutenberg tér – Röck Szilárd u. – Akácfa u. – Király u. – Liszt F. tér – Jókai u.

Olvasott könyvek:

⁷⁸ Délután a Szabad Európa Rádió így tudósított Szoboljev felszólalásáról: „a szovjet hadsereg minden tőle telhető védelmet igyekezett megadni a Nagy Imre-rendszernek. Azt hiszem, ennél rosszabb szolgáltatást nem is igen tehetett volna. Ezzel bebizonyította, hogy Nagy Imre uralmon maradása mennyire szívügye a Szovjetunióknak. Ez a védelem és gyámolítás felért egy halálos öleléssel.”

⁷⁹ Dr. Andorfy József egykori kolléga és barát, W. L. leányának keresztapja; smotrogás: sétálás közben beszélgetés (egykori argó).

E. THANE: Szilaj szélparipákon; EWANS: Rajta Montana; D. HUME: A kísértetvilla; V. E. ROE: Leány, aki senkitől sem fél; E. D. BIGGERS: A sárga detektív.

November 1. (csütörtök)

FOTÓZÁS

Halottak napja. Dr. Andorfyval Rákóczi út – Dunapart vonalon a vállalathoz rövid időre. Jó ebéd, csak egy kicsit mentem le a pincébe. Este dr. Andorfyékhoz voltunk hivatalosak, vagyis délutánra. A rádió bemondta, hogy Nagy Imre fontos bejelentést fog tenni. Mindenki izgatott lett és így hazasiettünk. Minden ablakban gyertya égett;⁸⁰ – rossz volt a világítás és megbicsaklott a lábam, alig tudtam hazamenni.

Este Nagy Imre bejelentette, hogy Magyarország kilép a Varsói paktumból és semlegességi nyilatkozatot tett.⁸¹

November 2. (péntek)

Ronda eső. Bementünk ugyan a vállalathoz, de nem volt semmi érdekes, így elvittem Nyafit, megmutatni neki a Kilián laktanyát és környékét. Útvonal: Molotov tér – III. 15. tér – Belgrád rakpart – Dimitrov tér – Tolbuchin krt. – Calvin tér – Üllői út – Práter u. – Vajdahunyad u. – Baross u. – Bacsó B. u. – Népszínház u. – Köztársaság (Tisza Kálmán) tér – Légszesz u. – Baross tér – Bethlen u. – Damjanich u. – haza. Ebéd. Elég fáig a lábam. Megbeszélése, hogy vasárnap egész napra odamegyünk [ti. a Damjanich utcába]. Félig sötétben értünk haza.

November 3. (szombat)

Hivatalba bementünk az ún. Forradalmi Bizottságot megválasztani. Nagy rumlival ment a dolog. Hétfőre halasztva a szavazás. Megkaptuk a fizetést és hazajövet kajálás után én a pártonkívüliek ajánlott listáját készítettem el, nehogy olyanok kerüljenek a bizottságba, akik rákosisták voltak. Aztán vacsora, újságolvasás, fürdés.

A kényszerű itthon-tartózkodás ideje alatt elolvastam a következő könyveket [Ld. följebb!]

November 4. (vasárnap)

Reggel 5 óra körül megindultak a Pest környéki orosz csapatok. Drámai felhívást közölt a pesti rádió a Himnusz hangjai közben: Maléter Pált, a honvédelmi minisztert

⁸⁰ 1956-ban halottak napja vigíliáján a szabadságharcban elesettek előtt tisztelegtek az emberek az ablakokba kitett gyertyákkal.

⁸¹ A Kossuth rádió 18 óra 12 perckor tette közzé a hírt, miszerint „a magyar kormány a Varsói Szerződést azonnal felmondja, egyidejűleg kinyilatkoztatja Magyarország semlegességét, az Egyesült Nemzetekhez fordul, és az ország semlegességének védelmére a négy nagyhatalom segítségét kéri!”

és a vezérkart az oroszok elfogták⁸² és a magyar csapatok harcolnak az orosz túlerővel szemben.⁸³ Állandó segélykérést ad a rádió 4 nyelven.⁸⁴ Reggel 9-kor elhallgatott a rádió.

Dél előtt közölte a „Szabad Európa”: súlyos harcok vannak Magyarországon, a parlamentben Nagy Imre ülésező kormányát elfogták.⁸⁵ Az USA követségén Mindszenty bíboros menedékjogot kapott.⁸⁶ Kéthly szocdem. kinnrekedt Bécsben.⁸⁷ Borzalmasan ágyúznak és géppuskáznak az oroszok. Kádár – Marosán – Münnich új kormányt alakított.⁸⁸

Magyar részről teljes a bizonytalanság, mert a rádió estig nem szólt és akkor is csak valami zenét adott + Kádár ún. forradalmi munkás–paraszt kormányának felhívását az orosz csapatok támogatására. Este a kis szobánkban a házból nagy társaság gyűlt egybe. Rádióhallgatás és duma céljára. Borzasztó az ágyúdörgés.

November 5. (hétfő)

Feküdtünk ½ 12-ig. Nem volt miért felkelni. Állandó ágyúzás, hol messzebb, hol távolabb. Szabad Európa Rádió bemondja, az oroszok kegyetlenül lövik az Üllői úti klinikát. A Berlini téren, a troli végállomásnál halott fekszik – melósnak nézem. Szét-tárva keze-lába. Nincs vér körülötte – talán szívlovás.

A házban kitört a pánik. Margit néni is beleesett. Levitte a cuccot a pincébe és veri a dilit, hogy mi is menjünk le. Tényleg nagy a zűr, de elhatároztam, hogy nem megyek – Nyafi is fent maradt.

⁸² Maléter Pál honvédelmi miniszter a csapatkivonásról tárgyaló magyar kormányküldöttséggel érkezett a szovjet katonai bázisra, hogy Malinyin hadseregtábornokkal folytassa a délután félbeszakított tárgyalást. Ott tartóztatta le Szerov tábornok, a szovjet államvédelem, a KGB vezetője. Nagy Imre hajnali rádióbeszédét követően szólította fel Malétert és a küldöttség többi vezetőjét, akiknek hollétéről semmi biztosat nem tudott, hogy „haladéktalanul jöjjenek, és vegyék át hivatalaik vezetését!”

⁸³ Nagy Imre először hajnali 5 óra 20 perckor sugárzott beszéde tartalmazta, hogy „Csapataink harcban állnak!” Valójában a magyar honvédség alakulatai, egy-két szórványos kísérlettel eltekintve, ellenállás nélkül letették a fegyvert vagy anélkül szétszéledtek.

⁸⁴ Az írószövetségnek „a világ mindenírójához” intézett segítségkérését Háy Gyula olvasta be a rádióba. A felhívás először 7 óra 57 perckor hangzott el magyar nyelven; később angolul, németül és oroszul is.

⁸⁵ A Szabad Európa Rádió a 11 órakor elhangzó hírekben közölte: „A főváros belsejében a szovjet csapatok 9 órakor elfoglalták a Parlamentet, és letartóztatták Nagy Imrét és kormánya ott lévő tagjait.” Valójában Nagy Imre (és a kormány tagjai közül Losonczy Géza) a jugoszláv nagykövetségre menekült. A szovjet csapatok már 8 óra tájban megszállták a Parlamentet. A kormány egyetlen ott tartózkodó tagját, Bibó Istvánt sem vették őrizetbe, ő november 6-án szabadon távozhatott.

⁸⁶ Mindszenty bíborost november 4-én hajnalban Tildy Zoltán hívta be a Parlament épületébe, ott Tildyvel együtt az alagsorba ment. Hamarosan megpróbált visszamenni az érseki palotába, de oda már sem kocsival, sem gyalog nem lehetett eljutni. Két katonatiszt javaslatára döntött úgy, hogy az Egyesült Államok nagykövetségétől kér menedékjogot.

⁸⁷ Kéthly Anna (1889–1976) november 1-jén érkezett Bécsbe, a Szocialista Internacionálé Irodájának ülésére, amelyen fel is szólt. Nem tisztázott, hogy november 4-én Sopronban vagy úton Magyarország felé értesült a szovjet támadásról. Visszatért Bécsbe, majd mint a legitim kormány egyetlen, még szabadon cselekvő tagja New Yorkba repült, ahol felszólt az ENSZ-ben. (Még november 2-án beválasztották abba a Nagy Imre vezette küldöttségbe, amely az ENSZ Közgyűlésére utazott volna.) 1957-ben a strasbourgi Magyar Forradalmi Tanács elnöke lett.

⁸⁸ A kormány tagja lett még: Horváth Imre (külgügy), Kossa István (pénzügy), Apró Antal (iparügy), Dögei Imre (földművelés) és Rónai Sándor (kereskedelem).

Délután befűtöttem. Ebben az udvarban csak a zsidó Feiner Albi,⁸⁹ meg mi maradtunk fent – az első udvarban az operatőr Hegyi Barna és felesége, a Jókai utcai részen senki (a IV. emeleten), mert oda tegnap beesett egy lövedék. Le is fényképeztem.

Egész délután, mert Margit néni nagy rádióját behoztam, hallgattam a Szabad Európát. Semmi megnyugtató.

Este relatív csönd. $\frac{1}{2}$ 1-ig rádióztunk. Aztán feküdtünk csak le. Jól megtanultam a Nyafi kis kályhájában fűteni: már ha ügyeskedek, nincs széngáz. Pakisztán azt javasolta: küldjenek ENSZ csapatokat Magyarországra.⁹⁰ Az ENSZ ülése lényegében nem hozott túl sokat. A főtitkárt megbízták ENSZ képviselők kiküldésével.⁹¹

November 6. (kedd)

Éjjel nyugodtan aludtunk, de nem teljesen levetkőzve: a cucc ott állt összepakolva – nem került sor a lemenetelre a pincébe. Nagy örömömre Margit néni is elismerte, hogy nem volt sok értelme a pincébe hurcolkodásnak.

Jellemző a rádióra: tánczenét ad. Szolnokról.⁹² Egész nap, lényegesebben kevesebbet, de dörögnek az ágyúk. Szabad Európa adó szerint [a] VIII–IX. kerületekben, Rákóczi úton, Nagykörúton voltak nagy harcok. Kelenföldön és Csepelen is. 4 katonai rádióadó működik még. Dunapentele magyar katonaság kezén van. Nyafi megszámolta: a Berlini téren 12 db I. V. Sztálin harckocsi állt ma $\frac{1}{2}$ 1-kor. Fogytán van a kenyérünk, a lisztünk és a pia, ill. olaj. Ma fogyott el a cakes is, amit 2 hete – csütörtökön vettem. Péntek óta Mamie-ékről semmi hír.

Pincébe tüzelőért. Olvasás: AGATHA CHRISTIE: A Négyek Társasága, MORAY DALTON: A Zöld Pierrot.

Különbféle rádiók bementék: Oroszország fenyegető jegyzékeket küldött Angliának és Franciaországnak.⁹³ Jellemző: szovjet segítség a. m. élelem és ipari cikkek érkeznek Magyarországra, segíteni a magyar népet, mondta be Szolnokról a rádió. 9 órakor: Szabad Európa: az oroszok lőtték a Rókus kórházat. Az egyiptomi hadseregben orosz tankista szakértők vannak. Külföldön nagy szimpátiatüntetések vannak. Svájcban, Norvégiában, Svédországban kivonultak az orosz követség elé.⁹⁴

⁸⁹ A szomszéd lakás tulajdonosa egy ortodox izraelita család, W. L. anyósának barátai.

⁹⁰ A Szabad Európa Rádió tudósítása a kanadai és az új-zélandi delegátust említette azok között, akik felvetették, hogy ENSZ-csapatokat kellene Magyarországra küldeni.

⁹¹ Amerikai javaslatra a Közgyűlés megbízta Hammarskjöld főtitkárt, hogy küldjön ki megbízottakat a magyarországi helyzet megvizsgálására, és beszámolójuk alapján tegyen jelentést. A Kádár-kormány nem járult hozzá sem az ENSZ képviselőinek, sem Hammarskjöldnek a Magyarországra jöveteléhez. Utóbbival Rómában lett volna hajlandó találkozni.

⁹² November 7-ig Szolnokról sugározták a Kossuth rádió adását.

⁹³ November 5-én Bulgaryin szovjet miniszterelnök katonai fellépéssel fenyegetett, ha Franciaország, Izrael és Nagy-Britannia nem vonja ki csapatait Egyiptomból.

⁹⁴ November 5-én Stockholmban egy ketchuppal összekent, lefejezett próbababát dobta be a szovjet nagykövetség kerítésén. Másnap diákok kezdeményezésére gyűlt tízezres tüntetés a svéd külügyminisztérium elé, a magyarok hathatós megsegítését követelve, Göteborgban munkások fáklás felvonulása tiltakozott a szovjet támadás ellen.

November 7. (szerda)

Tegnap este Amerika hangja és Szabad Európa bemondta: 15 hadosztály orosz van Magyarországon, 4200 tank, 200.000 katona. A magyar hds. 9 hadosztály, 700 tankkal. 3 teljes órán át hallgattuk a Szabad Európát de [délelőtt]. Du. nagy a felháborodás az egész világon. Sok helyen a rendőrségek akadályozzák meg (Svájc, Hollandia, Franciaó.) a szovjet követségek szétverését.⁹⁵ Dunapentele 1–1-ben a felkelőké. 3 oldalról támadják az oroszok.⁹⁶ Ők rádió Kéthlyhez és Eisenhowerhez fordultak segítségért. Eisenhower 27 millió szavazattal elnök lett. Stevenson 20 milliót kapott. Ma már ½ 2-ig fekvő, csak ½ 1-kor lettem éhes. Az utcákon plakátok jelentek meg, követelve az orosz csapatok kivonását. A rádió bemondta: Kőbányán és a VIII–IX. kerületben és Csepelen súlyos harcok vannak. Olyan veszteségei vannak a VIII. kerületben az oroszoknak, hogy Vecsés-Rákospalotáról erősítéseket küldtek a belső kerületekbe. Budapestről működik egy rövidhullámú katonai adó „Róka” néven.⁹⁷ Bemondták, hogy nagyon sok a magyar halott a Kilián laktanya körül, egy kisebb csapat tudta tegnap még tartani magát.⁹⁸ Nagy páncélos mozgások voltak ma, de nem sok, inkább távoli ágyúzással. Tegnap bemondták este, hogy a Keletinél, Astoriánál, Széna téren, Gellérthegyén és Városligetben voltak erős harcok, úgy hogy a jugoszláv követség épülete több belövést kapott, többen megsebesültek, egy jugo diplomata meghalt.⁹⁹ Pakisztán és Olaszország azonnal ENSZ csapatok küldését javasolja az ENSZ-nek. Ugyancsak harcok vannak Komló, Mecsek, Mátra, Bükk környékén¹⁰⁰ és a Duna-Tisza közben. Anglia bemondta: számos mentőautóbuszt¹⁰¹ szétlőttek az oroszok. Svédország azon gondolkozik, hogy nem küld olimpiai csapatot és a pénzt a magyaroknak adja, Kádárt elmondták mindenféle stricinek. Szabad Európa: a párizsi Kommunista Párt székházát ma este felgyújtották.¹⁰² A marseille-i kommunista lap házát

⁹⁵ Bernben november 6-án a rendőrség könnygázt vetett be a tüntetők ellen, akik megpróbáltak erőszakkal behatolni a szovjet nagykövetség épületébe. Amszterdamban november 5-én ötvenezren tüntettek tiltakozva a szovjet agresszió ellen, fiatalok a város több pontján megtámadták a holland kommunista párt intézményeit. November 6-án a szovjet nagykövetség előtt tüntetők a csatornába dobták, aki szót emelt a szovjetek mellett. Antwerpenben és Rotterdamban a dokkmunkások megtagadták a kikötőben horgonyzó szovjet hajókon végzendő munkát. Párizsban már november 5-én csak nagy erők kivezénylésével tudta megakadályozni a rendőrség, hogy a tüntetők benyomuljanak a szovjet nagykövetségre. Másnap a francia kommunista párt lapját (*L'Humanité*) támadták meg tüntetők: kövekkel dobálták és megpróbálták felgyújtani.

⁹⁶ A szovjet csapatok légi és tüzérségi előkészítés után indított támadása felszámolta az ellenállást Dunapentelén.

⁹⁷ A[z azóta is azonosítatlan] Róka rádió adásait utoljára november 8-án éjjel 2 óra 5 perckor lehetett fogni.

⁹⁸ A szovjetek november 5-én 170 ágyút és aknavetőt vetettek be a Corvin köz és a Kilián laktanya ellen, még aznap elfoglalták mindkét bázist. A környéken azonban kisebb csoportok tovább folytatták a harcot.

⁹⁹ November 5-én nyitott tüzet egy szovjet páncélos a jugoszláv nagykövetség épületére. A lövés következtében életét veszítette Milenko Milovanov követségi tanácsos.

¹⁰⁰ Több vidéki városból a környező hegyekbe-erdőkbe menekültek fiatalok, részint azzal a céllal, hogy partizánharcot folytassanak a szovjet csapatok ellen. Összecsapásokra egyedül a Mecsekben került sor.

¹⁰¹ A kórházaknál alakult önkéntes mentőszolgálatok személy- és tehergépkocsikat foglaltak le sebesültszállításra. Noha azokat megkülönböztető vöröskeresztes jelzéssel látták el, számos ilyen kocsit is találat ért, az önkéntes mentők közül többen megsebesültek (pl. Nickelsburg László, Péch Géza).

¹⁰² Hollandia, Spanyolország és Svájc bojkottálta a melbourne-i olimpiát.

megrohanták a tüntetők és a holmikat kiszórva felgyújtották. Még mindig van ellenállás a Kilián laktanyában. Bemondták, hogyan fogták el Nagy Imrét. Pest több helyen ég.

November 8. (csütörtök)

Szabad Európa: Szigetvár – N[agy]kanizsa – Bakony – Pécs – Bpest VIII, X. ker. Nagytétény, Budafok (itt oroszok bombáznak) – Mátra – Bükk – harcok folynak. Számos városban (Kiskunhalas, Újszeged, Cegléd, Pécs stb. súlyos épületkárok) Pesten a Várban, francia – egyiptomi köv. környékén, Hadik laktanyánál harcok, Ganz Waggongyárban is. Sok helyen nincs víz, néhol villany. Ma du. ½ 5-kor lesz az ENSZ közgyűlése Magyarország kapcsán. Stockholmban szimpátiatüntetések. Az oroszok veszteségei nagyok.¹⁰³ Ma fűtés közben megégettem a bal karom. Margit néni volt Mamieéknál, nagyon izgultak miattunk. A magyar rádió közli, hogy aki nem foglalja el munkahelyét nov. 9–10-én, azt elbocsájtják az állásából. Az oroszok a lengyel határon számos tankhadosztályt vontak össze. Poznanban nyílt levélben követelték a titkos rendőrség megszüntetését. Kína a Szovjetunió mellé állt. W. Siroki [Vilém Siroky] fenyegeti a cseh népet vasököl-politikával. Az oroszok számos külföldi újságíró is letartóztattak, vöröskeresztesekkel együtt. Este ½ 11. Sz[abad] Európa: az ENSZ tárgyalja a magyar ügyet. Állítólag 65.000 halottra tehető a magyarok vesztesége.¹⁰⁴ Indiában és a Csendes óceáni szigeteken is tüntettek Magyarország mellett. A nemzetközi jogász szövetség nem ismeri el törvényesnek a Kádár-kormányt. Lengyelországban orosz csapatok menetelnek Kelet-Németország felé. Állítólag több orosz rádiót tönkretettek a felkelők. Budapesten több helyen ég a város és a civilek nekiláttak fosztogatni. Ma nézeteltértem Nyafival, Margit néni beleszólt, Nyafi az én pártomat fogta, Margit néni mindkettőnkre neheztel, Nyafival 10 perc alatt elmúlt a nézeteltérés. Felbontva a tej-konzervet, tejberizst ebédeltünk.

November 9. (péntek)

Margit néni elvitte a nagy rádiót az ő szobájába. Mindenki felhurcolkodott a pincéből. Elmentünk megnézni Andorfy Jóskaékát. Bitangul néz ki az a környék. Az ő házuk egy része leszakadt. Ők 4 napig pincében voltak.

November 10. (szombat)

Ma volt a határidő, amit a rádió bemondott. Aki máig nem jelentkezett a munkahelyén, nem kaphat fizetést. Mi bementünk Nyafival, de csak jelenléti ív volt, és azt aláírva, hazajöttünk.

¹⁰³ A szovjet honvédelmi minisztérium adatai szerint a magyarországi harcokban összesen 669 szovjet katona esett el.

¹⁰⁴ A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint magyar részről 2652-en veszítették életüket a harcokban (vagy azok következtében).

November 11. (vasárnap)

Sajnos úgy elgatyáztuk az időt, hogy minden miséről lekéstünk. Vettünk a Belvárosban hagymát és fokhagymát, aztán végignéztük a Rákóczi utat. Pocsékul néz ki. Bementünk egy pillanatra a Rózsák terére. Haza. Ebédre voltunk hivatalosak. Már sötétben értünk haza.

November 12. (hétfő)

Bementünk a hivatalba, közben fel Andorfyékhoz, de nem voltak otthon. Hivatalban semmi. Egy darabig Sólyom Rózsival és Asbóth Jánossal,¹⁰⁵ (Jánosnak adtam a kitört ablakaihoz pauszpapírt), majd Sólyommal 3-asban a következő útvonalon: Dohány u. – Rákóczi út – József krt. – Üllői út – Futó u. (Futó u. 36.) – Horváth M. tér – Bacsó [Béla] u. – Rákóczi tér – Bérkocsis u. – Köztársaság tér – Kenyérmező u. – Rákóczi út – Lenin krt. – fényképeztem nagy óvatosan, amit lehetett. Közben vettünk krumplit 10 kg-t. Hazaérve, ebéd, aztán nagy rámolgatások, befűtés, határidőnaplózás, etc.

Margit néni eltávozott Pesterzsébetre, Joli néniékhez.¹⁰⁶

November 13. (kedd)

Ma munkástanács megválasztása a Molotov-téri színházban.

Nyafi vett 1 db fekete jersey pullovert és 1 db bugyit. Én vettem mosóport, cipőkrémet és meggy-gyöngyvért.¹⁰⁷ Elmentünk Mamie-ékhoz. Közben megnéztük, mi van a MÉMOSZ kiállításánál.¹⁰⁸ Minden rendben. Lefényképeztem a Sztálin-szobor maradék lábát. Közben vettünk cca. 200 Ft-ért edényeket. Elszámoltatások. Azon cikkek felírása, amik szükségesek.

Este 7-kor a Szabad Európa: harcok tovább folynak (Bakony¹⁰⁹). A jugo-követségen van Nagy Imre, Losonczy György [helyesen: Géza], Rajkné). Általános sztrájk. Az első svájci szerelvény visszaért Ausztriába. II. karavánt nem engedték. ENSZ újra tárgyalja a magyar ügyet. Egy olasz képviselő, aki Magyarországon volt, kijelentette, hogy a kommunizmus Magyarországon felrobbant... Indiai szövetséges államok [?] Magyarországról és Egyiptomról tárgyaltak. Állítólag egy magas rangú orosz diplomatatestület, Hruscsovval az élen – van Magyarországon.¹¹⁰

November 14. (szerda)

$\frac{3}{4}$ 11-re értem be. Siposnál¹¹¹ megbeszéltük: kikhez kell menni ablakot csinálni – aztán vettem némely háztartási cikkeket (Nyafi sokkal eredményesebb volt – szappant!

¹⁰⁵ W. L. feleségének (Nyafinak) munkatársai, a Talajmechanika Osztályon, később Asbóth János W. L. jó barátja.

¹⁰⁶ W. L. felesége nagynénje.

¹⁰⁷ Egykorú üdítőital.

¹⁰⁸ Az Építők Színházában rendezett biztonságtechnikai kiállítás.

¹⁰⁹ Valótlan hír, noha széles körben elterjedt, hogy Maléter Pál vezeti a Bakonyban a fegyveres ellenállást.

¹¹⁰ November 4-e után az SZKP Elnökségének három tagja (Arisztov, Malenkov és Szuszlov) irányította Magyarországon a rendcsinálást, de Hruscsov 1956-ban nem volt Magyarországon.

¹¹¹ A MÉLYÉPTERV egyik akkori osztályvezetője.

szerzett), meg 4 tekercs filmet kaptam és BNO 13x18-as papírt is.¹¹² Aztán Mühlbecker bácsival elmentünk megcsinálni Fekete néni (hivatalsegédünk) betört ablakát. Haza. Letettem a cuccot és elmentem dr. Andorfyhoz, nem volt otthon. Annusékhöz.¹¹³ Megkaptam a múltkori (X. 30–31-i) 2 tekercs filmet. Néhány kivételével nagyon jók.

USA külügym. vizsgálat, Szabadság. ifjak dipl. képviselő, deportálások,...?¹¹⁴

India, Burma, Ceylon, Indonézia (Colombói értekezlet), ENSZ megfigyelők, Európai Tanács (Strasbourg) sürgeti a magyar kérdés megoldását, Nagy Imre, jugoslovetség nem tárgyal Kádárral.¹¹⁵

November 15. (csütörtök)

Reggel, bár felébredtem, nem keltem fel és csak ½ 11-re mentem be a MÉMOSZ-ba szétszedni a Biztonságtechnikai kiállítást. Ott voltak: Sipos, Petten, Farkas Géza, a Mühlbecker bácsi, Szigeti fotós és Kiss Nándor, a tervtáros¹¹⁶. A MÉMOSZ-büffében kaptam sonkát. Lefényképeztem, amint az oroszok bontják a Sztálin csizmáit. Haza. Aztán, mert Nyafi is vett tegnap lapos tányérokat, az enyémekeket becseréltem mélyre. Haza. Befűtés, pince, olvasás. Margit néni hazajött Pesterzsébetéről.

November 16. (péntek)

Ma Petten Ödön ablakait kezdtem Ödön bácsival helyrehozni. A fele megvan.

Nyafinak sikerült végre (mert az emberek félnek az inflációtól és mindent vesznek, mint a félőrültek) 4 ½ órás sorbanállás után egy pár nagyon helyes, félig-meddig mocassin cipőt szereznie.

Du. Annuséknál.

November 17. (szombat)

Folytatva Ödön bácsi ablakait. Befejeztük. Találkoztam Vissy Péterrel. Megkaptuk (Nyafi – Én) káderlapjainkat. Semmi érdekes.

Több helyre leadtam a lakáscímet, ha esetleg kell grafikus.

Sok a rémhír, hogy szedik az embereket az oroszok.

Csak 1 fénykép: Ráday utcán sok szemét.

¹¹² Akkoriban még sokan otthon hívták elő és nagyították a fényképeket.

¹¹³ Belvárosi fényképész üzlet fotóasszisztense.

¹¹⁴ Miután november 8-án Kádár és Münnich szót emeltek az ellen, hogy a szovjet állambiztonságiak és magyar ávósok őrizetbe veszik a felkelőket, a szovjetek a határon túlra, Kárpátaljára szállították a foglyok egy részét, ott folytak a kihallgatások. A hazai és a nemzetközi tiltakozás hatására december elejétől folyamatosan hazaszállították a foglyokat.

¹¹⁵ Folyamatos volt az egyeztetést Belgrád – Budapest és Moszkva között arról, hogy mi történjen a jugoszláv nagykövetségen menedékjogot kapott Nagy Imrével és a többiekkel.

¹¹⁶ A felsoroltak MÉLYÉPTERV-dolgozók.

November 18. (vasárnap)

A Bazilikában ¼ 10-kor mise. Nyafi szerzett 2 újságot. Haza. Atyának¹¹⁷, Mamie-éknak vittünk néhány szappant és fogkrémet. Nagy újságolvasási kampány. Dumák. Aztán ebéd és kártyázás (lórum) 4-ig. 4-kor jöttünk el. Pont ½ 5-re értünk haza. Befűtés. Nyafi nem érzi jól magát, lefeküdt, én meg írom a határidőnaplót.

Vasárnaptól–vasárnapig elolvastuk Nyafival a „Lurkó–Iluska–Fulgur” sorozatot.¹¹⁸

November 19. (hétfő)

[ceruzás bejegyzés:] Lásd IX. 28-i bejegyzés: sósóró, 3 lábas, 1 fazék, fedő helyett selejt tányér, körömvágó olló megvan.

Kell még: villamos kenyérpíró, bőrvágó olló (meg sok más is...)

½ 9-kor keltem fel. Nyafi kicsit gyengélkedik. Együtt be a Talajmechanikára. Senki. Előtte 5 I. V. Sztálin-tank. Egynek a láncát javították. A Molotov téren jelentkeztem a Sipos osztályon. Rövid ott-tartózkodás. Sólyom Rózsi a Belvárosban. Vettünk egy Bébi MOM nevű kis ébresztőórát. 110 Ft. Marika¹¹⁹ nincs a könyvesboltban. Nyafinak 3 hónapos házassági „hó”-fordulóra egy szép sárga krizantém. Rózi hazáig kísér. Kaptunk 4 kg. lisztet. Ebéd. 1953-as határidőnapló kiegészítés Nyafi jegyzeteivel.

November 20. (kedd)

Tegnap esti magyar rádió: az eddigi rendelet szerint regg 7-től este 7ig lehetett az utcán járni. Most már regg. 6-tól este 20-ig lehet külön engedély nélkül az utcán tartózkodni.

9-re a BMDO-ra.¹²⁰ Jelenléti ív aláírása után grafikára. Onnan Wesselényi u.-Rumbach u.-Dob u.-Klauzál tér (Dob u. Körút sarok) – Izabella tér – Damjanich u. – Bajza – Vilma kir. nő út – MÉMOSZ – Sztálin tér – Damjanich u. útvonalon (fényképezve) haza, Mamie-ékhoz. Mamie pince, tüzelőért. Ebéd. Dumák. Nyafi is. 4-kor indulás haza. Schmidttől¹²¹ elhoztam az Erzsébet gépével készített felvételeket. Jók. Viszont elvesztették az okt. 21-i kirándulás negatívját.

Olvasás: Jókai: Eppur si muove (És mégis mozog a Föld)

November 21. (szerda)

Bementem a Sipos-osztályra. Semmi. Hamar haza Nyafival.

November 22. (csütörtök)

A grafikán megtaláltam az okt. 21-i kirándulás negatívját. Így sűrű bocsánatkérés közepette leadtam a Schmidt-cégnek.

Grafikán rövid ideig. Haza. Nyafi nagyon megfázott. Gyengélkedik.

¹¹⁷ Jókuti (Jeszenák) Győző, katolikus pap.

¹¹⁸ Az 1940-es években megjelent katolikus ifjúsági regények.

¹¹⁹ Belvárosi könyvüzlet eladója, sok könyvet tett félre W. L.-nek.

¹²⁰ A MÉLYÉPTERV dokumentációs osztálya.

¹²¹ Belvárosi fotólabor.

Egyébként Nagy Imre kormánya egyes tagjai Nagy Imrével együtt kijöttek a jugoszláv követségről és az oroszok elfogták őket. „Önként” a Román Népköztársaságba vonultak! Természetesen orosz díszkísérettel.

November 23. (péntek)

Hivatalban voltunk, de sztrájk van.

Néma tüntetés 2-3 óra között. Egy lélek sem volt az utcákon.

November 24. (szombat)

Beosztást kaptam a Mélyépterv Forradalmi Munkástanács mellé, mint grafikus. Hétfőn 9-kor már oda megyek (volt MDP pártiroda).

H. FOOTNER: Bűnösök világa I-II. „Pesti Hírlap” sárga regény, 28 filléres. Rózsi (Sólyom) adta kölcsön.

November 25. (vasárnap)

Én Mamie-ékkel találkoztam a Rózsák terén 9 órakor.

Egész nap otthon.

Ebéd után kártyáztunk. 5 órára értünk haza.

November 26. (hétfő)

Ma nagy szerencsénk volt. Bár bementünk a hivatalba, munka mégsem akadt, így sok mindent tudtunk délelőtt vásárolni. Így: fürdőköpenyt, zoknikat, sálát, nyakkendőt nekem és harisnyát Nyafinak, mind exportra készült árut. Az egyik címke [nyíl, az eredetibe beragasztva].

Apja telefonált, hogy jó a telefonjuk.

Du. Andorffy Jóska-hoz.

November 27. (kedd)

Ma is hiába mentem be a hivatalba. Némi sokszorosított anyag összekapcsolásán kívül semmi munka. Azt hittem, hogy Nyafival találkozni fogok a Talajmechanikán, de ő közben bement a Molotov térre, én meg hazajöttem, ő meg elment Mamie-ékhoz, később én is odaértem. Ebéd. 4-kor hazaindultunk = Margit néni sirámai Sáraival kapcsolatban.¹²² = Határidőnapló írás, hőbörgések. =

Σ: 90,000 menekült van Ausztriában.

November 28. (szerda)

John Laurence: Ryeburn Manor rejtélye I-II. (Pesti Hírlap 28 filléres regény)

Alighogy hazaértem, kaja után Nyafival le a pincébe, Margit néni kívánsága szerint az ő fáját kiszabadítani a miénk alól. Közben elaludt a villany, gyalog kellett feljönni, szénnel együtt.¹²³ Vacsora, olvasás.

¹²² W. L. anyósának elvált férje.

¹²³ A lakás a IV. emeleten volt.

November 29. (csütörtök)

A munkaidő 9-14-ig van. Ma némi értesítéseket gyártottam.

Apjával randevú a Vörösmarty téren. Együtt, zömmel vicceket mesélve hazáig. Rövid dumcsi után jött Kodi. Ivászat. 4⁰⁷ kor Apja + Kodi hazamentek. Nyafi mosogat, én olvasok. 6 óra körül 10 percre befut Katona Rezső.¹²⁴ Jól van. 7-1/4 9ig nincs villany. Vacsora, lefekvés. Olvasás: PAUL FEVAL: „Az óriások brigádja”.

November 30. (péntek)

Egy nagyon tisztességtelen nagy marha feliratot kellett ma csinálnom és több kicsit is. Hazafelé végig fényképeztem. Utvonal: Molotov tér – Deák F. utca – Vörösmarty tér – Bécsi u. – Fehérhajó u. – Sütő u. Deák F. tér – Bajcsy-Zsilinszky út.

Ma főleg feliratokra vettem magam. Amikor a filmet ki akartam venni, kiderült, hogy rosszul töltöttem, így szinte az egészet sötétben kellett visszatekerni.

OTTWELL BINNS: „S. O. S.” (mentsétek meg lelkeinket) Pesti Hírlap 28 filléres regény.

December 1. (szombat)

Hivatalban semmi meló. Egy darabig beszélgettem Papházy Zsolttal,¹²⁵ aztán elmentem nyíratkozni és kivittem Nyafiékhoz a Talajmechanikára egy plakátocskát. Onnan haza, le a pincébe. Feljövet befűtöttünk a szobába és a fürdőszobába. Ebéd. Jó 1 1/2 órás fürdés után bejött Nyafi (hátmosás) és aztán hajmosás, borotválkozás. Lefekvés előtt egy kis vacsorázás és remek tánczenehallgatás. TINA – MARIA, CSERES-NYEVIRÁG ...

December 2. (vasárnap)

Sikerült elaludni a 9-es misét. A Bazilikába 10-re mentem. Találkoztam dr. Havass Gézával,¹²⁶ a misét Bárdos atya mondta. Aztán haza a földalattival. Már jár a 75-ös trolibusz. Láttunk 2 szétlőtt trolibuszt. Mamiék nagy örömmel fogadtak. Korán volt ebéd, aztán nagy kártyacsatát játszottunk, kirakós lórumot. Már sötétben jöttünk haza, de a Damjanich u. – Rottenbiller u. – Szív u. – Podmaniczky u. – Nagykörúton van világítás. Olvasás: MAX BRAND: A VADON FIA (Pillarhegy) I-II. Este hasmenés. [Lórum-kártya följegyzések]

December 3. (hétfő)

Szabad Európa: a disszidáltak száma mintegy 105,000.

Mai munkák: kiírás a Közértben kapható dolgokról, 3 kis plakát Selényinek.¹²⁷

Réggel fotózás: Vörösmarty téren földalattira váró emberek, autóbuszra várók.

¹²⁴ W. L. piarista gimnáziumi osztálytársa Szegeden.

¹²⁵ W. L. kollégája, családi jó barát.

¹²⁶ Szegedi hittanár, püspöki titkár, az ötvenes években hosszú börtönbüntetésre ítélték.

¹²⁷ Selényi Pál, a MÉLYÉPTERV főmérnöke.

Fizetés. 1284,50. Kaptam 4 kg krumplit. Schmidt előhívta a múlt heti filmet. Esik az eső, fúj a szél. Hideg van. Este Mamie-ékhoz mentünk be, határidőnapló írás, elszámolás [beragasztás, bérlet, fizetési szalag].

December 4. (kedd)

Ma hazajövet, átöltözés. Mikulás-ülés Mamie-éknál. (délben nagy nagy női tüntetés, 1 hónapos orosz megrohanás emlékére a Hősök terén és a város számos pontján.)¹²⁸

Mi a következőket adtuk: Nagymama: 1 pár harisnya, Mamie: Puch kölni, Apja: 5 cs. Ötéves terv cigaretta, Kodi: 2 levendulás szappan és 1 verses könyv, Atya:¹²⁹ egy kék nyakkendő a mentő uniformishoz. Mi édességet és italt kaptunk. Apja az édesség tetejére ezt [ábra: Mikulás-figura] rajzolta nekem. Aztán kártyáztunk (Lórum) és kajáltunk és röhögünk és ittunk remek forralt bort. Jó későn feküdtünk le, ott aludtunk Mamie-éknél. Mai fotó: Molotov téri repülő emlékmű.

December 5. (szerda)

Mai hivatali munkám a nullával volt egyenlő. Egyébként sorban álltam senftért [mustár] és lisztért és cukorért (szerencsére egy helyen). Délután ¼ 3-kor jöttem hazafelé – az angol követség előtt nagy tüntetés: Nagy Imrét éltették, Kádárt és az oroszokat szidták, ENSZ-karhatalmat követeltek.¹³⁰ Az autóbuszokat úgy állították meg az utcákon, hogy az orosz tankok ne mehessenek a tömeg közé. Mégis egy orosz tank szétzavarta a népet. Este a magyar rádió „fasiszta” tüntetésnek nyilatkoztatta ki [ceruza bejegyzés:] Sajnos, nem volt nálam a fényképezőgép. Du. Marxék jöttek be.

December 6. (csütörtök)

Ma de. fotózás a hivatal-ablakból 2 db.

Mikulás: lásd XII. 8. Munka semmi. Szegény Nyafi tegnap este nagyon megrándította a csípőjét belül, alig tud menni. Nagy nehezen vittem be a hivatalba. A városban keresgéltem számos OFOTÉRT-nél keretet a Csapody dr. okt. 19-i receptjéhez, de semmi jó nincs. Maszeknél lenne, de az drága. Az a hír járta, hogy 2-3 között ismét néma tüntetés. Ehelyett provokatív kormánytüntetés zajlott le a Marx téren, nagy ve-

¹²⁸ A december 4-i nőtüntetést az Élünk körül csoportosulók szervezték, azzal hosszabb vita után a Nagybudapesti Központi Munkástanács is egyetértett. A Hősök terét szovjet katonák és magyar karhatalmisták zárták le, oda nem engedték be a nőket, de aztán a személyesen jelen lévő Münnich mégis hozzájárult, hogy letegyék virágaikat az ismeretlen katona sírjára. A tüntetés a Hősök teréről a Parlamenthez ment, de a Kossuth térre szovjet és magyar alakulatok nem engedték be. Továbbmentek a Szabadság térre, ahol az Egyesült Államok nagykövetségét azt kérték, hogy az ENSZ küldjön tájékoztató küldöttséget Magyarországra. A téren megjelent Nehru indiai miniszterelnök Magyarországra küldött megbízottja, K. P. S. Menon, India moszkvai nagykövete.

¹²⁹ Jókuti Győző, katolikus pap, társbérletben élt a Visinszky családdal.

¹³⁰ A december 4-i nőtüntetésen határozták el, hogy másnap visszatérnek az amerikai követséghez. Onnan ment át egy kisebb csoport a brit nagykövetség elé.

rekedéssel és a kormánycsapatok lövöldözésével.¹³¹ Ma nem fűtöttünk be; du. aludtam 4 órát.

December 7 (péntek)

Ma akartam egy kicsit szénszerzési ügyekben fáradozni, de hiába. = Nyafi lába megjavult = Nyafival a hivatalba. = OFOTÉRT-hez leadtam a szemüvegigénylést. =

Hivatalban semmi melő. Délben Mamie-ékhoz. Favágás a pincében. Vissza a Várlalathoz. Haza. Pincébe, a tüzelőfelhozatal után befűtés, kajálás. Filmek rendezgetése.

Mai fotók: Damjanich utcában szétlőtt trolibuszok, vöröskeresztes és Presse-kocsi a Duna-parton.

December 8 (szombat)

Nyafitól kaptam Mikulásra: 1 db könyvet; Croft: „Suhog a pálca” – és szépszámú csokoládékat. Az egyiknek itt a borítólapja [beragasztott vignetta]. Mai fotók: Marx tér, Hősök terén az Ismeretlen Katona sírja; az összelőtt és kiegészített (részben csak) Vajdahunyad vára, - Jáki kápolna – Kodi és Csima,¹³² az ő igazgatója.

Program: hivatalból haza, cuccokat le. Úgy volt, hogy kapunk szenet, de nem kapunk. Trudi¹³³ esküvője $\frac{3}{4}$ 1-re, Jáki-kápolnába. Nem jöttek $\frac{3}{4}$ 2-ig. Kodival haza, ebéd, aztán indulás Kodival haza. Kodi ma nálunk alszik, főleg a fürdési lehetőségek miatt.¹³⁴

December 9 (vasárnap)

Fotók: egy kis macska a Bazilika előtt – tömeg a Vörösmarty téri cukrászdánál – Virág presso.¹³⁵

Ma $\frac{1}{2}$ 10-kor keltünk fel, 11-es mise a Szervita téren, smotrogás¹³⁶ a városban. Ebéd. Aztán $\frac{3}{4}$ 3-kor a Virág presszóba. Nyafi egy szörpöt, mi Kodival 1-1 egy mareschinot ittunk meg. Kezdtük Kitérni Kodit, de közben találkoztunk az ő Lakatos¹³⁷ barátjával, így ővele tovább. Mi haza.

Este: Agatha CHRISTIE: A gyűlölet örültje.

¹³¹ December 6-ra több provokációval készült a belügy. Megpróbáltak egy fegyveres felkelést kiprovokálni, majd annak eredménytelensége után a Kádár-kormányt támogató vörös zászlós tüntetést szerveztek. Noha a felvonulókat szovjet katonák és magyar karhatalmisták biztosították, őket a város több pontján megtámadták. A legsúlyosabb összetűzésre a Nyugati pályaudvarnál került sor: a karhatalom lövéstésének hat halálos áldozata lett.

¹³² Csima Ferenc Wisinszky Zsuzsa munkahelyi igazgatója.

¹³³ W. Zs. ismerőse.

¹³⁴ A fürdési lehetőségeket az adott lakásban rendelkezésre álló tüzelőanyag határozta meg.

¹³⁵ A Szervita téren volt.

¹³⁶ L.d. feljebb!

¹³⁷ W. Zs. régi ismerőse.

December 10 (hétfő)

Mai könyv: Max Brand: Hajtóvadászat I-II.

Ma: pontos hivatalba érkezés, meló semmi. Programm: Apjához könyvet vissza – Marika, könyvesbolt – Jusst optikus¹³⁸ – Grafika (nincs ott semmi) – autóbusz véletlenül átvisz Budára, így Margithídon át ismét a Doorné¹³⁹ optikushoz, kész a szemüveg – Vissza Molotov térre – haza 2-kor. Nyafival le vásárolni, minden üzlet zárva. Ebéd és egész délután olvasás. Este Marxékhoz rövid időre és tánczenehallgatás. Fotó: jatata [?] a Dohány utcában.

December 11 (kedd)

Ma és holnap, a kormány által megszüntetett Budapesti Központi Munkástanács felhívására 2 napos sztrájk.¹⁴⁰ Felkeltünk 1 órakor, lassan mosdás és öltözés és ebéd, azután indulás haza.¹⁴¹ [...]

¹³⁸ A Múzeum körúton működött.

¹³⁹ A Jusst és a Door optikusok „abban az időben” a Belváros legjobbjai voltak.

¹⁴⁰ A Nagy-budapesti Központi Munkástanács tiltakozásul a kormánnyal folytatott tárgyalások eredménytelensége ellen, december 8-án országos sztrájkot hirdetett december 11-12-re. Válaszul másnap a Kádár-kormány törvényen kívül helyezte a területi munkástanácsokat, így a Nagy-budapesti Központi Munkástanácsot is.

¹⁴¹ Ti. a szülők Damjanich utcai lakásába.

HANGULATJELENTÉS A SZABADSÁGHARC LEVERÉSÉT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN

Közreadja: **HORVÁTH J. ANDRÁS – KOLTAI GÁBOR**

Az 1956. november 1-jén Magyar Szocialista Munkáspárt néven újjáalakult kommunista párt a szabadságharc leverését követően ellenséges környezetben kezdte meg működését. Az első hetek a pártszervezés bizonytalansága jegyében teltek, a korábbi MDP-tagok közül nagyon kevesen léptek be a pártba, sokan közülük is csak titokban vállalták a tagságot; a párt népszerűsítése az adott környezetben nem volt egyszerű feladat.¹ A hatalom ugyan ekkor már a szovjet hadseregre támaszkodó Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány kezében volt, azonban – főként november–december folyamán – komoly konkurenciája akadt a munkástanácsok képében. Ezek az érdekvédelmi szervezetek irányították ekkor valójában az üzemek és gyárak jelentős részét, nemcsak Budapesten, hanem országszerte. Jelentőségük abban állt, hogy ezek voltak az egyedüliek, amelyek a forradalom idején létrejött szervezetek közül még legitim módon működhettek, tagjait a munkások választották meg, azaz nem a kommunista párt határozta meg működésüket.² Az irányító szerepet a Nagy-budapesti Központi Munkástanács vitte, de tervbe vették egy országos szintű szervezet megalakítását is. Az 1956. november 21-ére, a Nemzeti Sportcsarnokba tervezett ez irányú gyűlést azonban a szovjet csapatok megakadályozták.³

A jelen forrásközlésben bemutatásra kerülő hangulatjelentést⁴ 1956. november 22-én, azaz az országos munkástanács gyűlésének megakadályozása után készítették az

¹ A pártszervezés 1956. november–decemberi helyzetéről bővebben lásd: Koltai Gábor–Rácz Attila (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. Budapest. 2008; Némethné Vágyi Karola–Sipos Levente (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. kötet. Budapest. 1993.

² A munkástanácsokról lásd például: Szakolczai Attila: Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Budapest. 2001. 80–81; Rácz Attila: A Csepel Vas- és Fémművek Központi Munkástanácsának utóvédharcai 1957 januárjában. Fons, 2006. 13. évf. 3. szám. 431–480; Vájer Ákos–Zámbó István: Erzsébetvárosi ősz. Budapest. 2016.

³ Szovjet tankok vették körbe ugyanis az épületet, így a gyűlésre nem itt, hanem a Nagy-budapesti Központi Munkástanács Akácfa utcai, jóval kisebb területű székhelyén kerülhetett sor, amivel lényegében meg is hiúsult az országos szerveződés. Lásd erről: Kozák Gyula – Molnár Adrienne (szerk.): „Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni!” Budapest. 1993. 158; Hegedűs B. András (főszerk.): 1956 kézikönyve. I. kötet. Kronológia. Budapest. 1996. 253.

⁴ A hangulatjelentésről mint műfajról lásd: Koltai Gábor: A Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának párt- és tömegszervezeti információs rendszere (1948–1956). Fons, 2006. 13. évf. 3. szám. 355–396; Katona Csaba–Rácz Attila (szerk.): Hangulatjelentések a fővárosból 1988 októberétől 1989 októberéig. Budapest. 2010.

MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottságán.⁵ A kerületi ideiglenes intéző bizottságok pártmunkáit megszólaltató jelentés jól tükrözi a pártszervezési bizonytalanságokat, a kommunisták félelmét a sztrájtól és a munkástanácsoktól, hiszen tükrözi a kommunista- és szovjetellenes hangulatot, egyúttal megidézi azt az időszakot, amikor még nem dőlt el véglegesen, hogyan is alakul Budapest és az ország sorsa.⁶

* * *

I. kerület (Vitéz Hédi⁷):

A kerület több üzemében, pl. Állami Nyomda, Dobozgyár⁸ folyik a munka. Üzemben van a Déli pályaudvar is, de több helyen nem dolgoznak. Pl. [a] Tervező Intézetben⁹ eddig még egyáltalán nem vették fel a munkát. Helyi pártszervezetek még nem alakultak. Holnap délutánra hívta össze a kerület az üzemi VB-tagok[at]¹⁰ és aktívákat¹¹. A kerületi intéző bizottság tegnap két röplapot adott ki, hamar elkapkodták. Az elvtársak körében nagy a bizonytalanság, nem érzik maguk mögött a pártot.

VI. kerület (Blei [Ferenc] elvtárs¹²):

A sztrájk hírére¹³ az élelmiszerüzletek kivételével az üzletek is bezártak. Az üzemekből hazaküldték az embereket. Csak olyan helyeken folyik némi munka, mint pl. az Építőanyagellátó,¹⁴ ahol az építőanyagok szétosztásával foglalkoznak. A kerülettől¹⁵ hiába keresik fel elvtársak az üzemeket, meg sem hallgatják őket, miután a pénzt már felvették. Tudomásuk [van] arról, hogy a jelenléti ívekre olyanok nevét is felveszik, akik nem jelennek meg az üzemekben, ez a munkástanácsok, az igazgatók hallgatólagos beleegyezésével történik.

⁵ Az MSZMP ideiglenes szervezetéről bővebben lásd: Koltai–Rác (szerk.) 2008.

⁶ A dokumentumot szöveghűen közöljük, az egyértelmű helyesírási hibákat azonban javítottuk.

⁷ Takács Tiborné, sz. Vitéz Hédi 1957. február 25-től június 1-jéig az MSZMP I. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottság, azt követően 1962-ig a kerületi Végrehajtó Bizottság tagja volt. Forrás: <https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/42013/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KFZpdFxFx1MDBlOXopIn0>

⁸ Helyesen: Budai Dobozgyár, I. Mészáros u. 58. Vö. a Népszabadság tudósítását: „Nálunk teljes az egyetértés. Gyártjuk a dobozokat, mert segíteni akarunk Magyarországon. Segíteni akarunk a népen. Nem látunk tisztán. Remélünk, de nem látunk. Határozottan akarjuk, hogy jobban, különül élhessünk, mint eddig. Nem, ezt nem nehéz leírni. Nemcsak a Budai Dobozgyár munkásai, igazgatója, munkástanácsa ért egyet ebben a kérdésben, hanem egyetért velük a kormány, egyetért az MSZMP.” Népszabadság, 1956. december 1.

⁹ Helyesen: MÁV Tervező Intézet. I. Mészáros u. 19. Jogelődje MÁV Generáltervező Intézetként alakult meg 1953-ban.

¹⁰ Értsd: a kerületi pártbizottság hívja össze az üzemi MSZMP végrehajtó bizottságok tagjait.

¹¹ Aktíva: a politikai-társadalmi szervezetek hivatásos funkcionáriusa; valamely pártbizottság aktívája a politikai munkában tevékenykedő propagandista stb. Vö.: Politikai kisszótár. Budapest. 1986. 18.

¹² Blei (Bley) Ferenc 1953-tól az MDP, majd az MSZMP VI. Kerületi Pártbizottság politikai munkatársa volt. Forrás: Koltai–Rác (szerk.) 2008. 749.

¹³ Az Országos Munkástanács megalakításának megakadályozása miatt a Nagy-budapesti Központi Munkástanács 48 óras tiltakozó sztrájkot hirdetett. Hegedűs B. (főszerk.) 1996. 251.

¹⁴ Helyesen: Építőanyag-ellátó Értékesítő Vállalat, VI. Horn Ede u. 5.

¹⁵ Ti. a kerületi pártbizottság részéről.

Aláírás nélküli sokszorosított röplapok láthatók az utcákon, amelyek arra szólítják fel az embereket, hogy holnap 2–3 óra között senki ne menjen ki az utcára, hogy ily módon tüntessenek a Kádár-kormány ellen.¹⁶ A röplap szerint, csak azok mennek ki ebben az időben az utcára, akik a Kádár-kormány hívei. Az elvtársak körében, akik szeretnének dolgozni és tenni is valamit, bizonytalanság van, nem látják, hogy az MSZMP milyen álláspontot foglal el, hiányolják a határozott intézkedéseket és nagyon rossznak tartanak, ha megint az alkudozás módszerét alkalmaznák.

VIII. kerület (Gráczné elvtársnő¹⁷):

A kerületben lévő helyzet: a Ganz-gyárat¹⁸ körülvették az orosz tankok. Egyelőre dolgoznak még a munkások, hírek szivárogtak be a munkásokhoz a 48 órás sztrájkról és ezért rendkívüli ülésre ült össze a munkástanács (valószínű úgy döntött, hogy ők is sztrájkolnak).

[A] MÁVAG-ban sem dolgoznak a munkások, amelyet a munkástanács rendelt el. Ruggyantában¹⁹ is hasonló az álláspont. A kisüzemekben is ilyenek a problémák. Az Állami Pénzverőben a dolgozók 50%-a dolgozik.

Az Autótaxi²⁰ felkészült, hogy ma 150 fővel megindul, eddig 19 taxi volt forgalomban a Fővárosi Tanácsnak és a Vörös Keresztnek [sic!] dolgoztak. Azt tervezték, hogy 50 kocsit indítanak ma, azonban tegnap Budán egy kocsit felgyújtottak és ezért ma nem vették fel a munkát. Tudomásuk van arról is, hogy a 11-12-15. sz. TEFU Válat²¹ küldöttsége Kossa²² elvtársnál járt, és pénzköveteléseiket nem kapták meg, és ezért a taxi vállalat szolidáris sztrájkot vállalt a TEFU mellett. Czeiner²³ (a taxi munkástanács elnöke) a tegnapi rádiónyilatkozat ellenére telefonált a vállalathoz a dolgozóknak, hogy ne dolgozzanak (TEFU szolidaritás).

Nem értenek egyet a minisztertanács döntésével a munkástanácsok kérdésében. Az a véleményük, hogy minden visszaesett a régibe és ők így nem akarnak

¹⁶ „November 23-án megmozdulások sora, néma tüntetések, sztrájkok és Budapest néptelen utcái jelezték, jelentős erő tartalékaik vannak még a forradalomnak.” Horváth Miklós–Tulipán Éva: In *memoriam* 1956. Budapest. 2006. 51; Hegedűs B. (főszerk.) 1996. 256.

¹⁷ Valószínűleg Gráf Istvánnéról van szó, aki az MSZMP VIII. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottság tagja volt 1956–1957-ben, majd a VIII. Kerületi Végrehajtó Bizottság tagja volt 1959-ig. Forrás: BFL archontológia gyűjtés, publikálás előtt.

¹⁸ A Kőbányai úton működő Ganz Vagon- és Gépgyár, valamint a Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak ekkor még külön vállalatok voltak; 1959. január 1-jével alakult meg egyesítésük után a Ganz–MÁVAG Mozdony-, Vagon- és Gépgyár.

¹⁹ A Magyar Ruggyantaárugyáról van szó (VIII. Kerepesi út 17.).

²⁰ Az államosított taxi vállalat 1951-ben került a Fővárosi Tanács kezelésébe, amely ekkor kapta a Fővárosi Autótaxi Vállalat nevet.

²¹ A Teherfuvarozási Nemzeti Vállalatról van szó, amit 1948-ban hoztak létre.

²² Kossa István a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormányban pénzügyminiszteri, 1957-től közlekedés- és postaügyi miniszteri posztot töltött be. 1957 februárjától az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottság, később a Központi Bizottság tagja. Koltai–Rácz (szerk.) 2008. 781.

²³ Czeiner Ferenc 1957 januárjában a Récsi Garázs munkástanácsának volt az elnöke. „Egy hónapja sincs, hogy szakszervezeti választásokat tartottunk és én kaptam a legtöbb szavazatot. Az az elvem, hogy a dolgozókról a dolgozók nélkül nem döntünk.” Népszabadság, 1957. január 24.

dolgozni.²⁴ A Fővárosi Villamosvasút Baross-telepén és Hungária-telepén sem dolgoznak.²⁵

Május 1. Ruhagyár:²⁶ kb. 3500-as létszámú dolgozókból 3-400-an mentek be dolgozni. Közben a munkástanács ülést tartott, és az ülésen egyhangúlag úgy döntöttek, hogy csatlakoznak a Budapesti Munkástanács felhívásához, és 48 órás tiltakozó sztrájkot tartanak, mert megakadályozták a munkástanácsok országos gyűlését. A sztrájkhatározat ellen tiltakozó hangok nem igen hallatszottak, hanem a közlés után mindenki eltávozott a gyárból. A munkások körében erősödik ugyan az a kívánság, hogy el kell már kezdeni dolgozni, de a munkástanács döntésével szemben nemigen ad véleményének kifejezést senki.

Egyes munkarészlegeken volt nyilasok és más demagóg elemek szítják a hangulatot, akikkel szemben a volt párttagok sem, [a] pártonkívüliek sem mernek fellépni. A munkástanács elnöke egy Wein nevű, volt cérnagyári részvénytulajdonos.²⁷ A munkástanács szinte teljesen az ő befolyása alatt áll. A munkások között kezdenek jelentkezni Weinnel szemben elégedetlen hangok és egyetértenek azzal, hogy ne volt tőkéssek vezessék a munkásokat. Ezt a véleményt azonban inkább személyes beszélgetésnél nyilvánítják, nyíltan ennek még nem adnak kifejezést. Változatlanul erős a szovjetellenesség. A szovjetellenes hangulatkeltők azt a nézetet terjesztik, hogy a Szovjetunió már a végét járja. Azt magyarázzák, hogy a tőkés országok stratégiailag úgy készülnek fel, hogy döntő csapást mérjenek a SZU-ra. Ezzel magyarázzák azt is, hogy az angolok és franciák megtámadták Szuzeit. A gyárban meglehetősen erős kommunistaellenes hangulat is uralkodik. Egyszerű párttagokat, alapszervi vezetőségi tagokat is élesen támadnak. Jelenleg szinte lehetetlennek látszik, hogy ott kommunisták megszólalhassanak. Nagyon sok a volt olyan párttag, akik [a] párról hallani sem akarnak.

A munkástanács bejelentette, hogy holnap (23-án) 2–3 óráig [a] fegyveres harcok 1 hónapos fordulójára néma tüntetést szerveznek és felszólítottak mindenkit, hogy ez idő alatt ne menjenek ki az utcára.²⁸

²⁴ Valójában az Elnöki Tanács munkástanácsokról hozott törvényerejű rendeletéről van szó. A rendeletet lásd: Népszabadság, 1956. november 22.

²⁵ A Fővárosi Villamosvasút (FVV) 1951-ben jött létre az egységes BSZKRT villamos üzemága utódvállalataként. A Hungária kocsiszín (VIII. Törökbecse utca 1.) 1912-ben, a Baross kocsiszín (VIII. Baross utca 132.) pedig 1889-ben létesült.

²⁶ A vállalat a VIII. Elnök u. 1. sz. alatt működött. A központi pártlap a Központi Munkástanács által meghirdetett 48 órás általános sztrájk elleni hangulatkeltés jegyében ezeket írta a vállalat munkástanácsáról: „Mi keresnivalója van például a Május 1 Ruhagyár munkástanácsában egy volt cérnagyári részvénytulajdonosnak, mégpedig elnöki minőségben? A munkástanács szinte teljesen az ő befolyása alatt áll és természetesen a 48 órás sztrájk mellett döntött.” Népszabadság, 1956. november 23.

²⁷ Az Első Magyar Cérnagyár Részvénytársaság egykori cégvezetőjéről, Wein Miklósról van szó. Vö.: Központi Értesítő, 69. évf. 1944. szeptember 7. 36. szám. 1232; Keller Márkus: A gyár és a munkás. A Május 1. Ruhagyár munkástanácsa 1956–1957-ben. 1956-os Intézet Évkönyve 8. Budapest. 2000. 274–285.

²⁸ A néma tüntetést maga a központi pártlap is – mintegy a szükségből erényt kovácsolva – néma tiszteletadásként értelmezte. Amint az „Október 23-ra emlékezünk” című glosszában is olvasható: „A mai nap a nemzet megemlékezésének és tiszteletének ünnepe mindazért, amit egy hónappal ezelőtt a tiszta ügyért, a

IX. kerület (Jakus [József] elvtárs²⁹):

Az üzemek többségébe [a munkások] bementek, de áramhiány miatt dolgozni nem tudnak. A legnagyobb probléma a kerületben a közlekedési dolgozókkal van. A szávai telepen leálltak, a villamosvasút-építő- és a két villamosvasút-telepen elterjesztették, hogy szedik össze a beszkártosokat, mire a dolgozók elhagyták a munkahelyeket.³⁰ Hirdetik a 48 órás sztrájkot, terjesztik, hogy tegnap le akarták fogni a munkástanács vezetőjét, ezért fogták körbe a Sportszarnokot, „így nem lehet dolgozni”.

Tegnap a marhavágóhídon³¹ rövid időre leállt a munka. A szállítókkal együtt sztrájkot igyekeztek szervezni. Azt terjesztették, hogy a fiatalokat az oroszok elvitték, a dolgozók azonban konkrétumokat követeltek, mire bemondtak egy nevet, erre egy dolgozó kijelentette, hogy ő tegnap beszélt az illetővel és ezután 10 percen belül felvették a munkát.³²

A Malomszerelő Vállalathoz³³ mindennap többen jönnek be, az üzem és a dolgozók lakásának helyreállításával foglalkoznak. A Fémáruszerelőben³⁴ ma is bementek a dolgozók, de áramhiány miatt kis létszámmal dolgoznak. A vegyipari üzemek közül csak a Trisó üzemeltet. Általános a munkások között: meddig fogja még pénzelni és etetni a sztrájkolókat a kormány.

A Kinizsi utcai zálogházban³⁵ a tumultusban a kiadásnál a visszaadott ruhanemű mellé a zálogjegyeket is visszaadják. Így rendkívül sok hiánya lesz az államnak, s bár a zálogház igazgatóját figyelmeztették erre, nem tesz semmit ennek megakadályozására.

X. kerület (Solti [Zoltán] elvtárs³⁶):

A kerületben tegnap az autóbuszok leálltak. A BESZKÁRT dolgozói kimentek a kerület üzemébe, hogy a munkástanács elnökét letartóztatták, ők is sztrájkoljanak. Ma azzal fogadták a dolgozókat, hogy menjenek haza, hogy kétnapos sztrájkot hirdetnek.

magyar nép fel- emelkedéséért indult mozgalom ifjú harcosai zászlójukra tűztek.” Népszabadság, 1956. november 23.

²⁹ Jakus József ekkoriban az MSZMP IX. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottság tagja, majd 1959-ig a kerületi Végrehajtó Bizottság tagja volt. Forrás: BFL archontológia gyűjtés, publikálás előtt.

³⁰ Szávai telep: a Fővárosi Villamosvasút koci színe: IX. Üllői út 197, épült: 1913-ban; „beszkártosok” – a fővárosi tömegközlekedési vállalatok dolgozóinak korszakban használatos megjelölése. Valójában a Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt. 1949-ban megszűnt.

³¹ Helyesen: Budapesti Marhavágóhíd és Húsfeldolgozó Vállalat, IX. Soroksári út 58.

³² A szovjet megszállók november 14-én Csap (Csop) állomásra közelebről meg nem határozott számú felkelőt hurcoltak el, ami ellen Kádárék is tiltakoztak. Később viszont a kormány tagadta, hogy a forradalmi eseményekkel összefüggésben bárkit is a Szovjetunióba deportáltak volna. Vö. Hegedűs B. (főszerk.) 1996. 241., 248. Ugyanakkor az ENSZ Közgyűlés XI. ülészaka Kuba javaslatára határozatot fogadott el a Magyarországról történő deportálások leállítását tárgyában. Forrás: <http://1956.mti.hu/pages/NewsArchive.aspx?id=2154b160-b3f9-4eca-9a27-85ae786a745d>

³³ Helyesen: Malomszerelő és Gépjávitó Vállalat, IX. Soroksári út 48.

³⁴ Helyesen: Fémáru- és Szerszámgépgyár, IX. Soroksári út 160–162.

³⁵ Helyesen: Bizományi Áruház Vállalat, IX. Kinizsi u. 12. A Bizományi Áruház Vállalat szocialista kori történetéhez lásd: Koltai Gábor–Rácz Attila–Rózsavölgyi Andrea: Szépség, szenvedély, századok. Budapest. 2013.

³⁶ Solti Zoltán 1956–1958 között az MSZMP X. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottság, illetve Pártbizottság Párt- és Tömegszervezetek Osztálya vezetője volt. HU BFL XXXV.1.a.4. 68. óe. 1960. január 18.

Az élelmiszeripari üzemeken kívül a többi üzemek dolgozói hazamentek.

A Fehérműgyárban³⁷ a munkástanácsok eladják az ingeket és abból fizetik a sztrájkolókat. A Villamoskábelgyárban³⁸ mosógépet, a kőbányai Zománcban³⁹ az edényeket adják el. (A kerület⁴⁰ igyekszik leleplezni ezeket a helytelenségeket.)

A X. kerületben a munkástanácsok összetétele rossz. A munkástanácsok tagjai, mint munkásörök bent tartózkodnak az üzemben éjjel is, és ezért dupla fizetést vesznek fel.⁴¹

A kerület igyekszik felhívni a dolgozók figyelmét, hogy így könnyű sztrájkolni.⁴² A munkástanács[ok] csak a kormány és a szovjetek ellen agítálnak, kijelentik: nem ismerik el a Kádár-kormányt, mi vagyunk az urak. Rémhíreket⁴³ terjesztenek, a szovjetek megszállták Jugoszláviát, Kelet- és Nyugat-Németország között fegyveres harc folyik.

A kerületi elvtársak kifogásolják, hogy a rádióban sok a zene, ehelyett ezeket a rémhíreket igyekeznének cáfolni. Kifogásolják, hogy most is utána kullogunk az eseményeknek.

Az üzemi kommunistákkal a kerületnek sikerült felvenni.⁴⁴ Az üzemben az elvtársak kezdik látni ezeket a helytelenségeket, kifogásolják a munkástanácsok egyes személyeit, de egyelőre csak egymás között beszélnek, de nyíltan ezek ellen fellépni még nem mernek. (BVK-ban 100 forintot osztogattak, hogy ez a múlt havi prémium.)

A párt szervezése tegnap megakadt.⁴⁵ A munkástanácsok megtiltották az MSZMP szervezését az üzemekben és senkit sem engednek be az üzem területére az üzem dolgozóin kívül. Kb. 10-12 üzemben kezdték meg az MSZMP szervezését, azonban ez ma egy-két helyen teljesen felbomlott. A Mélyfűró⁴⁶ és [a] kerületi tanács [az,] ahol tagsági könyvet is adtak.

³⁷ A X. Halom u. 12. sz. alatt működött.

³⁸ Helyesen: Budapesti Villamosgép- és Kábelgyár (BVK), X. Gyömrői út 128.

³⁹ Helyesen: Kőbányai Zománcárugyár, X. Gergely u. 27.

⁴⁰ Értsd: a kerületi pártbizottság.

⁴¹ A vállalati munkástanácsok helyenként saját hatáskörben az üzemeken belüli rendészeti feladatok ellátására „munkásöri” funkciót hoztak létre. Ezen személyeknek, illetve tevékenységnek nincs köze a Kádár-kormány által a következő év során felállított rendszerű fegyveres testülethez, amelynek szervezéséhez egyébiránt már november 17-én hozzáfogtak.

⁴² Értsd: a kerületi pártszervek.

⁴³ November 18-án hivatalos közleményt ad ki a kormány „a lakosságot nyugtalanító álhírekről”. Vö. Hegedűs B. (főszerk.) 1996. 248.

⁴⁴ Értsd: a kerületi pártszervezetnek sikerült felvennie a kapcsolatot az üzem(ek) kommunistáival.

⁴⁵ Az MSZMP-aktivisták fővárosi üzemeken belüli szervezkedésének nehézségeiről Kiss Károly, az Ideiglenes Intéző Bizottság tagja a november 27-ei aktívaértekezleten a következőket mondta: „Az MSZMP szervezése már megindult, de lassan, nem kellő határozottsággal halad. A kommunista aktíva még gyengén dolgozik. A tapasztalatok azt mutatják, hogy vidéken jobb a helyzet, mint Pesten. Az üzemi szervezési munka azért halad lassabban, mert sok helyütt nem tudnak világosan és határozottan választ adni arra a kérdésre, hogy kell-e pártszervezet az üzemekben.” Népszabadság, 1956. november 28.

⁴⁶ Helyesen: Mélyfűró Berendezések Gyára, X. Fertő u. 8.

XV. kerület (Barta [Bertalan] elvtárs⁴⁷):

A kerületben az Olajgyár⁴⁸ megkezdte a munkát 250 fővel. Ugyancsak munkába állt a Bőrkonfekció üzemben⁴⁹ 70 munkás. Azonban ezekben az üzemekben is vontatott a munka.

Újabb hírek reggel óta nincsenek, de a reggeli hangulat olyan volt, hogy ők is csatlakoznak a Budapesti Munkástanács felhívásához.

Politikai hangulat: újra nagyon sok szó esik arról, hogy vissza Nagy Imrét a kormányba. Vannak olyan hírek, hogy a Kádár-kormány az éjszaka lemondott, és az egész kormány az orosz követségen tartózkodik. Ezzel valószínű, hogy az ellenkormány megalakításának szükségességét akarják igazolni.⁵⁰

A kerületi Intéző Bizottság kéri, hogy Kádár elvtárs beszéljen a rádióban, vagy az újságon keresztül. Jó lenne ismertetni az eddigi tárgyalások eredményeit, amelyet a kormány a munkásküldöttségekkel folytatott.⁵¹

XIII. kerület (Csikvári [Jenő] elvtárs⁵²):

A kerületben minden üzemben sztrájk van. Az a véleményük, hogy az országos munkástanács megalakulását engedélyezni kellett volna. Kéri a kormányt, de különösen a pártot, hogy mutasson erőt, a párt adjon programot. Egyelőre nem tudják a munkások, hogy milyen párt akar ez lenni, és emiatt nem állnak mellé, pedig ameddig nem világos, hogy merrefelé akarunk fejlődni, addig a munkát nem lehet folyamatosan biztosítani a területen.

XVIII. kerület (Ujfalusi [Sándor] elvtárs⁵³):

Az egész kerületben áll a munka. 24 órás sztrájk van. A pártszervezet által kiragasztott plakátokat azonnal letépi. A nemzetiszínű plakátok szélét és a címet meghagyják, de a munkás–paraszt kormány felhívásait letépi róla. A kerület szervezi, hogy egyénileg felkeresi a munkástanács tagjait (kerületi) és beszélgetnek velük a feladatokról. Holnapra a kerület pártaktívát⁵⁴ hív össze.

⁴⁷ Valószínűleg Bartha Bertalanról van szó, aki 1948–1956 között a Kismotor és Gépgyár igazgatója volt. Vö. Koltai–Rácz (szerk.) 2008. 745.

⁴⁸ Helyesen: Rákospalotai Növényolajgyár, XV. Horváth Mihály u. 2.

⁴⁹ Helyesen: Rákospalotai Bőrkonfekció, XV. Dembinszky u. 1.

⁵⁰ Kádár János az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága november 16-ai ülésén tartott beszámolójában kijelentette, miszerint „jelenleg két kormány” van Magyarországon, amelyet tarthatatlannak ítélt és annak mielőbbi felszámolását szorgalmazta. A „lemondás népi igénye” vélhetőleg ezen kiszivárgott megnyilvánulás tovagyűrűzésére alapult. Vö. Hegedűs B. (főszerk.) 1996. 244.

⁵¹ A kormány az ezt megelőző napokban tárgyalásokat folytatott a munkástanácsok tisztségviselőivel. Ezek közül legjelentősebb a november 15-én Rácz Sándorral, a Központi Munkástanács vezetőjével egész éjjel folytatott – eredménytelen – megbeszélés volt. Vö. Hegedűs B. (főszerk.) 1996. 242.

⁵² Csikvári Jenő, az MSZMP Budapesti PB Revíziós Bizottságának tagja 1962–1966 között. <https://archives.hungaricana.hu/hu/archontology/36377/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KENzaWt2XHUwMGUxcmkpIn0>

⁵³ Ujfalusi (Újfalusi) Sándor 1956–1957-ben az MSZMP XVIII. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottság elnöke, majd 1957–1964 között a pártszervezet első titkára volt. Koltai–Rácz (szerk.) 2008. 816.

⁵⁴ Pártaktíva-értekezletet.

IV. kerület (Ambrus [János] elvtárs⁵⁵):

A kerület üzemeiben áll a munka. A sztrájk hírére sok üzemben be sem engedték a munkásokat. Ez történt például a HPS, Cérnagyár, Pamut, Duna cipőgyárban.⁵⁶ Az Egyesült Izzóba⁵⁷ reggel bement kb. 3000 elvtárs, a fele dolgozni akart, a másik fele nem. Hosszas vita után sztrájk mellett döntöttek, de abban állapodtak meg, hogy ha szombaton⁵⁸ valamilyen indokkal ismét le akarják állítani a munkát, akkor a dolgozók ebbe nem egyeznek bele, az a véleményük, hogy dolgozni kell és a vitás kérdéseket közben, nem a munka leállításával kell tisztázni. Ambrus elvtárs szerint ez a hangulat általános a kerület üzemeinek dolgozói között.

XI. kerület:

A kerület összes üzemeiben áll a munka.

XX. kerület (Erdős János):

Reggel a kerületi üzemekbe bementek az üzemi munkások. A Hazai Fésűsfonóban⁵⁹ 2 óráig dolgoztak, mikor a munkástanács felszólította, hogy hagyják abba a munkát, míg a munkástanács követeléseit nem teljesítik. A Fonalkészítőknél⁶⁰ 48 órás sztrájkot hirdettek. A Dugattyúgyárban⁶¹ a dolgozók kisebb része ment be, de nem dolgoznak.

XIV. kerület (Jenei [Jenő] elvtárs⁶²):

A kerület üzemei sztrájkolnak. Több üzem igazgatójával beszélgettünk és elmondották, hogy az igazgató az üzemekben nem képes élni a törvény adta jogával. A munkástanácsok önhatalmulag kifizetnek olyanokat is, akik egyáltalán nem dolgoztak és a bank folyósítja nekik ehhez a szükséges összeget. Mindenki kap pénzt az üzemben.

Nagy mennyiségű élelmet hozatnak a KÖZÉRT-ektől hitelre és a munkások szintén hitelben megkapják. Jelenleg vannak olyan munkások, akik már másfél havi fizetésükre előre vásároltak.

Egyes igazgatók[nak] és az Intéző Bizottság egyes tagjainak az a véleménye, hogy komolyabb intézkedések kellenének ennek a helyzetnek a megakadályozására, hogy ne tehessen a munkástanács olyanokat, akik [sic!] ellentétben [állnak] a kormány intézkedéseivel.

XII. kerület (Fekete elvtárs):

A kerületben minden üzem áll. A MOM⁶³ is. Általánosan el van terjesztve a Budapesti

⁵⁵ Ambrus János 1956–1957-ben az MSZMP IV. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottság elnöke, illetve társadalmi állásban a budapesti munkásörtség parancsnoka volt. Koltai–Rácz (szerk.) 2008. 741.

⁵⁶ HPS: Hazai Pamutszövőgyár. IV. Baross u. 99; Cérnagyár: Újpesti Cérnagyár. IV. Váci út 91; Duna Cipőgyár: IV. Táncsics Mihály u. 10.

⁵⁷ Ebben az üzemben alakult meg november 14-én a (Nagy-budapesti) Központi Munkástanács.

⁵⁸ 1956. november 24-én.

⁵⁹ Helyesen: Hazai Fésűsfonó és Szövőgyár, IX. Soroksári út 164.

⁶⁰ Helyesen: Fonalkikészítő Vállalat. I. sz. telepe, XX. Vágóhíd u. 14.

⁶¹ Helyesen: Dugattyúgyűrűgyár, XX. Millennium telep, 38990/2. hrsz.

⁶² Feltételezhetően Jenei Jenőről van szó, aki az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság politikai munkatársa volt 1956–1957-ben. Koltai–Rácz (szerk.) 2008. 773.

⁶³ Magyar Optikai Művek, XII. Csörsz u. 35–43.

Munkástanács határozata. El van terjedve, hogy a Kádár-kormány lemondott. A kerületben is vannak röpcédulák, amelyek arról beszélnek, hogy ma 12–2 óra között csak a Kádár-kormány hívei tartózkodjanak az utcán.⁶⁴

Értesülésük van arról, hogy Szabó, aki tegnap este a Rádióban nyilatkozott, csendő volt. Ezt meg kellene bővebben nézni és a Rádióban és az újságon keresztül közölni. Holnap a kerületben aktívát szerveznek, ahol összegyűlnek a kerület kommunis-tái a feladatok megbeszélésére.

Budapest, 1956. november 22.

(HU BFL XXXV.1.c. 4. őe. – Géppel írott, nem hitelesített tisztázatlan, aláírás nélkül. Az irat megtalálható, hiányos változatban a HU BFL XV.21. 1956-os gyűjtemény iratai között is másolatban.)

⁶⁴ 1956. november 22-én a meghirdetett 48 órás sztrájk folytán a főváros lényegében mozdulatlanságba merevedett. A nagyüzemek állapotáról a Népakarat másnapi száma a következő módon tudósított: „Budapesten csütörtökön a már-már meginduló munkásélet ismét megszakadt. Nem füstöltek a gyárkémények, leálltak a néhány helyen már közlekedett villamosok és autóbuszok, zárva tartottak az iparcikkek árusító üzletek. Megkezdődött a 48 órás sztrájk és ez ismét megbénította a főváros életét. Azokban az üzemekben, ahol reggel bementek a dolgozók, a munkásokat a munkástanácsok tagjai fogadták s egy részüket hazaküldtek, más részük pedig később, miután megvitatták a központi munkástanács határozatát, ugyancsak eltávozott. Az EMAG-ban a dolgozóknak mintegy 60 százaléka megjelent, de a munkástanács felhívása miatt hazamentek. Sztrájkoltak a Danuvia gyárban is, ahol az összegyűlt munkások arról vitatkoztak, hogy az Elnöki Tanácsnak reggel megjelent törvényerejű rendelete néhány kérdésben megrovidíti a munkástanácsok jogkörét. A Klement Gottwald Villamossági Gyárban is kifogásolták a rendelet néhány részletét, így például, hogy az nem teszi törvényesen lehetővé az országos és a nagy-budapesti munkástanács megválasztását. A Dinamó Villamos forgógépgyárban is leállt a munka és a nagy-budapesti munkástanácstól várják a munka felvételére vonatkozó újabb utasítást. Az Április 4. Gépgyárban, valamint a Chinoiban csütörtökön is folyt a részleges munka. A Chinoiban fontos gyógyszer-előállításán dolgoztak. A Kőbányai Vas- és Acéltöntőjében a TMK dolgozott. Hasonlóképpen karbantartási munka folyt a Bányagépgyárban is. A X. kerületi üzemek közül a Kesz- és Ostyagyár, a Sörgyár és az építőipari üzemek dolgoztak. Így fest a rövid helyzetjelentés a sztrájk első napjáról.” A budapesti üzemekben. Népakarat, 1956. november 23.

KILÁTÓ

GARADNAI ZOLTÁN

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR NEMZETKÖZI KAPCSOLATAI

Bevezető

A 20–21. század fordulóján a levéltárak is folyamatosan változnak, az infokommunikációs forradalomnak köszönhetően pedig egyszerre pozícionálhatják magukat nemzeti és nemzetközi (európai) szinten, miközben alapfeladataik továbbra is megmaradtak.¹ A gazdasági, a politikai és a társadalmi feltételek, elvárások, igények és lehetőségek átalakultak, ami kihatással van a levéltárak nemzetközi kapcsolataira, azok lehetőségeire, céljaira és eredményeire. 2012. október 1-jén létrejött a Magyar Nemzeti Levéltár, ami új helyzetet és egyben új lehetőségeket eredményezett a magyar levéltárügy nemzetközi képviselete számára.

A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatai magukban foglalják az ún. „hagyományos” feladatokat (bilaterális kapcsolatépítés), de az európai integrációhoz kapcsolódó „új” kihívások, feladatok és egyben lehetőségek (pl. Internet) is megjelennek. Figyelembe kell venni azt is, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár a múltból számos feladatot örökölt: pl. a hungarika kutatások, illetve a megyei levéltárak regionális, határmenti kapcsolatai. A régi és az új feladatok fókuszában továbbra is az örökségvédelem kérdése áll, amit a nemzetközi téren az európai és egyetemes kulturális örökség részeként kell bemutatni. Legfőbb célunk tehát az, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár helye, rangja és tekintélye a 21. század kihívásai közepette tovább erősödjön a nemzetközi kapcsolatok terén.² A tanulmány célja ezen összetett feladatok ismertetése.³

¹ CHARLES KECSKEMÉTI ET LAJOS KÖRMENDY: Les écrits s'envolent. La problématique de la conservation des archives papier et numériques. *Favre*, 2014. 98–91.

² KÖRMENDY LAJOS: Nemzetközi levéltári kapcsolatok Európában. *Levéltári Közlemények* 63. évf. 1992. 1–2. sz. 97–109.

³ A tanulmány elkészítéséhez köszönetet mondok kollégáimnak, akiknek segítségével ez a munka nem készülhetett volna el. Ez jól példázza, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatai milyen sokrétű és összetett munkát jelentenek. A tanulmány elkészítésében segítségemre voltak: Arany Krisztina, Csősz László, Fiziker Róbert, Kovács Tamás, Marton-Szabó Dorottya, Mikó Zsuzsanna, Ólmosi Zoltán,

A nemzetközi kapcsolatok fejlődéstörténete, a nemzetközi környezet változásai

A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatainak története a levéltár történetével együtt alakult és alakul napjainkban is. A levéltár nemzetközi kapcsolatai a történelmi korszakok sajátosságait is magukon viselik, mintegy visszatükrözik az általános történelmi eseményeket. A 20. században kialakult a nemzetközi kapcsolatok szerkezete, de míg a század első felében a nyugati kapcsolatrendszer elsődlegessége volt a jellemző, a 20. század második felében kényszerűen a közép- és kelet-európai kapcsolatok jelentősége növekedett meg.⁴ A 20. század végén és a 21. század elején a nemzetközi tapasztalatcsere és együttműködés új dimenzióba került, és a globalizált, az internet által összekötött virtuális világunkban fontosabb, mint valaha, ami a Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi feladatait is alapvetően meghatározza.⁵ Ennek okait az alábbiakban lehet megfogalmazni.

1. *Az adatbázisok és segédletek annál hatékonyabbak, minél inkább integráltak, vagyis a nemzeti határokat túllépve összeurópai (és nemzetközi) szinten is használhatók.*
2. *Az új – elsősorban az elektronikus levéltárakra vonatkozó – kutatások költségei rendkívül nagyok, a tartós és nemzetközileg is érvényes szabványok kidolgozása csak nemzetközi összefogással lehetséges.⁶*

A levéltár nemzetközi kapcsolatai ugyanakkor a hagyományos formában, bilaterális és multilaterális szinten is megjelennek, vagyis a régi/hagyományos és az új formákat nem lehetséges, és nem is szükséges egymástól elválasztani. A Magyar Nemzeti Levéltár *nemzetközi szervezetekben és az európai integrációs együttműködésben, nemzeti levéltárakkal kialakított bilaterális kapcsolatokban és a megyei levéltárak által kialakított regionális együttműködésben* egyaránt meg tudja fogalmazni azokat a sajátosságokat, amelyek a magyar levéltárügyet jelentik.

A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatainak értékrendje és célrendszere, szervezeti kérdések

A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatainak szereplői: 1. Főigazgató, aki irányítja az intézmény nemzetközi kapcsolatainak kiépítését és fejlesztését. 2. Főigazgató-helyettes(ek), aki(k) szintén részt vesz(nek) a nemzetközi kapcsolatok intézésében. 3. A megyei igazgatók, akik elsősorban a regionális kapcsolatok kiépítésében játsznak kiemelt szerepet. 4. Főosztály- és osztályvezetők, akik a felső vezetők utasításai értelmében egyedi alkalommal képviselhetik a levéltárat. 5. Nemzetközi referens(ek),

Puskás-Paulik Ágnes, Rácz György, Reisz T. Csaba, Szabó Csaba, Szatucsek Zoltán, Szepesiné Simon Éva.

⁴ LAKOS JÁNOS: *A Magyar Országos Levéltár története*. Magyar Országos Levéltár. Bp., 2006. 407–413., 440–441.

⁵ NORA, PIERRE: Küldetés és kihívás: A levéltár a mai társadalomban. Eredeti megjelenés: *Comma* 2003 – 2/3. 47–49. A francia nyelvű tanulmány magyar fordításban: *Levéltári Szemle*, 56. évf. 2006. 1. sz. 4–6.; KÖRMENDY LAJOS: A levéltárak filozófia és funkcióváltozásai a 20. és 21. század fordulóján. *Levéltári Szemle*, 56. évf. 2006 2. sz. 4–13.

⁶ http://mnl.gov.hu/kapcsolatok/nemzetkozi_leveltari_kapcsolatok.html (dr. Körmendy Lajos) (Letöltve: 2016. március 16.)

aki(k) a nemzetközi tárgyalások, megbeszélések, utak előkészítőiként a szervezési feladatok jelentős részét intézi(k), illetve elméleti és felkészítő anyagokat készíthetnek) a vezetői igényeknek megfelelően.⁷ A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi ügyeinek hatékonyabb intézése érdekében 2016. október 24-én létrejött a Nemzetközi kapcsolatok és Európai Unió projektigazgatósága, amelyet Igazgató irányít, szorosan együttműködve a Főigazgatói titkársággal.⁸

A Magyar Nemzeti Levéltár a küldetésnyilatkozata értelmében az ország demokratikus intézményrendszerének részeként, a nemzeti kulturális örökség őrzőjeként kíván a 21. század modern levéltára lenni, és a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában az alábbi alapelveket fogalmazza meg: „Hagyományos iratanyagaink tömeges digitalizálása és elérhetővé tétele révén online kapcsolódni kívánunk a hazai és európai tartalomszolgáltatók kínálatához. [...] Aktív szereplői kívánunk lenni a szakmai képzésnek és közéletnek, használói a nemzetközi levéltári közösség eredményeinek és hozzá kívánunk járulni a közösségi tudás gyarapításához. [...] A levéltári anyag megismerésének biztosítását a külföldi és a hazai érdeklődik lehető legszélesebb köre számára.”⁹

Ez egy hosszú, nemzeti és nemzetközi tényezőket magában foglaló komplex folyamat következtében valósulhat meg, amelyben a hagyomány tisztelete és a korszerű követelmények elfogadása alapvető feladatunk. A Magyar Nemzeti Levéltár is kiemelt célként és feladatként kezeli a levéltári anyag külföldi és belföldi megismertetését az érdeklődők lehető legszélesebb köre számára, és a közönségkapcsolati tevékenység, illetve a sokrétű szolgáltatások fejlesztése révén egy vonzó, nyitott és együttműködésre kész intézmény képének a kialakítására törekszik. Ebben a feladatban a nemzetközi kapcsolatok az eszközt jelentik. Az UNESCO 2011. november 10-ei, 36. ülészakán elfogadott nyilatkozat alapján a kulcsszavak a nyitottság, a dinamizmus, az együttműködés, a megújulás és a szakmai ismeretek bővítése.¹⁰ Ezen elvek alapján kiemelt feladat a Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi integrációjának erősítése. A fő célok az alábbiak:

1. *A Magyar Nemzeti Levéltár és a magyar levéltáriügy megismertetése bilaterális és multilaterális szinten, az európai integrációs folyamat erősítése.*
2. *Széleskörű szakmai együttműködés kiépítése más országok levéltáraival. Tudományos (levéltári és történettudományi), közművelődési, informatikai, állományvédelmi területeken szerzett tapasztalatok megismerése és kicserélése.*
3. *Nyelvtanulás, hagyományápolás.*
4. *Nyitottság más kultúrák megismertetése és befogadása iránt.*
5. *Informatikai tapasztalatok szerzése és bővítése.*
6. *A szakmai fejlődés érdekében a levéltárosok számára a kapcsolatépítés lehetőségének megteremtése.*

⁷ http://mnl.gov.hu/kozadat/tevekenység_mukodes/szmsz.html (Letöltve: 2017. január 10.)

⁸ Uo. Az MNL Szervezeti és Működési Szabályzata. Budapest 2016. 15., 18-19. 43-44.

⁹ <http://mnl.gov.hu/mnl/ol/rolunk> (Letöltve: 2016. április 1.)

¹⁰ <http://www.ica.org/en/universal-declaration-archives> Déclaration Universelle sur les Archives. (Letöltve: 2016. április 11.)

Hivatalos kapcsolatok rendszere. Bilaterális és multilaterális együttműködés

A Magyar Nemzeti Levéltár, illetve jogelődje, a Magyar Országos Levéltár évtizedek óta részt vesz nemzetközi szakmai szervezetek munkájában, és 2015–2016-ban is ennek keretében fejlesztette nemzetközi kapcsolatrendszerét. A Levéltár meghatározó szerepet vállal a levéltáros szakma nemzetközi fórumain,¹¹ amelyet a Közép távú szakmai tervben lefektetett alapelvek szerint rangsorolt. 2015. június 19–21. között, Rigában került sor az Európai Nemzeti Levéltárak vezetőinek 31. találkozására (EBNA) és az European Archives Group (EAG) szakértői megbeszélésére, amelyen Szatucsek Zoltán képviselte az intézményt. Az EBNA és az EAG együttes ülését 2015. október 11–13-án, Luxemburgban rendezték meg, Mikó Zsuzsanna főigazgató aszszony és Szatucsek Zoltán részvételével. 2016-ban is aktív szerepet vállaltunk a nemzetközi levéltári együttműködésben, Pozsonyban (2016. november 27–29.), Hágában (2016. június 5–7., 21.) és Brüsszelben (2016. április 16.) vettünk részt az EBNA és az EAG ülésein.

A DLM Fórum Rigában tartotta éves közgyűlését 2015. június 16–17-én, amelyen Szatucsek Zoltánt újraválasztották a Fórum elnökévé. Az őszi taggyűlést Luxemburgban, október 14–15-én rendezték meg, és részt vettünk a 2016. június 6–9. között megtartott hágai éves taggyűlésen,¹² illetve Oslóban a DLM Fórum és az E-ARK közös szakmai munkáülésén, (2016. november 15–17). Az Európai Állományvédelmi Vezetők (Informal meeting of European Heads of Conservation, EHC) megbeszélésén Szlabey Dorottya képviselte Magyarországot. Rigában 2015. június 25–26-án 7. alkalommal rendezték meg az európai állományvédelmi vezetők szakmai tanácskozását, ahova Európa 10 országából érkeztek delegáltak. A megbeszélés során a résztvevők az állományvédelem aktuális kérdéseit vitatták meg és megismerhették az Európai Unió egyes tagállamainak gyakorlati tapasztalatait, az eltéréseket és a hasonlóságokat. Fontosnak tarjuk azt, hogy újraindítsuk a nemzetközi állományvédelmi kapcsolatainkat.

A Magyar Nemzeti Levéltár aktívan vesz részt az európai összefogással megvalósuló fejlesztési projektekben is, így az Európai Levéltári Portált fejlesztő, 2015-ben befejeződött APEX projektben, a páneurópai elektronikus levéltári szabványokat megalapozó E-ARK projektben, és más kutatás-fejlesztési projektek előkészítésében is. Az MNL 2015. szeptember 7–9-én az Országgyűlés Hivatalával és az ELTE-vel együtt rendezte meg az APEX záró-konferenciáját, amelyen Európából és a tengerentúlról 177 küldött vett részt.¹³

Az APEX és E-ARK projektek a nemzetközi kapcsolataink szélesítését szolgálták, és a projektet fókuszában az európai integráció levéltári területen való erősítése és fejlesztése állt. A projektek során a fő célunk az volt, hogy egy közös európai portált hozzunk létre, amihez ehhez közös fogalmakat kellett kitalálni, s ez egy hosszú szak-

¹¹ A Magyar Nemzeti Levéltár 2015. évi munkajelentése III. 13. fejezet (kézirat) 67–69.

¹² <http://www.dlmforum.eu/index.php/home/all-events/66-dlm-annual-general-meeting-luxembourg-14-15th-october-2015>. <http://www.dlmforum.eu/index.php/home/all-events/34-annual-general-meeting-2015-riga-latvia> (Letöltve: 2016. április 11.)

¹³ <http://apex2015budapest.mnl.gov.hu/> (Letöltve: 2016. április 11.)

mai egyeztetés során alakult ki. Az E-ARK projekt 2017. január végéig tart, és az elektronikus iratok kezelésének egységesítésére, a közös európai szabványok kidolgozására irányul, amiben a Magyar Nemzeti Levéltár mellett szlovén, norvég, dán és észt levéltárosok vesznek részt. A projekt folytatásaként a következő célunk a szakmai eredmények terjesztése, az integráció erősítése lesz.

A Magyar Nemzeti Levéltár tagja az International Centre for Archival Research (ICAR-US) egyesületnek is.¹⁴ Az ICAR-US projektjei közül az ENARC (2011–2015) projekt záró-konferenciájára és a Co:op nyitómegbeszélésére, 2015. április 27–29-én, Prágában került sor. A Co:op pályázat végrehajtásához az MNL OL-ban és a megyei tagintézményekben a kapcsolattartók kijelölése megtörtént. A 2014–2018 futamidejű új projekt célja, hogy a szakmai és a felhasználói közeg közötti kommunikációt erősítse, javítsa.¹⁵ 2016 folyamán ezen a területen is aktív tevékenységet folytattunk, nemzetközi konferenciát szerveztünk Marburgban, és részt vettünk az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár nemzetközi levéltári napján 2016. október 18-án.

2015-től – hosszú szünet után – a Magyar Nemzeti Levéltár ismét részt vesz a Nemzetközi Levéltári Tanács munkájában. 2015-ben Mikó Zsuzsanna képviselte az intézményt a Forum of National Archivists (FNA) tanácskozásán, Szatucsek Zoltán az E-ARK Advisory Board Meetingen adott elő. (Reykjavík, Izland, 2015. szeptember 27–29.)¹⁶

A nemzetközi szervezetekkel kialakított szakmai kapcsolataink egyrészt a nemzetközi életben kiemelten fontos személyi kapcsolataink építését, másrészt az európai integrációs folyamatnak a levéltári szakterületen történő fejlesztését, modernizációját szolgálják.

A Magyar Nemzeti Levéltár kétoldalú kapcsolatai részben a külföldi partnerintézményekkel, részben határon túli műhelyekkel való kapcsolatot jelentik, amelyek elsősorban a határon túli magyar vonatkozású levéltári anyag feltárására, publikálására, tudományos együttműködésre irányulnak. A felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, székelyföldi, délvidéki, horvátországi és burgenlandi kapcsolatok ápolásában kiemelkedő szerepe van a Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményeinek, az integráció pozitív hatása ezen a területen jó érzékelhető. 2017 elején a Magyar Nemzeti Levéltár 17 érvényes nemzetközi szerződéssel rendelkezik. Az elmúlt évtizedek alatt a megyei levéltári tagintézmények különböző szintű és különböző programok megvalósítására irányuló nemzetközi szakmai kapcsolatokat építettek ki külföldi levéltárakkal, társintézményekkel, szakmai szervezetekkel. Ezek a kapcsolatok a 2012-es intézményi integráció után a Magyar Nemzeti Levéltár egészének a nemzetközi pozícióját erősítik, és pozitív hatással vannak a megyei tagintézmények nemzetközi megítélésére is.

A Magyar Nemzeti Levéltár fontosnak tartja, hogy kedvező geokulturális helyzetét kihasználva aktív levéltárdiplomáciai tevékenységet folytasson és Kelet–Nyugat között hídfő szerepet töltsön be. Ezzel párhuzamosan prioritásként kezeljük, hogy az újonnan alakult balkáni országokkal (Szerbia, Macedónia, Montenegró, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Szlovénia) új alapokra helyezve fejlesszük kapcsolatainkat.

¹⁴ <http://icar-us.eu/en> (Letöltve: 2016. április 11.)

¹⁵ http://mnl.gov.hu/hirek/co_op_palyazat_kutatotermi_fejleszteseink, (Letöltve: 2016. április 11.)

¹⁶ <http://www.ica.org/en/forum-national-archivists>, <http://www.ica2015.is>, (Letöltve: 2016. április 11.)

Fontosnak tartjuk az albán-magyar, a bolgár-török, illetve a 2015–2016-ban új lendületet kapott török-magyar levéltári együttműködést is. A régió országainak közös múltja ugyanis számos, eddig még ki nem használt lehetőséget teremt a levéltárközi kapcsolatok építése tekintetében, és a magyar levéltárakban nagyon sok forrás található ezen országok történetére vonatkozóan is. A levéltári kutatást segíti a határon túli fondjegyzékek kiadása is, melynek befejezése 2018–2019-re várható, és tervben van a sorozatnak egy közös digitális publikálása, ami hosszú távon könnyebbé teszi a hozzáférést.¹⁷

Ennek az együttműködésnek a keretében kapott új lendületet a magyar-román levéltári együttműködés. A Magyar Nemzeti Levéltár és a Román Nemzeti Levéltár 2011. július 13-án Gyulafehérvárott írt alá együttműködési megállapodást az erdélyi vonatkozású levéltári fondok, állagok, sorozatok, valamint gyűjteményes fondok jegyzékének szerkesztési és kiadási szabályai tárgyában. A közlést, 2014. december 31-éig tartó együttműködés keretében a két fél kinyilvánította, hogy kiemelt programnak tekinti az 1918/1919-ig keletkezett és a tudományos kutatás számára hozzáférhető romániai, illetve magyarországi közlevéltárakban őrzött, Erdélyre vonatkozó levéltári iratanyagok feltárását és a jegyzék megjelentetését.

A megjelentetésre kerülő sorozat címe: *Az 1918/19 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei*. A felek a 2014-ig szóló együttműködési szándékot 2017-ig meghosszabbították. 2015. november 26-án Románia Nemzeti Levéltára, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja és a Magyar Nemzeti Levéltár „*Hungarica-kutatás, avagy haszontalan segédletek gyártása?*” címmel konferenciát rendezett, amelynek keretében bemutatták a sorozat első három (Maros, Hargita, Máramaros megyék) kötetét. Kiadás alatt van a magyarországi közlevéltárakban található, Erdélyre vonatkozó - különösképpen az MNL Országos Levéltára iratanyagát érintő -, több kötet terjedelmű fondjegyzék is.¹⁸ A magyar-román levéltári kapcsolatokat is erősíti a Székelyföld története című szintézis elkészítése, amit a székelyudvarhelyi polgármester kezdeményezett, amikor 2012 februárjában személyesen kereste fel a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Levéltár és az MTA BTK Történettudományi Intézet vezetőit, hogy támogatást kérjen a kiadvány elkészítéséhez. A szerkesztőbizottság valamennyi ülésén részt vett Reisz T. Csaba, aki a kötet olvasószerkesztői munkálatait végezte. A háromkötetes mű 2016. június 2-án jelent meg.¹⁹

A balkáni nyitás keretében vettük fel a kapcsolatot az Albán Nemzeti Levéltárral, és technológiai transzfer révén igyekszünk aktív szerepet játszani az albán levéltári állományvédelem megújításában. Bulgáriával hagyományosan jó levéltári kapcsolatokat ápolunk, és a magyar forradalom és szabadságharc hatvanéves évfordulójára emlékez-

¹⁷ <http://ujkor.hu/content/magyar-dokumentumok-karpat-medence-leveltaraiban> (Letöltve: 2017. január 12.)

¹⁸ Uo., ill. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/konferencia_hungarika_kutatas (Letöltve: 2016. április 11.)

¹⁹ A háromkötetes mű ismertetése itt olvasható, <http://szekelyfoldtortenete.hrmuzeum.ro/> (Letöltve: 2017. január 9.) A köteteket könyvbemutatókon mutattuk be Erdély több városában, Budapesten és Bécsben.

ve, a Szófia Magyar Kulturális Intézettel közösen egy 1956-os kiállítást rendeztünk Szófiában.

A magyar–török kapcsolatok szintén hosszú hagyományokra nyúlnak vissza, a két ország nemzeti levéltára közötti kapcsolatfelvétel a kétezres évek elején kezdődött, majd rövid hullámvölgy után, 2015–2016 folyamán újabb lendületet kapott, amiben a török partner aktivitása is kiemelkedő. A 2015-ben, Isztambulban rendezett levéltári I. világháborús kiállításon levéltári iratokkal és Szatucsek Zoltán révén előadással vettünk részt. Megkezdődött a Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüvel (Török Állami Levéltári Igazgatóság) közösen egy török–magyar együttműködés kereteinek kidolgozása. A törökországi események miatt azonban a kétoldalú szerződés még nem került aláírásra. 2016 folyamán munkacsoport keretében megkezdődött egy török–magyar levéltári kiadvány szerkesztése, amelyben a Magyar Nemzeti Levéltár néhány tagintézménye is részt vett (MNL Bács–Kiskun Megyei Levéltára, MNL Baranya Megyei Levéltára, MNL Heves Megyei Levéltára, MNL Pest Megyei Levéltára). A kiadvány elkészült és 2016 decemberében megjelent Isztambulban. A kötet 162 dokumentum fotóját és török, illetve magyar nyelvű fordítását tartalmazza 532 oldalon. Ez a kiadvány nem csak a nemzetközi kapcsolataink szempontjából számít jelentősnek, hanem a Magyar Nemzeti Levéltár érintett intézményeinek szakmai integrációját is erősítette, és egy hosszú távú szakmai kapcsolatépítés alapjait is megteremtette.

Különlegességnek számít és a Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi tekintélyének növekedését mutatja, hogy 2015 novemberében az Ománi Szultánság három munkatársa járt tanulmányúton a Magyar Nemzeti Levéltárban, ahol elsősorban az elektronikus levéltári rendszer működését tanulmányozták. Az algériai Nemzeti Levéltár főigazgatója 2015 szeptemberében az APEX konferencia keretében folytatott tárgyalásokat egy kétoldalú szerződés megkötéséről, ami a két ország kapcsolatainak történetére vonatkozó magyarországi és az algériai levéltári iratok feltárását, és egy közös forráskiadvány megjelentetését célozza. Az algériai belpolitikai helyzet változásai miatt az algériai fél egyelőre a szerződés megkötésének halasztását kezdeményezte.

A Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményei a saját hagyományaik alapján szintén aktív nemzetközi kapcsolatépítést végeznek. Ezek a kapcsolatok a Magyar Nemzeti Levéltár regionális nemzetközi kapcsolatait erősítik, de komplex összefüggésben vannak a levéltár nemzetközi kapcsolatainak egészével. Ezek az együttműködések részben konkrét programok megvalósítására (közművelődési tevékenységre, kiállítások megrendezésére, konferenciák lebonyolítására, tudományos előadások tartására, rövid távú szakmai együttműködésekre, digitalizálásra, adatbázis-építésre, hungarika kutatásra) irányulnak. A környező országok levéltáraival, levéltárosaival kialakított kapcsolatok egy jelentős része azonban nem hivatalos partnerségi kapcsolat, hanem személyes szimpátia, elköteleződés által életre hívott összeköttetés. Az alábbi megyei tagintézmények rendelkeznek nemzetközi kapcsolatokkal:

1. MNL Baranya Megyei Levéltár az Eszéki Állami Levéltárral.
2. MNL Békés Megyei Levéltár az Aradi Levéltárral.
3. MNL Csongrád Megyei Levéltár a Szabadkai, Zentai, Nagybecskereki Levéltárakkal és a lengyel Nemzeti Emlékezet Intézetével (Rzeszów).

4. MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár a Burgenlandi Tartományi Levéltárral.
5. MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára a Pozsonyi Levéltár Vágsellyei Fióklevéltárával.
6. MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltára a Nyitrai Állami Kerületi Levéltárral, illetve a Komáromi Fióklevéltárral.
7. MNL Nógrád Megyei Levéltára a Losonci, Nagykürtösi és Besztercebányai Levéltárral.
8. MNL Somogy Megyei Levéltára a Rijekai Levéltárral.
9. MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár a Kárpátaljai Állami Levéltár Ungvári és Beregszászi Levéltárával.
10. MNL Vas Megyei Levéltára a Burgenlandi Tartományi Levéltárral és Könyvtárral, illetve a Maribori Területi Levéltárral.

2015-ben kiemelten fontos feladat volt a kárpátaljai opisz fordítási projekt szervezése, amelyet az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárával együttműködve, annak kezdeményezésére indítottunk el. A projekt eredményeként Budapesten aláírták az ukrán–magyar általános levéltárügyi megállapodást, amelynek szakmai koordinációja, a dokumentumok előkészítése is a munkacsoport keretében folyt. Emellett felmerült egy további, nagy jelentőségű projekt, a kárpátaljai egyházi anyakönyvek digitalizálásának lehetősége is. Ennek kapcsán a Magyar Nemzeti Levéltár vezetősége megbeszélést és egyeztetéseket folytatott a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárral, a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának igazgatójával és a Szent Athanáz Görög-katolikus Főiskola rektorával. A kárpátaljai egyházi anyakönyvek digitalizálásával kapcsolatban előzetes felmérés és tájékoztató munkaanyag készült Kujbusné dr. Mecsei Éva részvételével.

Hungarika kutatások, nemzetközi levéltári tanulmányok, levéltári delegátusok

A Magyar Nemzeti Levéltár kiemelt feladatként kezeli a hungarika vonatkozású adatgyűjtést. Az előző évek gyakorlatától eltérően, ebben a 21. század elején már elsődlegesen a digitalizálás, illetve az adatbázisok és a fondjegyzékek készítésében való együttműködés terén lehet érdemben előre lépni. A Magyar Nemzeti Levéltár részt vesz a Horvát Tudományos Akadémia Társadalom- és Történettudományi Intézet Történettudományi Osztályának 2019-ig tartó projektjében (*Sources, Manuals and Studies for Croatian History from the Middle Ages to the End of the Long Nineteenth Century*), amelynek része a hungarika jellegű horvátországi levéltári anyag feltárása és forráskiadása (Tallóci fivérek okmánytára). A Hungarika munkacsoport számára továbbra is kiemelt partner a Szlovák Állami Levéltár. A magyar-szlovák együttműködés keretében a szlovák–magyar mikrofilmcsera 2015. évi memorandumának szövegét véglegesítették, személyes és írásos egyeztetések során a Magyar Nemzeti Levéltár véleményezte a szlovák partner ajánlatát az elmúlt években felgyűlt másolati hátralékának kiegyenlítésére.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára felkérést kapott a Miniszterelnökség Nemzetpolitikáért felelős Államtitkárságának keretében az OSZK szakmai irá-

nyításával működő Mikes Kelemen Program levéltárszakmai koordinációjára.²⁰ A projekt során a Levéltár munkatársai oktatást tartottak a kiválasztott, kiküldendő kutatók számára, véleményezték az egyéni kutatási terveket, közreműködtek a dokumentáció előkészítésében.

Kiemelten fontosnak tartjuk az emigránsiratok feltárását és gyűjtését. 2011-ben és 2013-ban az ITHAKA program keretében Kovács Eleonóra és Reisz T. Csaba végzett iratfeltárást és rendezést az Amerikai Egyesült Államokban.²¹ Tárgyaltunk a Massachusetsi Magyar Egyesület vezetőségével az egyesület iratanyagának hazaszállítása kapcsán. A lisszaboni magyar nagykövetségen tárolt, Újpétery Elemér²² hagyatékkal kapcsolatban is egyeztetéseket folytattunk a Külügyi és Külgazdasági Minisztérium illetékeseivel, az anyag jelenleg a minisztérium szakkönyvtárában van, a levéltári iratanyag reményeink szerint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába fog kerülni. 2016 novemberében az elmúlt 15 év folyamán a levéltárba került emigránsiratokról „Bővülő történelem” címmel vándorkiállítást nyitottunk meg, amely a megyei tagintézmények ez irányú tevékenységét is bemutatja.²³

Nemzetközi kapcsolataink sajátos területét jelenti a 2001-től elindult, holokauszt vonatkozású iratok feltárásában való részvétel, és a válogatott dokumentumok mikrofilmzése. Az International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) magyarországi szakmai tagjaként a Levéltár részt vett a szervezet rendezvényein. Csósz László révén ugyancsak részt veszünk a European Holocaust Research Infrastructure (EHRI) projektben. A Holokauszt 70 projekt alapján a washingtoni United States Holocaust Memorial Museummal a Magyar Nemzeti Levéltár vezetősége 2015-ben megújította a 2001-ben kötött együttműködési megállapodást. Az együttműködés keretében tovább folyik a magyarországi holokauszt történetére vonatkozó levéltári források feltárásában való közreműködés, és az azokról történő másolatkészítés. Ugyancsak a Holokauszt 70. évfordulója kapcsán írt alá együttműködési megállapodást a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója a jeruzsálemi Yad Vashem Intézettel.

Prioritásként kezeljük a nemzetközi továbbképzéseken való részvétel, ezek a szakmai ismeretszerzést és az idegennyelv-tudás fejlesztését egyaránt szolgálják. Ezen a területen a környező országok lehetőségeit kell kihasználni (pl. a szlovéniai levéltárakkal, illetve a lengyel kollégákkal), de fontos, hogy a hagyományos német kapcsolatok mellett az angolszász és a frankofón világgal is szorosabb kapcsolatokat építsünk ki.

2013 óta Reisz T. Csaba képviseli az intézményt a Trieszt-Maribor-i Nemzetközi Levéltári Intézet vezető testületében.²⁴ Ez az Intézet 1986-ban jött létre, elsősorban levéltári technikai és más szakmai kérdések megvitatására. Az Intézetet 1992-ben újrászervezték, új nevet kapott, és 2005-től Triesztben működik, jelenleg 20 tagállama van. Az intézet a fiatal levéltárosok számára évente egyhetes nemzetközi levéltári iskolát

²⁰ <http://www.nemzetiregiszter.hu/mikes-kelemen-program> (Letöltve: 2017. január 9.)

²¹ http://mnl.gov.hu/kozadat/tevekenyseg_mukodes/palyazati_beszamolok/ithaka_program_2013.html

²² Újpétery Elemér (1911–2001). Diplomata, szociográfus. Emlékiratait 1987-ben jelentette meg a Magvető kiadó „Tények és tanúk” sorozatában. Ld. <http://amibajank.hu/2016/01/19/dr-ujpetyer-elemer-diplomata-kovetsegi-titkar-szociografus/> (Letöltve: 2017. január 9.)

²³ <http://www.nemzetiregiszter.hu/emigrans-iratokkal-bovitett-tarlat-lathato-az-oroszagos-leveltarban> (Letöltve: 2017. január 9.)

²⁴ <http://www.iias-trieste-maribor.eu/index.php?id=72&L=1> (Letöltve: 2016. április 11.)

szervez, amely a szakmai ismeretek elmélyítésén túl a személyes kapcsolatok erősítését is szolgálja.

Ugyancsak fontosnak tarjuk a párizsi „stage”-okon való részvételt, ahol a frankofón világ levéltári gyakorlatával ismerkedhetünk meg.²⁵ A magyar-francia levéltári kapcsolatok fejlesztése érdekében Éric Fournier, a Francia Köztársaság nagykövete 2016. november 10-én hivatalos látogatást tett a Magyar Nemzeti Levéltárban, és kezdeményezte a magyar levéltárosok aktívabb részvételét a franciaországi levéltári képzéseken.²⁶

Történelmi hagyományaink alapján a német kapcsolatok építését stratégiai kérdésként kezeljük. Hagyományosan jó kapcsolatokat ápolunk Ausztria, Bajorország, Baden-Württemberg, Szászország és Thüringia levéltáraival. Újdonságot jelentenek a 2012-től Észak-Rajna-Westfália levéltárával kiépített kapcsolataink, ami azért bír nagy jelentőséggel, mert Németország második legnagyobb és legmodernebb levéltárát jelenti. A többi levéltárral kialakított kapcsolatainkat az észak-rajna-westfáliai levéltárral kialakított együttműködés tapasztalataira építkezve kívánjuk továbbfejleszteni, nagy súlyt helyezve a kétoldalú szakmai tapasztalatcserére (pl. közművelődés, állományvédelem, digitalizálás területén), melynek keretében magyar kollégák mehetnek Düsseldorfba és német kollégák érkezhetnek a Magyar Nemzeti Levéltárba.

A magyar kulturális diplomácia irányításának kiemelt intézménye a Külgazdasági és Külügyminisztérium Külföldi Magyar Intézetekért és Nemzetközi Oktatási Kapcsolatokért Felelős Helyettes Államtitkársága, így a velük kiépítendő kapcsolat alapvető jelentőségű a Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolataiban.

A levéltári delegátusok a Magyar Nemzeti Levéltár nagykövetei. Feladataikat, jogait és kötelességeiket a kétoldalú szerződések, illetve a hazai minisztériumok utasításai (pl. 1/1999 (KK.7.) NKÖM utasítás) szabályozzák. A legkorábbi a bécsi delegátus az 1926-os badeni szerződés alapján,²⁷ amely a delegátus működésének feltételeit a nemzetközi jog alapján szabályozza. 2014-ben Oross András levéltáros személyében a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára küldött levéltári delegátust, aki folytatja elődje (Fazekas István) munkáját.²⁸ 2016-ban két (szeptember 26–28., november 15–16.), a Bécsi Magyar Történelmi Intézet által szervezett tudományos konferencián vetünk rész és tartottunk előadást. A bécsi delegátus fő feladata az ausztriai magyar vonatkozású levéltári források kutatását segítő levéltári segédletek készítése.

A 20. századi magyar történelem megértése szempontjából talán a legfontosabb a moszkvai delegátus működése, aki 2003-tól a Moszkvai Magyar Levéltári Intézet keretében végzi önálló költségvetéssel a munkáját. A moszkvai levéltári képviselő kiválasztásában fontos változást jelentett, hogy 2016-ban – a bécsi delegátus kiválasztásának gyakorlatát követve – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársa

²⁵<http://www.culturecommunication.gouv.fr/Aides-demarches/Formation-continue-et-internationale-en-patrimoine/Stages-internationaux/Stage-technique-international-d-archives> (Letöltve: 2017. január 13.)

²⁶http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_francia_koztarsasag_nagykovetenek_latogatasa_a_magyar_nemzeti_leveltarban (Letöltve: 2017. január 10.)

²⁷ Ress Imre: *A Monarchia levéltári öröksége. A Badeni egyezmény létrejötte, (1918–1926)*. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2008. p. 512.

²⁸ http://mnl.gov.hu/kapcsolatok/kulfoldi_leveltari_intezetek/ausztria.html (Letöltve: 2017. január 13.)

ment ki Moszkvába Siklósné Kosztricz Anna személyében. A bécsi delegátusunk munkájához hasonlóan az ő feladata is a tudományos kapcsolatok építése, de munkájában a hangsúly a hungarika vonatkozású iratok feltárására helyeződik, míg Bécsben a levéltári segédletek készítését tekintjük prioritásnak. Moszkvában a gazdasági kapcsolatokra, a KGST működésére, a II. Világháborúra és a GULAG-ra, illetve a rendszerváltozás történetére vonatkozó levéltári források feltárására, és másolatban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába való küldésére helyezzük a hangsúlyt. A feladat hatékony elvégzése érdekében fontosnak tartjuk a Magyar-Orosz Levéltári Vegyes Bizottság működésének újraindítását, és új lehetőségként tekintünk a tervezett német-osztrák-magyar-országi tudományos együttműködésre. Ennek keretében kívánjuk elősegíteni a magyar történelem számára rendkívül fontos oroszországi levéltári források feltárását, tudományos konferenciák szervezését és kiadványok megjelentetését.

A két levéltári delegátus feladataiban a hasonlóságok mellett a lényegi eltérés tehát abban mutatható ki, hogy a bécsi delegátus munkájában a hangsúly a levéltári segédletek feltárására helyeződött, ami részben a korábban kiépült kapcsolatokkal, a földrajzi közelséggel és a levéltári iratokhoz való könnyebb hozzáféréssel magyarázható. A moszkvai levéltárosok működésének alapjai az elmúlt évtizedben megteremtődtek, a fő feladata továbbra is a tudományos kutatás és a hungarika feltárás támogatása.

A nemzetközi kapcsolataink területén újdonságot jelen, hogy egyre többen jelentkeznek gyakornoknak, ami új feladatot és komoly szakmai kihívást jelent. 2016 őszén a Sorbonne diákja töltötte el nálunk négyhónapos gyakornoki idejét, de lengyel, román, görög érdeklődők is jelentkeztek. Jelenleg elbírálási fázisban van egy nemzetközi pályázat keretében tervezett gyakornoki képzés, az „*Imperial Languages of Medieval Europe*” (IMpEriaL) a Marie Curie Training Network (ITN) pályázat keretében, az University of Southern Denmark (Odense) vezetése alatt. Ennek keretében a CEU ún. non-academic partnereként kívánunk részt venni. A pályázat elbírálása folyamatban van. A fő feladatunk az interdiszciplináris phd-képzés gyakorlati részének biztosításában és a tervezett virtuális kiállításban lenne. A tervezett képzés témája a középkori nyelvhasználat tükröződése a fennmaradt írásos forrásanyagban.

Összegzés

A Magyar Nemzeti Levéltár egy kelet-közép-európai tagállam központi levéltáraként, az Európai Unió levéltári hálózatának aktív tagjaként az európai levéltári rendszerbe erősen beágyazódott, illetve összefonódott a többi intézménnyel. Ebből következően erőteljesen és kölcsönösen érdekelt és egyben ráutalt is az intenzív nemzetközi együttműködésre. A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatai bilaterális és multilaterális szinten egyaránt megjelennek, és érdekeit *nemzetközi szervezetekben és az európai integrációs együttműködésben, a nemzeti levéltárakkal kialakított bilaterális kapcsolatokban és a megyei levéltárak által kialakított regionális együttműködésekben* egyaránt meg tudja fogalmazni, így markánsan érvényesíteni tudja azokat a sajátosságokat, amelyek a magyar levéltárügyet jelentik. A nemzetközi kapcsolataink révén a kulturális diplomácia egyik szakterületének, a levéltári diplomáciának aktív és kiemelt szereplői vagyunk, s egy szerszmind egyedüli partnerei a kormányzati szintű levéltári kapcsolatoknak.

A Magyar Nemzeti Levéltár a kedvező geokulturális helyzetét kihasználva aktív levéltárdiplomáciai tevékenységet folytat, és arra törekszik, hogy Európa közepén Kelet–Nyugat között hídfig szerepet töltsön be. Prioritásként kezeljük a déli nyitási politikát. A kelet-közép és dél-európai régió országainak közös, ugyanakkor számos, eddig még ki nem használt lehetőséget teremt a levéltárközi kapcsolatok építése tekintetében. Fontos hangsúlyozni azonban azt is, hogy a nemzetközi kapcsolataink tartalma lényegesen megváltozott az elmúlt évtizedben. Egyre többen kapcsolódnak be a nemzetközi levéltári életbe, nemzetközi kapcsolataink kiszélesedtek, miközben az európai integrációs folyamat alapvetően meghatározza lehetőségeinket, és új dimenziót nyit számunkra az európai levéltári együttműködés kibontakoztatása terén.

A Magyar Nemzeti Levéltár intézményei sokféle együttműködés keretében, sok szinten és sok témában tartanak fenn nemzetközi kapcsolatokat. Ezek a keretek, szintek és témák gyakran egymással is kölcsönös kapcsolatban állnak és bonyolult kapcsolatrendszert alkotnak.

A hivatalos (formális) kapcsolatépítés mellett megnövekedett a napi (informális) szakmai kapcsolattartás jelentősége, a nemzetközi együttműködésünk során a kollégák folyamatosan érintkeznek más intézmények munkatársaival, és az internetnek (pl. e-mail levelezés, skype) köszönhetően a nemzetközi kapcsolatok jellege megváltozott, a hangsúly érezhetően az utóbbi területre helyeződik, ami új lehetőségeket és kihívásokat jelent számunkra az elkövetkező évtizedben.

ELDŐLT, MELYIK LESZ 2016-BAN AZ ÉV LEVÉLTÁRA

A győztes pályázatról 2016. december 5-én az egyesületünk Választmánya által felkért háromtagú Bíráló Bizottság döntött, a vezető szakfelügyelő írásbeli véleményének figyelembe vételével.

A Bizottság az Év Levéltára Díjat 2016-ban a

**MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
VESZPRÉM MEGYEI LEVÉLTÁRÁNAK ÍTÉLTE oda.**

CSEH GERGŐ BENDEGÚZ

LEVÉLTÁRAK, HARMÓNIA ÉS BARÁTSÁG

A NEMZETKÖZI LEVÉLTÁRI TANÁCS SZÖULI KONGRESSZUSÁRÓL

A Nemzetközi Levéltári Tanács (ICA) 2016-ban a dél-koreai Szöulban tartotta ötnapos, „Levéltárak, harmónia és barátság” című Kongresszusát, melyen a Magyar Levéltárosok Egyesületét e sorok szerzője képviselte.

Az ICA rendezvényei

A nemzetközi levéltári közösség átfogó szervezete, a Nemzetközi Levéltári Tanács (International Council on Archives, ICA) Alapszabálya¹ értelmében minden évben éves Konferenciát, négyévente pedig Kongresszust tart a Közgyűlés által meghatározott helyszíneken. Ilyen éves Konferencia 2014-ben a katalóniai Girona városában², illetve 2015-ben az izlandi fővárosban, Reykjavíkban³ zajlott, Kongresszust pedig utoljára 2012-ben az ausztráliai Brisbane-ben rendezett az ICA. Minden ilyen alkalommal megtartják a szervezet Közgyűlését, mely az ICA legmagasabb rangú döntéshozatali fóruma, és a szervezet Alapszabálya értelmében a legfontosabb stratégiai kérdésben döntési joggal bír. A Nemzetközi Levéltári Tanácsban intézményi és egyéni tagságra is van lehetőség, Magyarországról a Magyar Nemzeti Levéltár illetve a Magyar Levéltárosok Egyesülete rendelkezik tagsággal a szervezetben.

A Magyar Levéltárosok Egyesülete az elmúlt évek gyakorlatának megfelelően 2016-ban is a Nemzeti Kulturális Alap pályázata révén tudta finanszírozni nemzetközi kapcsolatainak költségeit: az elnyert támogatás egyebek mellett biztosította egy személy részvételét a szöuli ICA-kongresszuson is.

Levéltárak, harmónia és barátság

Az ICA Kongresszusának hangzatos címe a szervezők szándéka szerint többféle értelmezési lehetőséget rejtett magában, bár a három „hívószó” közül talán csak a „harmónia” igényelhet(ett) közelebbi magyarázatot. Ez utóbbi fogalom a házigazda Koreai Nemzeti Levéltár igazgatója, Sang Jin Lee köszöntője értelmében egyszerre kellene jelentse a világ levéltárosai és levéltári intézményei közötti összhangot és elmélyülő vagy

¹ Lásd: http://www.ica.org/sites/default/files/Constitution%202012%20En%20final_0.pdf

² Lásd ezzel kapcsolatban: <http://www.girona.cat/web/ica2014/eng/girona.php>

³ Lásd: <http://www.ica2015.is/>

elmélyítendő együttműködést, illetve a levéltári szakmán belül a tradíció és a jövő kihívásaira adandó válaszok közti egyensúly megteremtését/megtalálását. Ennek a kettős ségnek az értelmében az ötnapos kongresszus több mint kétszáz előadását is az alábbi főbb csoportok szerint kategorizálhatjuk:

- egyes országok vagy országcsoportok levéltári együttműködésének esetei, levéltárak nemzetközi vagy országon belüli kooperációjának bemutatása, intézményközi együttműködés könyvtárakkal, kutatóintézetekkel vagy társadalmi szervezetekkel;
- a levéltári örökség veszélyeztetettségének, védelmének, esetenkénti megmentésének különleges helyzetei és ezen helyzetek megoldásai;
- az információs társadalom gyorsan változó kihívásaira adható/adandó levéltári válaszok;
- a levéltári anyag, a levéltárak és a levéltárosok szerepe az esélyegyenlőség, társadalmi igazságosság, az átlátható állam és a jóvátétel területén.

Az ICA Kongresszusát fontos eseménynek tekintették a szöuli közélet szereplői is, amit jól jelez, hogy a rendezvényt a dél-koreai belügyminiszter nyitotta meg, üdvözlő beszédet tartott a miniszterelnök, illetve videóüzenetben köszöntötte a résztvevőket az ország köztársasági elnöke is.

Mint korábban jeleztük, a rendezvény címében szereplő „harmónia” a rendező ország értelmezésében a tradíció és a modernitás közti összhangot is jelentette, ezért a szervezők egyaránt komoly figyelmet fordítottak a hagyományos koreai kultúra megismertetésére és a modern Dél-Korea gazdasági-technikai vívmányainak bemutatására. A megnyitó és a záró ceremónia (európai szemmel talán nem is mindig kellően értelmezhető) folklórbemutatói, a fakultatív programként kínált skanzenlátogatás, vagy a koreai Joseon Dinasztia királyi könyveinek és egyéb írásos emlékeinek megmentését és feldolgozására tett erőfeszítéseket bemutató számos előadás világosan jelezte a szervezők elkötelezett szándékát az ország kulturális értékeinek mind sokoldalúbb közvetítésére.

A rendezvény nyitó előadását az ausztrál John Hocking, az ENSZ főtitkár-helyettese, az ENSZ Nemzetközi Törvényszékének titkára tartotta, aki a levéltárosok munkáját ahhoz a Spitzbergákön található vetőmagbankhoz hasonlította, melyben a világ lehető legtöbb növényének szaporítható magjait igyekeznek összegyűjteni és a jövő számára átörökíteni. Jelenlegi feladatköréből kifolyólag is Hocking elsősorban a nemzetközi konfliktusok, polgárháborúk veszélyeire, illetve a levéltárosok ezzel kapcsolatos felelősségére próbálta felhívni a hallgatóság figyelmét. E felelősség egyfelől a kulturális értékek őrzésére vonatkozik (a világörökség részét képező Timbuktuból egy polgárháborús időszakban pár éve például 300 ezer kéziratot mentettek ki számarháton), másfelől a megőrzött források felhasználására az elkövetett háborús bűnök és egyéb igazságtalanságok dokumentálása céljából.

Szintén az emberi és kisebbségi jogok, valamint az információszabadság garanciájaként jellemezte a levéltárak tevékenységét üdvözlő beszédében az UNESCO főtitkár-helyettese Frank La Rue, aki a különböző eredetű és adathordozójú források párhuzamos megőrzésének követelményét is fontosnak tartotta nyomatékosítani.

A Kongresszus a megnyitó ceremónia és az üdvözlő beszédek, valamint Hocking előadása után párhuzamosan tíz különböző szekcióban folytatta tevékenységét, melyekről leginkább összbemutatókat szerezhettek a résztvevők. Egy képviselő természetesen a párhuzamosan folyó szekciókban elhangzott előadásoknak csak töredékén lehetett jelen, az alábbiakban ezért csak néhány fontosabb előadásra hívom fel a figyelmet⁴.

A Hagyományos Koreai Levéltárak című szekció – mint jeleztük – abba a törekvésbe illeszkedett bele, hogy a házigazdák a koreai írásbeliség fennmaradt emlékeinek mind szélesebb körű bemutatására törekedtek. A szekcióban elhangzott előadások elsősorban a legfontosabb koreai uralkodócsalád, a több mint fél évezreden keresztül, 1392 és 1897 között hatalmon volt Joseon (Csoszon) Dinasztia írásos, művészeti és egyéb tárgyi emlékeinek sorsával, a levéltári források megmentésével, restaurálásával és a nyilvánosságra hozataluk különböző módzatairól szoltak. A fent említett koreai uralkodócsaládtól fennmaradt legfontosabb írásos emlékeknek az úgynevezett Királyi Könyvek (Uigwe) számítanak, ezek a hazai Királyi Könyvektől eltérően nem az uralkodói okiratok másolatai példányait tartalmazták, hanem egyfajta szertartáskönyvként szolgáltak a dinasztia számára. A kötetekben a legmagasabb művészi színvonalon, szöveges és képi formában is ábrázolták a legkülönbözőbb korabeli koreai eseményeket: az egyes vallási és állami ünnepeket, beiktatási, koronázási ceremóniákat, fogadásokat, esküvőket, temetéseket. A köteteket fából faragott nyomódúcok révén nyomtatták ki, és – az exkluzív módon selyembe csomagolt királyi példányon kívül – a jövő levéltáros- és történészársadalmának nem kis szerencséjére több példányban is megőrizték azokat az ország különböző pontjain működött négy állami levéltárban. A több ezer Királyi Könyv legértékesebb darabjait, összesen 297 kötetet 1866-ban egy francia expedíciós hadsereg katonái megszerezték és Párizsba szállították, ahol a Bibliothèque Nationale-ban őrizték őket többé-kevésbé elfeledve egészen a 20. század második feléig. Viszonylag újkéletű fejleménynek tekinthető, hogy ez a páratlanul értékes kultúrkinccs öt éve, 2011-ben került vissza Dél-Koreába, ahol jelenleg a Nemzeti Múzeumban őrzik azokat. A Királyi Könyvekből a múzeum munkatársai egy több

⁴ A konferencia számos anyaga letölthető az ICA honlapjáról: www.ica.org

mint 110 ezer digitális felvételt tartalmazó internetes adatbázist is készítettek⁵ (ez utóbbi sajnos csak koreaiul érhető el, a Királyi Könyvek tanulmányozása persze eleve feltételezi a nyelv ismeretét), sőt Jangryeol hercegnő temetését három dimenziós virtuális alkalmazás segítségével is igyekeznek közelebb hozni a mai kor érdeklődőihöz. Levéltári konferencia lévén a szekció előadói természetesen nagy súlyt helyeztek a Királyi Könyvek állagmegóvásának, restaurálásának, digitalizálásának és kutathatóvá tételének kérdéseire is.

A Kongresszuson külön szekciót szenteltek az egyes nemzeti levéltárak eredményei és/vagy legújabb fejleményei, történései bemutatásának, ezek közül is érdemes kiemelni néhányat. A Japán Nemzeti Levéltár például egyszerre két digitális levéltári szolgáltatást is működtet a Japán kormány 2005-ös IT-Stratégiájával összhangban: a Digital Archives of NAJ (National Archives of Japan) mellett a Japan Center for Asian Historical Records (JACAR) elsősorban Japán külügyi tematikájú, főleg ázsiai vonatkozású forrásait teszi ingyenesen elérhetővé bárki számára az interneten keresztül. Az indiai levéltárügy kérdései sem kapnak nagy nyilvánosságot idehaza, pedig az Indiai Nemzeti Levéltár idén ünnepelte alapításának 125. évfordulóját, ezzel pedig egész Dél-Ázsia legrégebbi ilyen intézményének számít. Sanjay Garg, a levéltár munkatársa arról számolt be, hogy levéltáruk már 1998 óta a digitális világ részét képezi, hiszen akkortól folyamatos az irataik elektronikus feldolgozása, legfrissebben pedig a PATAL (Portal for Access to Archives and Learning)⁶ révén próbálják mind szélesebb körben is hasznosítani digitális tartalmaikat. A nemzeti levéltárak szekciójában kuriózumnak számított Dieter Schlenker előadása, aki a világ első demokratikus szupranacionális kormányzatának, az Európai Uniónak az itáliai Firenzében működő levéltáráról (Historical Archives of the European Union) beszélt. Ez utóbbi intézményben az unió

⁵ <http://uigwe.museum.go.kr/>

⁶ <http://www.abhilekh-patal.in/web/content/default.aspx>

történetének egészen 1950-ig visszamenő teljes története dokumentált és hozzáférhető bárki számára⁷. A litván Ramojus Kraujelis és a mongol Saruul Ishjamts bár más-más szempontból, de egyaránt a nemzeti levéltárak és a levéltárosok szerepét járta körül előadásában elsősorban a demokratikus átmenet következtében bekövetkezett változások, valamint a múltban elkövetett bűnök és a nemzeti emlékezet ápolása szempontjából. A világ tizennegyedik legnagyobb országában, a több mint 17 ezer (!) szigetből álló Indonéziában a levéltárak és a nemzeti levéltár funkciói is némileg egyedi színezetet kapnak: Desi Pratiwi az Indonéz Levéltári Információs Rendszer igazgatója a földrajzi széttagság leküzdésében, a Nemzeti Levéltár által szolgáltatott közös platform működtetésében látja a helyi levéltárosok kiemelkedő szerepét, mely az átlátható, nyitott és kommunikatív kormányzás fontos katalizátora lehet.

Az Igazság és a Megbékélés elnevezésű szekciók ugyancsak számos egyéni színnel és különleges esettanulmánnyal gazdagították a levéltárosok kollektív tudását. Matthias

⁷ <http://www.cui.eu/Research/HistoricalArchivesOfEU/Index.aspx>

Buchholz például egy különleges levéltár tevékenységéről számolt be: az egykori NDK-beli elnyomott irodalom levéltára azt a célt szolgálja, hogy az 1990 előtti kelet-német politikai rendszer által cenzúrázott irodalmi alkotásokat összegyűjtse és hozzáférhetővé tegye a korszak iránt érdeklődők számára. Az intézmény ezzel egyfelől a hivatalos irodalomtörténeten kívüli, a kelet-német társadalom korabeli problémáit eddig ismeretlen aspektusból bemutató műveknek, másfelől azok igazságtalanul üldözött szerzőinek kíván utólagos szellemi elégtételt nyújtani. Shaun Rohrlach, az ausztrál nemzeti levéltár munkatársa a szigetországban egykoron nők és családok tízezreit érintő, az őslakosok gyermekeinek kényszerű örökbefogadásával kapcsolatos kutatásokról számolt be különös tekintettel a levéltárak szerepére az elkövetett bűnök forrásainak feltárásában és nyilvánosságra hozatalában. Shirley Franco és Georgette Medley a két évtizedes brazil katonai diktatúra alatt meggyilkolt és eltűnt áldozatok családjainak kálváriája kapcsán mutatta be a rezsim iratanyagának megismerésében, feltárásában és nyilvánosságra hozatalában máig húzódó vitákat és akadályokat, az információs szabadság, illetve a magánélet és az emberi méltóság védelme körüli metodológiai és értelmezési problémákat. Szintén az igazság és a jóvátétel kapcsán számolt be az egykori francia rabszolgakereskedeleme forrásainak feltárásáról Louis Gilles Pairault, vagy a dél-amerikai diktatúrákban a '70-es években folytatott ún. Kondor Hadművelet bizonyítékainak levéltári kutatásáról Gregoire Champenois. Ugyancsak a megbékélés jegyében számoltak be brazil és kanadai kutatók olyan internetes adatbázisokról, melyek segítségével egyrészt a brazil rabszolgakereskedeleme⁸, másrészt a kanadai őslakosság elleni intézkedések⁹ forrásait, feldolgozásait hozzák nyilvánosságra a kutatók, valamint a saját családjuk gyökereit kereső állampolgárok számára. Az ENSZ Nemzetközi Törvényszékének a ruandai és a jugoszláviai népirtások kapcsán mintegy 6 km terjedelmű papír alapú és 2 petabyte mennyiségű digitális irat áll rendelkezésére az elkövetett háborús bűnök dokumentálása és bizonyítása céljából. Az iratokat őrző levéltárosok hatalmas felelősségéről is beszéltek a szervezet munkatársai előadásukban, mivel a múlt bűneit feltárni és nyilvánosságra hozni egyfelől erkölcsi kötelesség, másfelől viszont az áldozatok családjainak vagy a nemzetközi szervezetek előtt tanúskodók adatainak kiszivárgása további vérontásokhoz is vezethet. A német Bundesarchiv munkatársa, Andrea Haenger a megbékélés kapcsán az egyesült Németország levéltári problémáit és lehetőségeit mutatta be két különböző aspektusból. Egyrészt a volt kelet-német levéltári rendszerből 20 különböző intézményt kellett a szövetségi levéltárba integrálni és ugyanannyit végleg bezárni, a két német állam levéltári gyakorlatát pedig – az előadó szerint számos máig ható rossz kompromisszum révén – összehangolni. Másrészt viszont a két oldal levéltári forrásai ma már kiválóan dokumentálják a megosztott Németország eltérő fejlődését és társadalmi konfliktusait a 20. század második felében. Németországnak természetesen nem csak a szocialista, de a nemzetiszocialista diktatúra korszakával is szembe kellett néznie, erről már Tobias Herrmann, a koblenzi szövetségi levéltár munkatársa beszélt részletesen előadásában.

⁸ <http://www.casaruibarbosa.gov.br/>

⁹ Truth & Reconciliation Commission on Indian Residential Schools,
<http://www.trc.ca/websites/trcinstitution/index.php?p=3>

A múltfeltárásban és a megbékélésben a német levéltáraknak meghatározó szerep jutott: nem csak megőrizték és hozzáférhetővé tették a nemzetiszocializmus korszakának forrásait, de olyan internetes portálokat is létrehoztak és működtetnek, mint például a „*Kényszermunka a nemzetiszocialista államban*”¹⁰, vagy „*A zsidóüldözések áldozatai a németországi náci diktatúra idején, 1933-1945*”¹¹. Kevésbé tragikus, és a mai hallgatósághoz sokkal közelebbi példával illusztrálta a levéltárak szerepét a társadalmi megbékélés téren az izlandi nemzeti levéltár munkatársa, Njörður Sigirdsson. A szigetországot meg rázó 2008-as pénzügyi válság nyomán három vizsgálóbizottságot is létrehoztak, melyek hatalmas mennyiségű vizsgálati anyagot halmoztak fel működésük során a pénzügyi krízis kiváltó okaira, az elkövetett gazdasági hibákra és pénzügyi visszaélésekre vonatkozóan. A törvény értelmében ezeket az iratokat az Izlandi Nemzeti Levéltár vette át, ahol máig szolgálják a kutatók, a közéleti szereplők és a média érdeklődését és a (közel)múlttal való mind teljesebb szembenézést.

A Kongresszus címében is szerepeltetett harmónia és barátság jegyében számos előadás hangzott el a Levéltári együttműködés című szekcióban is. A Nemzetközi Levéltári Tanács elnöke, az ausztrál David Fricker például a az ICA és az UNESCO közötti szoros partnerségről tartott előadást, melynek eredménye például az UNESCO legutóbbi ajánlása a digitális kulturális örökség megőrzésére és hozzáférhetővé tételére, a Világ Emlékezete Program, melynek tanácsadó bizottságában fontos szerepet kapott az ICA is, vagy az UNESCO PERSIST projekt, mely a levéltárak, múzeumok és könyvtárak digitális tartalmainak hosszú távú és egységes elvek szerint működő megőrzését kívánja előmozdítani. Egészen más jellegű kooperációról számolt be az Egye-

¹⁰ <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/index.html>

¹¹ <https://www.bundesarchiv.de/benutzung/zeitbezug/nationalsozialismus/index.html>

sült Arab Emirátusok nemzeti levéltárának munkatársa, Hamad Abdulla Al Mutairi: az Emirátusokban a Nemzet Emlékezete Program keretében a Nemzeti Levéltár, az Abu Dhabi Media vállalkozás és a nemzeti postaszolgálat működik együtt a gyorsan eltűnő tradíciók, hagyományok és kollektív emlékezet megőrzésében. A program egyszerre szolgálja a még fellelhető családi, közösségi iratanyagok megőrzését (például levéltári dobozokkal látják el az állampolgárokat a családi irattárak rendezéséhez, de hamarosan digitális archívumot is nyitnak elektronikus irataiknak), és a szóbeli hagyományok archíválását oral history interjúk készítése révén. A világ másik oldalán, a skandináv államokban közel egy évszázados már a határon átnyúló levéltári együttműködés, erről Eiríkur G. Gudmundsson, Asbjørn Hellum, Inga Bolstad és Jussi Nuorteva tartott előadást. Az első Északi Levéltári Konferenciát Stokholmban tartották 1935-ben, azóta szoros az együttműködés Dánia, Finnország, Izland, Norvégia és Svédország (valamint három autonóm tartomány: Åland Szigetek, a Feröer-Szigetek és Grönland) között. Az együttműködés keretében a nemzeti levéltárosok évente találkozókat tartanak, közös kiadványt jelentetnek meg (Nordisk Arkivnyt¹²), részt vesznek egymás rendezvényein, ezenkívül működtetnek egy speciális levéltári képzést is Nordic Archives Academy néven. A máltai Charles Farruggia szintén a nemzetközi koooperáció gyakorlati működését elemezte, de emellett az interdiszciplináris együttműködésre is nagy hangsúlyt fektetett, melynek révén a rosszabbul finanszírozott állami levéltárak is gyümölcsöző kapcsolatokat tarthatnak fenn például fotó-archívumokkal, audio-vizuális levéltárakkal, vagy távoli diaszpórák különböző típusú kulturális gyűjteményeivel. Alexander Toropov a házigazdáknak címzett előadásában a nemzetközi levéltári együttműködés speciális területét, az orosz távol-keleten letelepedett koreai emigránsokra vonatkozó irathagyatékokat mutatta be. Az első dokumentált koreai betelepítés 1863-ban történt, ettől kezdve rendszeresen menekültek politikai vagy gazdasági okokból koreai földművesek orosz területekre, ahol aztán végigélték az orosz történelem 20. századi viharos fordulatait. Ezek közül talán legtragikusabb esemény volt a Szovjetunióban élő koreaiak tömeges áttelepítése Közép-Ázsiába 1937-ben, egyebek mellett erre vonatkozó források is szép számmal találhatók az Orosz Állami Távol-Keleti Levéltárban. Stefan Kwasnitza és Arjan Agema a mindmáig legátfogóbb európai levéltári együttműködésről, az Európai Levéltári Portál¹³ működéséről és legújabb eredményeiről tartott beszámolót. Az egyébként komoly mennyiségű magyar tartalmat is megjelenítő portál uniós támogatása megszűnt, ezért csak az Európai Levéltári Portál Alapítvány révén tudják folytatni munkájukat, melynek elsődleges szponzorai a tagdíjfizető nemzeti levéltári intézmények. Az előadók ezen okból is várják további partnerek csatlakozását az Európai Levéltári Portálhoz. A Nemzetközi együttműködés és a Megbékélés szekciójában egyaránt helyet kaphatott volna Yo Hashimoto és Nami Won előadása az amerikai-japán levéltári kooperációban megvalósult, jelenleg mintegy 140 ezer digitalizált objektumot tartalmazó, a nukleáris robbantásokkal kapcsolatos honlapról.

¹² <http://arkivnyt.nu/>

¹³ <https://www.archivesportaleurope.net/>

Ez a portál elsősorban az Egyesült Államokban 1946-ban létrehozott, a nukleáris robbantás veszteségeit vizsgáló bizottság (Atomic Bomb Casualty Commission, ABCC) iratait és egyéb visszaemlékezéseket közöl. A program számos kihívása közül az előadók kiemelték a finanszírozás gyengeségét, a levéltárosok és a műszaki szakemberek eltérő képzettségét és készségeit, valamint az iratok nyilvánosságra hozatala során figyelembe vett adatvédelmi szempontokat is.

A Kongresszuson több szekció is foglalkozott az információ-technológia nyújtotta új lehetőségekkel és természetesen a digitális iratkezelés levéltári veszélyeivel is. Az elektronikusan keletkezett iratok hosszú távú megőrzéséhez szükséges eszközök és megoldások kialakításának céljával létrejött E-ARK Project működéséről az észt Kuldar Aas tartott beszámolót. Az E-Ark Project¹⁴ (melynek záró konferenciájára éppen Budapesten kerül sor 2016 decemberében) az elektronikus iratok interoperabilitását és későbbi minél sokoldalúbb levéltári felhasználását tekinti küldetésének, ehhez pedig olyan sztenderd információs csomagok kialakításához kíván egységes eszközt kialakítani, melyek a későbbiekben további jelentős fejlesztések nélkül is értelmezhetővé és felhasználhatóvá teszik az archivált elektronikus iratokat. A svéd Magnus Geber ugyanehhez a témához kapcsolódva ezeknek az információs csomagoknak a sztenderdizálási munkálatairól beszélt előadásában. Az információtechnológiai előadások másik fontos tematikája volt az ún. Cloud Computing, vagy magyarul Felhő Alapú Tárolás használata az elektronikus iratok megőrzésének és felhasználásának biztosítására. Az indonéz Prasitio Utomo például az üzleti életben széles körben elterjedt SOA (Service Oriented Architecture), valamint kormányzati intézmények által gyakran használt e-Government megoldások előnyeit fejtette ki a nagy méretű adatállományok költséghatékony és rugalmas tárolása területén. A felhő-alapú tárolás előnyeiről és megoldásairól a rendezvényen egyébként elsősorban kínai és dél-koreai résztvevők tartottak, leginkább csak informatikusoknak címzett, vagy elsősorban számukra értelmezhető előadásokat. A témakörhöz kapcsolódóan fontos szerepet kaptak az elektronikus levelek archiválásának problémái is. A mexikói Francisco Javier Acuna Llamas például egy hazájában éppen folyamatban lévő szakmai vitáról számolt be, melyek témája éppen a kormányzati szerveknél keletkező e-mailek megőrzése és archiválása. Ennek a folyamatnak a révén az előadó szerint egyszerre kell(ene) érvényesíteni az intézményi érdekeket, a történeti értékeket és a közbizalom előmozdítását. Az elektronikus iratok kezelésével és archiválásával kapcsolatos szekciók másik fontos kulcskérdése az ún. Big Data megoldások használata volt az iratképző szervek gyakorlatá-

¹⁴ <http://eark-project.com/>

ban, valamint ennek levéltári kihatásai. A Big Data koncepció lényegében az állami intézmények, vállalatok és magánszemélyek tevékenysége során keletkező, óriási mennyiségű és a legkülönbözőbb formátumú elektronikus iratok egységes és hatékony feldolgozásának módszerét jelenti. A Big Data megoldásokat a három „V” betűvel, vagy 3V-val szokták jellemezni, ami a mennyiséget (volume), a sebességet (velocity) és a változatosságot (variety) jelenti az adatfeldolgozásban. Ez utóbbihoz mostanában egy negyedik „V” betűt is hozzátesznek, mely az adatok valóságosságára, igazi voltára utal (veracity). A Big Data egyébként, mint az számos előadásban is elhangzott, alapvetően kapcsolódik a Cloud Computinghoz, mivel az utóbbi a nagy adatmennyiségek hatékony tárolásának és rendszerezésének legalkalmasabb megoldása. Az óriási adatállományok keletkezése és tárolása pedig természetesen veti fel azt a kérdést, hogy a bennük megőrzött információk összefüggései milyen további szövegelemzési, adatbányászati eszközökkel aknázhatók ki a jelenleginél sokkal hatékonyabban és gyorsabban. A szöuli levéltári kongresszuson a mesterséges intelligencia mind szélesebb körű alkalmazása is számos előadás témáját képezte ami jól jelzi, hogy a tömeges adatfeldolgozás legújabb eszközeivel és megoldásával a nemzetközi levéltárostársadalom kénytelen-kelletlen együtt él már jelenleg is, bár igazi előnyeit egyelőre javarészt csak az informatikusok és információtechnikai szakemberek látják kellő mélységben.

Az ICA Közgyűlése

A szöuli Kongresszuson az ICA közgyűlést is tartott, melyen meghallgatta és elfogadta a szervezet elnökének, David Frickernak a mintegy másfél (!) oldalas beszámolóját a 2015-2016-os működésről. A hallgatóság elégedetten vette tudomásul, hogy a Nemzetközi Levéltári Tanács rendezett pénzügyi keretek között végzi tevékenységét, ezért a tagsági díjak terén nem kezdeményezett változásokat az elnökség.

Kommuniké

A szöuli Kongresszuson az ICA Közgyűlése elfogadott egy ünnepélyes közleményt is. A dokumentum a szöuli rendezvény címében megfogalmazott elvek (Levéltárak, harmónia és barátság) fenntartása szellemében tesz kezdeményezéseket a világ levéltárosai felé. Elsősorban is a nemzetközi szervezetek fontos kezdeményezéseire hívja fel a figyelmet, mint az ENSZ Fenntartható Fejlődés Programterve¹⁵, az UNESCO 2015-ös, az írott örökség megőrzésére vonatkozó ajánlása¹⁶, az UNESCO-nak a levéltárakra vonatkozó deklarációja¹⁷ illetve a Nyitott Kormányzati Partnerség kezdeményezésére¹⁸. A kommuniké emellett 11 különböző területen kezdeményez lépéseket a világ levéltárosai számára az elkövetkező négy évre, melyek az iratok forrásértékének elismertetésével, a digitális iratkezelés tervezésével, a fenntartható pénzügyi és humán erőforrás-gazdálkodási tevékenységgel, illetve a különböző szintű nemzetközi partnerséggel és együttműködéssel kapcsolatosak.¹⁹

Kiegészítő programok

A szervezők számos fakultatív programot is kínáltak a résztvevőknek a konferencia idejére, ezek közül külön is érdemes kiemelni a dél-koreai Nemzeti Levéltár szöuli épületében tett igen tanulságos látogatást. A főváros mellett egy erdő közepén 2002 és 2007 között felépült hétszintes, 62 ezer négyzetméter alapterületű, kb. 200 ezer polcfolyóméter kapacitású ultramodern épület irigylésre méltó körülményeket biztosít mind az őrzött iratanyag, mind pedig az ott dolgozó levéltárosok számára. Az épület föld-rengés- és robbanásbiztos szerkezetű, mind a raktárakban, mind a munkaterekben elektronikusan vezérelt állandó klimatizálás és páratartalom-szabályozás működik, hang- és filmstúdióban digitalizálják a fényképeket és a filmeket, az épület földszintjén pedig állandó és időszakos kiállítások várják a látogatókat. Az iratanyag védelmére (és talán tiszteletére is) vonatkozó apró, de jellemző adalék, hogy a legfontosabb történelmi dokumentumokat őrző raktárba a látogatók és az ott dolgozók is csak a cipőre húzott műanyag lábzsákban léphetnek be. A világ minden tájáról érkezett látogatókat egyaránt lenyűgözte a hihetetlen precizitással megtervezett munkafolyamat és az intézmény technikai-infrastrukturális fejlettsége. Külön érdekességnek számított a levéltár tűzvédelmi bemutatója: az erdőtüzeztől való védelem érdekében szükség esetén a levéltár összes külső falát vízfüggönnyel borítják be, mely huzamos ideig képes ellenállni egy esetleges katasztrófahelyzetnek. (A dél-koreai levéltárban tett látogatásról készült prezentáció a Magyar Levéltárosok Egyesületének honlapján²⁰ közvetlenül is elérhető.)

¹⁵ <https://sustainabledevelopment.un.org/topics/sustainabledevelopmentgoals>

¹⁶ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49358&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

¹⁷ <http://www.ica.org/en/universal-declaration-archives>

¹⁸ <https://en.ogpsummit.org/osem/conference/ogp-summit>

¹⁹ A Kommuniké szövege letölthető az ICA honlapjáról: <http://www.ica.org/en/archives-harmony-and-friendship-sustaining-spirit-seoul>

²⁰ http://www.leveltaros.hu/ICA_Szoul_kepess-beszamolo

MŰHELYMUNKÁK

KERESZTES CSABA

KUTATÁSI LEHETŐSÉGEK ÉS KUTATÁSI ESETEK AZ ÚJ MAGYAR KÖZPONTI LEVÉLTÁRBAN 1970 ÉS 1979 KÖZÖT

A levéltári iratok kutatásának történetét eddig kevesen dolgozták fel, pedig bővelkedik máig hasznosítható szakmai ismeretekben, sőt, elősegítheti az adott történelmi korszak pontosabb megismerését is.

Az Új Magyar Központi Levéltár (továbbiakban: ÚMKL) fondja és ezzel együtt története lezárt egységet alkot. Működésének huszonkét éve alatt (1970 június–1992 június), az 1945 utáni, szocialistának nevezett korszak iratanyagát gyűjtötte és őrizte, ezért e levéltári iratanyag az adott korban különösen érzékenynek számított.

Tanulmányomban az ÚMKL első, közel tíz évének levéltári kutatásokra vonatkozó tevékenységét dolgoztam fel,¹ felhasználva a kutatási kérelmek irattári anyagból mára levéltári anyaggá vált ügyiratait.

Az ÚMKL-ban a kutatások engedélyezési ügyeit minden évben egy külön tétel szám alá gyűjtötték össze (kivétel az első két év, amikor a külföldi kutatók kéréseinek külön tételt biztosítottak), azokat megőrizték és szakszerűen irattárazták. Mindehhez tudni kell, hogy az ÚMKL-nak hosszú időn át nem volt hivatalosan elfogadott Szervezeti és Működési Szabályzata, valamint iratkezelési szabályzata és irattári terve. A mindennapi működés biztosítására kidolgoztak és bevezettek egy irattári tervet, melyet 1970–1972-ben alkalmaztak az iratkezelés során. 1972-ben – egy levéltári intézménytől elvárható módon – meglehetősen jól szerkesztett iratkezelési szabályzatot alkottak, és emellett az irattári tervet is megreformálva egy jól kidolgozott tételsort állítottak fel. Ezt az 1980-ig alkalmazták, amikor végre sikerült az iratkezelési szabályzattal együtt elfogadtatni az SZMSZ javaslatot a fenntartó minisztériummal.²

Az említett *Kutatások engedélyezése* nevű tétel 1972-ig nem volt selejtezhető, az 1972-től 1980-ig használt irattári terv szerint 15 év után vált selejtezhetővé. (Az 1980. évtől használt hivatalos irattári terv szerint is ebbe a kategóriába került.)³

¹ A legjelentősebb jogszabályváltozások ebben az évtizedben következtek be, ezt az időszakot egy nyugodtabb stabilabb kutatási helyzetű korszak követte. Az 1980 és az 1992 közötti időszak kutatási helyzetének története külön tanulmányban kap helyet, terjedelmi okok miatt is.

² KERESZTES, 2014.

³ E tételt, vagyis a kutatási iratokat nem selejtezték, azok továbbra is az ÚMKL levéltári anyagát alkotják.

Jogsabályi háttér

A kutatások kereteit meghatározó jogsabályok a 20. század során gyakran változtak, és e szempontból vizsgálva is kiemelkedik a század közepének időszaka. Az 1950-es és az 1960-as évtizedekben gyorsan követték egymást a kutatási engedélyezés lehetőségeit szigorító rendelkezések.⁴

Az ÚMKL megalakulásának évében a levéltári iratanyag megismerésének lehetőségeit több jogsabály határozta meg. Lényegük, hogy az 1945 és 1956 között keletkezett iratanyagok megismerését szabták korlátok közé, nagymértékben nehezítve a betekintést az iratokba. Az ÚMKL-ben folytatott kutatások történetének megértéséhez a korszak szabályozásának lényegét is össze kell foglalni.

Az 1950-es évekből származó első rendelkezések az 1945. január 1-je után keletkezett iratokat „zárt anyagnak” nevezték. Magáncélú kutatást nem engedélyeztek, a közérdekű és tudományos kutatást eleinte a levéltárakat irányító szerv (Levéltárak Országos Központja, minisztérium) engedélyezte, később a levéltárvezetők hatáskörébe került (lásd lentebb).⁵

Az 1960-as évek elején jelent meg a kutatások keletkezési és tematikai jellegű szűkítése: belügyi, karhatalmi, stb. ügyek kutatásához előzetes engedély volt szükséges.⁶

Az említett évtized közepén a második világháborút követően keletkezett iratok kutatásának szabályozása még inkább kulcskérdéssé vált, ugyanis, ahogy 1964-ben a fenntartó minisztérium megfogalmazta, „*az utóbbi időben jelentősen megnövekedett az 1945 utáni iratokban kutatni kívánók száma*”. Ez, érezhetően, félelmi reakciót váltott ki a döntéshozók között. Ezért a magáncélú kutatóknak, illetve a középiskolás diákoknak a „*felleges adminisztráció elkerülése végett*” egyáltalán nem engedélyezték a kutatást, a többi kutatni szándékozó kutatási kérelmét a minisztérium Levéltári Osztályához kellett engedélyezésre felterjeszteni.⁷

A következő évben, a leterheltség miatt, mégis csak visszaadták a kutatások engedélyezési jogkörét a levéltárak vezetőinek. (Kivételt képeztek a TÜK iratok, a kitelepítések, a tanácsi jegyzőkönyvek, az egyháziak kutatásai, a diplomáciai kutatások iratai.) Ezenkívül előírták egy kutatási megbízás kötelező beszerzését is. Kutatási megbízással valamely tudományos intézet, intézmény, állami hivatal, társadalmi szervezet igazolhatta a kutatás célját és témáját. Ha a téma megnevezéséből az „*1945 utáni kutatások szükségessége*” nem derült ki, akkor ez utóbbit is a megbízólevélbe kellett belefoglalni.⁸ (Ráadásul ekkor már pontosították a korábbi rendelkezést: a 18 év alattiak kutatását teljes mértékben tiltották.)⁹

⁴ Ezek összefoglalását lásd: REISZ, 2014. 5–25. – A szabályok és az azokhoz kapcsolódó értelmező dokumentumok digitalizált formában, elérhetők a *Levéltári Korpusz* nevű világhálós adatbázisban is. <http://www.archivportal.arcanum.hu/korpusz/opt/a140526.htm?v=pdf&a=start> (Letöltés ideje: 2016. június 20.)

⁵ http://library.hungaricana.hu/hu/collection/leveltari_iratok/ (Letöltés ideje: 2016. augusztus 5.)

⁶ http://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_08_IratanyagHasznalata/?pg=46&layout=s (Letöltés ideje: 2016. augusztus 5.) 1967-ben a ki- és betelepítési iratok kutatását korlátozták (Uo.)

⁷ MNL OL XIX-I-4-ab-3-38. tétel–134585–1964.

⁸ MNL OL XIX-I-4-ab-3-1. tétel–134492–1965.

⁹ Egy esetet ismerünk, amikor egy 17 és fél éves, „értelmes, felkészült” gimnazistának a levéltár főigazgatója megadta a külön engedélyt a kutatásra. (MNL OL XXXIV-1-a-82. tétel–1038–1979.)

Az 1969-ben elfogadott XXVII. számú törvényerejű rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról. nem szabályozta a kutatásokat. A kutatási lehetőségek tematikai szűkítését a következő években kibocsátott rendelkezések tartalmazták.

Elsőként az 1971. május 20-án hatályba lépett minisztériumi rendelet, a LÜSZ (Levéltárak Ügyviteli Szabályzata) foglalta – hosszú időre – össze a kutatási korlátokat. A LÜSZ-be egy időhatárt foglaltak bele: ennek értelmében azok az 1938. január 1-je előtt keletkezett iratok váltak kutathatóvá, amelyekre nem írtak elő külön korlátozást. Ezenkívül az említett dátum után keletkezett, de 20 teljes év eltelte után lettek azok az iratok kutathatók, amelyekre az iratképző vagy jogutódja nem igényelt külön korlátozást, vagy megadta az engedélyt. A kutatás naptári évétől számított 20 éven belül keletkezett iratokra szintén engedélyt kellett szerezni.¹⁰

Ez utóbbi mondatrészben van a lényeg: minden fennálló korlátozás esetén engedélyt kellett beszerezni.

A jelzett külön korlátozásokat hamarosan szabályokba is foglalták. Jelentősen szigorították a kutatást a következő évben: a Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium, valamint a Pénzügyminisztérium korlátozta a leginkább bizalmasnak tekintett iratanyagok kutatását. (Pl. állampolgársági és névváltoztatási iratok, állami anyakönyvek, belügyi személyi anyagok, jobb- és baloldali politikai mozgalmak, pártok, stb. ügyei, fegyveres erők, németek kitelepítése, lakosságcsere, disszidálás, nemzetiségi, kisebbségi kérdés, 1956 ellenforradalmi iratai, Magyarország és külállamok kapcsolatai, külkereskedelem, Szövetséges Ellenőrző Bizottság, nemzetközi pénzügyi és vagyoni jogi megállapodások, államosított külföldi vállalatok.) A LÜSZ-ben megjelenített ún. 20 éven belül keletkezett iratok kutatását is automatikusan korlátozták. Áthidaló megoldásként azonban engedélyezhető volt a kutatás, ha ahhoz az „érdekelt minisztérium” előzetesen, írásban hozzájárult.¹¹ A Művelődésügyi Minisztérium valamivel később meghatározta, hogy mit ért az „érdekelt minisztérium” fogalma alatt: „Az »érdekelt miniszter« alatt olyan esetekben, amikor a szóban forgó szerv nem írt elő saját anyagára kutatási korlátozást, de ezen anyag tartalmaz olyan tárgyú iratokat, amelyek kutatását valamely országos főhatóság korlátozta, nem az iratanyagot keletkeztető szerv országos felügyeleti hatóságának vezetője, hanem a vonatkozó tárgyú iratok kutatásának korlátozását saját szervei anyagát illetően elrendelő országos főhatóság értendő.”¹²

Ezután sem telt el sok idő, és 1975-ben újra szabályozták a kutatási korlátozások ügyeit. Az ekkor kibocsátott minisztériumi rendeletben ismételtelen felsorolták a kutatási korlátozások tematikáját (hasonló volt az előbb jelzett 1972. évihez, de tovább szélesítették).¹³ Ez a rendelet már viszonylag hosszú időn keresztül érvényben maradt.

Lényegében az összes politikailag elsődlegesen érintett provenienciájú iratanyag kutatását előzetes engedélyezéshez köthették. Nem estek kutatási korlátozás alá a me-

¹⁰ LÜSZ, 1971. 28–29.

¹¹ Lásd részletesen: REISZ, 2012. 13–14.

¹² MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel–619–1972. – Ennek kapcsán arra a kutatási esetre utalnék, amikor az MTA Történettudományi Intézetének megbízásából a „szén- és szénhidrogén-bányászat története 1945-től napjainkig” című kutatásnál az Országos Tervhivatal anyagához engedély volt szükséges, míg a korban működő négy minisztérium (az Iparügyi-, a Nehézipari, a Bánya- és Energiaügyi- és a Szénbányászati Minisztérium) esetében nem. (MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1167–1978.)

¹³ Lásd részletesen: REISZ, 2012. 15.

zőgazdasági ügyek, az oktatási és a kulturális ügyek. (Ez utóbbiak esetében azonban a nemzetiségi ügyek kutatásának tilalma fennmaradt!)¹⁴

Külön problémát okozott a külföldi kutatók kutatása. Egy 1955. évi szabályozás szerint minden külföldi kutató érkezését jelenteni kellett a fenntartó szervnek, de egyébként a külföldiek az 1918 előtti iratokat szabadon kutathatták, az 1918 utániakat a Külügyminisztérium előzetes engedélyével.¹⁵ Később a külföldiek kutatását radikálisan korlátozták: az 1971-ben kibocsátott LÜSZ külföldiekre vonatkozó paragrafusának¹⁶ nem volt egyértelmű a megfogalmazása, ezért a minisztérium egy külön értelmezési utasítást is kibocsátott. Ebben egyértelművé tették, hogy a „magánúton érkezett” külföldieknek csak az 1938 előtt keletkezett iratokban szabad kutatniuk, az utáni iratokban nem.¹⁷ Nem sokkal később e rendelkezést azzal enyhítették, hogy a kivételek elbírálását a művelődésügyi miniszter hatáskörébe utalták.¹⁸

Az engedélyezés menete a levéltárban

A vizsgált évtized folyamán, a helygondok ellenére, az ÚMKL átvette a levéltárrejt iratok jelentős részét az átadó szervektől, így iratanyaga az 1970. évi 5800 iratfolyóméterről 1980-ra 8500 iratfolyóméterre nőtt.¹⁹

A levéltárhoz írásban fordulhattak a kutatást kérelmezők, e beadványokat a levéltár központi iktatójában szabályosan iktatták, és elintézés után a már a bevezetőben említett, adott évi tételszám alá helyezték. A kutatási kérelemhez kapcsolódó engedélyezési eljárást hivatalból a levéltár indította meg. Elsőként az adott iratanyag referense nyilatkozott egy pro domóban arról, hogy javasolja-e a kutatást vagy sem, a vezető pedig ennek figyelembe vételével határozott a kutatási eljárás további lépéseiről. Ha az iratbetekintéshez engedélyre volt szükség, akkor a levéltár fordult az engedély megadásáért hivatalos kéréssel az adott szervhez, illetve a kutatási téma provenienciálisan különböző iratanyagokra kiterjedtsége miatt akár több szervhez. A kutatáshoz szükséges engedélyeket tehát a levéltár igyekezett megszerezni, nem pedig a kutatást igénylő magánszemély. Az évtizedben keletkezett kutatási ügyiratok elemzése kimutatta, hogy a beérkező megkeresésekre a szervek szinte minden esetben és késedelem nélkül válaszoltak, beleegyező, vagy elutasítást tartalmazó válaszlevélben.

A szervek többnyire nem indokolták meg a kutatás elutasítását.²⁰ Pontatlanul megadott kutatási kérelmekre többnyire elutasító választ adtak, vagy pontosítást kér-

¹⁴ A felsorolt ágazatok iratanyagai közül itt is kivétel volt a titkos ügykezelésű (TÜK) iratok, illetve a személyzeti iratok csoportja.

¹⁵ http://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_08_IratanyagHasznalata/?pg=21&layout=s (Letöltés ideje: 2016. augusztus 5.)

¹⁶ A LÜSZ 109. § értelmezése (külföldi kutató). 51385/1972 X. LIG (https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_08_IratanyagHasznalata/?pg=59&layout=s) (Letöltés ideje: 2016. december 1.)

¹⁷ http://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_08_IratanyagHasznalata/?pg=59&layout=s (Letöltés ideje: 2016. augusztus 5.)

¹⁸ http://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_08_IratanyagHasznalata/?pg=61&layout=s (Letöltés ideje: 2016. augusztus 5.)

¹⁹ VERŐ, 1986. 20., 25.

²⁰ Az indokolással ellátott elutasításokból az utolsó fejezetbe válogattam össze a legjellemzőbb eseteket.

tek. Teljes elutasítás esetén – vagyis „hozzájárulás hiányában” – a levéltár nem engedélyezte a kutatást.²¹

Esetleges részleges elutasítás esetén gyakran a levéltár sem tudott a témára vonatkozó iratot rendelkezésre bocsátani, ezért a kutatást egyáltalán nem engedélyezte.²² Az elutasítás indoka természetesen az enlített „anyaghiány” volt. Releváns iratanyag, többnyire regisztratúra jellegű fond nem léte esetén a kutatási kérelmet szintén elutasították.

A „nem zárolt”, nyíltan megismerhető anyagok kutatása esetén a levéltár – saját hatáskörben – szinte minden esetben megadta az engedélyeket. A „fondképző” megbízásából érkezők kutatása elé szintén nem gördült akadály.

Megjegyzésre érdemes, hogy bizonyos esetekben a kutató (egyedi jellegű) kutatási témájára az illetékes levéltáros folytatott keresést.²³

A kérelmeken túlmenően a levéltár megbízólevelek meglétét is minden esetben elvárta. Ezt követően az is gyakorlattá vált, hogy a kutatók már a megyei vagy városi pártszervezet támogató levelével érkeztek.²⁴

A kutatást kezdeményezőkkel végül hivatalos levélben közölték a végeredményt. Pozitív válasz esetén a kutatóterem nyitvatartási idejét szinte minden esetben közölték a válaszevelekben. A vonatkozó ügyiratok áttanulmányozása során megállapítható volt, hogy kb. 1977-től szinte minden esetben megadták az engedélyt a felsőbb hatóságok.

Az ÚMKL munkatársai 1970 júniusában új nyilvántartást nyitottak a kutatási engedélyekhez: az engedélyeket egyszerű sorszámokkal, egy külön erre a célra nyitott *ik-tatókönyvben* vezették. Ebben a szokásos személyi adatokon kívül bejegyezték a kutatás tárgyát, az esetleges megbízó szervet, és külön rovata volt a kutatást engedélyező *Különleges engedélynek* is. (A „Megjegyzés” rovatba került a levéltár vonatkozó ügyiratának a száma.) Emellett a kutatási- és a kutatótermi szabályok elfogadását egy erre rendszeresített formanyomtatványon rögzítették, amire rávezették a kutatási engedély sorszámát is, valamint ehhez csatolták a megbízó- és a támogató leveleket is. Az így keletkezett nyomtatványokat évenként egymástól elkülönülő dossziékba helyezték.²⁵

A helyszínre érkező kutatókkal az ÚMKL külön „Kutatási kérelem” formanyomtatványt is kitöltetett, kutatói nyilatkozattal, az engedélyezés bejegyzéseinek rubrikáival, stb. A kutatást kérelmező levelet több esetben „lecsatolták” a kutatási engedélyhez, és ezt külön ügyszámokon tartották nyilván.²⁶ 1970-ben két külföldi, valamint tizenkilenc belföldi kutató kapott kutatási engedélyt (egy részük június előttről folytatta a munkáját). A kutatási engedélyek és ezzel a kutatók száma a következő évben emelkedett, de 1972-ben jelentősen visszaesett. 1973 és 1979 között évente változó számú, átlag

²¹ A keletkeztető szervek további feltételeire nézve lásd a következő fejezetet.

²² Pl. MNL OL XXXIV-1-a-82. tétel-755-1977.

²³ MNL OL XXXIV-1-a-82. tétel-184-1977.

²⁴ Ez utóbbira példa: MNL OL XXXIV-1-a-82. tétel-1243-1974. – Az is előfordult, hogy a főigazgató engedélyezte a megbízólevél nélküli szabad kutatást.

²⁵ XXXIV-1-j-sz. n.-1970-1980. (26. doboz.)

²⁶ MNL OL XXXIV-1-a-82. tétel-573-1974.

negyven kutatási engedélyt adtak ki. A kutatási engedélyek száma nem mutat exponenciális jellegű emelkedést a vizsgált időszak végéig.²⁷

A levéltári munkatársak kutatási ügyeit is iktatták, és ezeket vizsgálva kiderült, hogy az ÚMKL-ben (és az OL-ban) dolgozó és különféle kutatásokat, feltáró munkát végző levéltárosokkal sem kivételeztek: saját kutatásaik kapcsán, de más referenciákban, mindegyikjük végig vitte a fentebb leírt engedélyeztetési eljárást.

Az Országos Levéltár mikrofilmtára 1945 utáni iratanyagokról készített mikrofilmeket is őrzött. Ezek átnézése iránt előfordult kérelem, ezért az Országos Levéltár („*minthogy a megjelölt levéltári iratanyag eredetijé*” az ÚMKL őrizetében van), megkérdezte az ÚMKL-t, hogy a kutatás(ok)nak van-e valamilyen akadálya. A megfelelő támogató iratok megléte esetén az ÚMKL hozzájárult a kutatások megkezdéséhez.²⁸

Az engedélyező szervek további korlátozásai

Az engedélyezésre jogosult szervek a jogszabályokban foglaltakhoz képest gyakran egyedi jellegű korlátozásokat, a kutatások lehetőségeinek további szűkítéseit foglalták bele engedélyező okiratukba.

E korlátozások kisebb vagy nagyobb mértékben akadályozhatták az iratanyag teljes megismerését. Némelyik feltétel csak technikai jellegű volt, és többnyire a másolat-készítést tiltotta meg, bizonyos esetekben azonban mindenfajta betekintést és reprodukálást tiltottak.

Néhány esetben kérték a szervek, hogy – az 1969-ben kibocsátott 27. számú törvényerejű rendeletbe is belefoglalt – személyhez fűződő jogok vagy méltányos érdekek ne szenvedjenek sérelmet, „*ugyanis a kutatandó levéltári anyagokban szerepelnek ma is élő személyek, akiknek az érdekeit a kutatás nem sértheti*”.²⁹

A feltételek között szerepelt, hogy a kutató „*csak a témájára valóban vonatkozó anyagokat kapja kézhez*”. A kiadás előtt másnak az elkészített publikációba betekintenie sem volt szabad a jogutód vagy „*más illetékes szerv*” engedélye nélkül.³⁰ Homályos megfogalmazású és ezért szó szerint végrehajthatatlan kérések is előfordultak. Az Országos Tervhivatal jelentette ki egy ízben, hogy az MTA TTI munkatársa a Gazdasági Főtanács iratait „*a kutatáshoz szükséges mértékben*” tekinthesse meg.³¹

Következetes és jellegzetes volt a Külügyminisztérium hozzáállása a saját és a levéltárba került Békeelőkészítő Osztály iratanyaga esetében. Ezt az iratanyagot a korszakban is sokan kívánták kutatni (egyébként mindmáig nagyon népszerű), hogy a világháború időszakát, a békeszerződés előkészítését és a század közepi magyar társadalom viszonyait megismerhessék. Az iratanyag viszonylag jól kiépített szerkezettel rendelkezett, jegyzéke áttekinthető volt. Ezért a külügy felsorolhatta, és gyakran fel is sorolta azokat

²⁷ MNL OL XXXIV–1–a–31. tétel–1970. és XXXIV–1–a–99. tétel–1970., továbbá XXXIV–1–j–sz. n.–1970–1980. (26. doboz.)

²⁸ Pl. MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–22–1975. Ebben az esetben a KüM Békeelőkészítő Osztálya anyagáról készített mikrofilmeket kívánta egy kutató átnézni.

²⁹ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1868–1977. – Az említett kutatás tárgya a Népfőügyészség anyagát érintette.

³⁰ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1422–1976.

³¹ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–429–1975.

a tételszámokat, amelyekbe a kutató betekinthetett. Ennek kapcsán az is észrevehető, hogy a tiltó rendelkezést tartalmazó kitételekkel leginkább a „nemzetiségi problémák” kutatásának lehetőségét igyekeztek kizárni.³²

Gyakoribb volt a másolás, másolatkészítés tilalma. A korban xeroxozásnak nevezett fénymásolást sok esetben tiltották, vagy megnehezítették. Ez utóbbi esetében jelentették ki több ízben, hogy a másolást csak „indokolt esetben” engedélyezik. Előfordult, hogy a másolni kívánt iratok jegyzékét bekérték magukhoz. Olyan is előfordult, hogy a már elkészített másolatokat kívánták megtekinteni (pl. „*az iratok xerox másolatát visszavárárolag jóváhagyás végett kérem osztályunknak megküldeni*”).³³ E feltételek különleges esete a már említett külügyi Békeelőkészítő Osztály iratanyag, ugyanis egy esetben a minisztérium csak a dokumentumok jelzetének előzetes közlése után kívánta elbírálni a másolási engedélyt. „*Mivel a szóban forgó állag iratai tárgyilag is rendezettek*” – tették hozzá –, „*a tételek jelzetének közlése valószínű nagyobb nehézségbe nem ütközik.*”³⁴

A Minisztertanács Titkársága elég gyakran támasztott további feltételeket. Például az ÚMKL által kért saját kutatási ügyben kikötötte, hogy az „*iratokat kezelési helyükön (az Új Magyar Központi Levéltár helyiségeiben és a Minisztertanács Titkársága Irattárában) lehet kutatni. (Elvinni tehát tilos! [!])*”, valamint leszögezték, hogy semmilyen másolat sem készíthető. Az elkészített publikáció megjelenését két és fél éves időhatárhoz és előzetes írásbeli engedélyhez kötötték.³⁵ Ez utóbbi feltétel más esetben is előfordult. Az iratok megismerését megengedték, de a publikálást előfeltételekhez kötötték, vagy kizárták.

Szintén a Minisztertanács Titkársága kötötte ki más esetben azt, hogy: „*a kutatás alapján készülő disszertációt, tanulmányt, stb.-t nyilvánosságra hozatala előtt a Külügyminisztérium Titkárságán be kell mutatni.*” A kutatószolgálat vezetője ezért a levéltár akkori főigazgatójával egy – az említett feltételt tartalmazó – nyilatkozatot íratott alá. (Az iratanyagokban érintett minisztériumok nem szabtak egyéb feltételeket.)³⁶ Hasonló eset történt 1976-ban: „*Tekintettel arra, hogy a kutató által megjelölt kutatási terület – a Levéltár szerint is – erősen bizalmi jellegű anyagot érint, a kutatási engedélyt azszal a megszorítással hagyom jóvá, hogy a miniszterelnökség B ügyosztálya anyagából szószserinti közlést (idézetet) nem engedélyezzek.*”³⁷ A pénzügy is tett hasonló lépéseket, melyre három rövid idézet nyújt bizonyítékot: „*A tanulmányozni engedett iratokból származó adatokat a kutató csak a Pénzügyminisztérium és a Magyar Nemzeti Bank külön engedélyével publikálhatja*”, jelentették ki egy esetben.³⁸ Egy másik esetben leszögezték: „*Az engedély feltétele, hogy X. Y. a kutatás megkezdése előtt írásban kötelezettséget vállal arra, hogy a kutatás tárgyát képező iratokból származó adatokat és az említett iratok felhasználásával készült kéziratát más részére történő közlés, illetve publikálás előtt*

³² Pl. MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel–409–1971., illetve MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1561–1975. Beleértve a „német vonatkozású tanulmányokat”.

³³ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–465–1979.

³⁴ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–392–1976.

³⁵ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1322–1976.

³⁶ MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel–1372–1971. A kutató a Miniszterelnökség 1944. és 1945. évi, töredékes iratait kívánta átnézni.

³⁷ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1243–1976. – A levéltár is „erősen bizalmi jellegűnek” nyilvánította következő iratokat: a B-lista rendelet előkészítése, annak az egyes tárcáknál való végrehajtása, a Minisztertanács személyzetére vonatkozó iratanyagok.

³⁸ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1053–1979.

– engedélyezés céljából – a Pénzügyminisztériumnak bemutatja.”³⁹ Egy harmadik, az engedélyt is tartalmazó levelükben konkretizálták a tilalom tárgyát: „Megjegyezzük azonban, hogy a MASZOBAL-ra⁴⁰ vonatkozó nemzetközi egyezmény és nemzetközi pénzügyi adat közlésétől a Pénzügyminisztérium nem járul hozzá.”⁴¹

Néhány esetben megbíztak a levéltárban, a levéltár munkatársainak éberségében. Az Országos Tervhivatal azzal a feltétellel engedélyezett egy, a Tanyai Tanács tevékenységére vonatkozó kutatást, amennyiben „a Levéltár illetékes vezetője átvizsgálja a kiválasztott ügyiratokat abból szempontból, hogy nem találhatók-e azokon olyan széljegyzetek, rajzok, megjegyzések, amelyek nyilvánosságra hozása állami szervek, társadalmi szervezetek, illetve az államigazgatás, a honvédelem, az igazságszolgáltatás vagy gazdaságkodás rendjét veszélyeztetné”.⁴² A Minisztertanács Titkársága egyszer szintén azzal a feltétellel adta meg a kutatási engedélyt „hogy az államtitok védelméért az Új Magyar Központi Levéltár vezetője a felelős.”⁴³

A LÜSZ életbe lépése után bizonyos szervek külön kérték, hogy a levéltár a kutatóval írassa alá a LÜSZ 3. számú függelékének⁴⁴ szövegét.

Egy esetben van írásbeli adatunk arról, hogy az illetékes szervek előzetesen átnézték a kutatni kívánt iratanyagot. A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének munkatársa a Belügyminisztérium Egyesületi Osztályának iratanyagát kívánta kutatni. A BM külön feltétel nélkül [!] megadta az engedélyt. A betekintésre már előkészített iratanyagot azonban a „BM-ből kint járt elvtárs át is nézte. Véleménye szerint azok a kutató rendelkezésére bocsáthatók, kivéve, amelyek sértik a magyar–jugoszláv kapcsolatokat.” (E korlátozást nem pontosították, és a levéltárosok további feljegyzései sem tartalmazzak arra adatot, hogy kiemelték volna valamit az előkészített iratanyagból.)⁴⁵

Különleges esetek a kutatási engedélyezések ügyeiből

Az 1970 és 1979 között keletkezett és általam átvizsgált kutatási kérelmekből kiválogattam a legérdekesebbnek tekintendő eseteket, valamint azokat, amelyek a korszak politikai-társadalmi légkörét pontosabban dokumentálják. Minden közlésre érdemes esetet szerepeltetek e fejezetben, többnyire az iratokból vett idézetekkel támasztva alá a bennük rejlő lényegi mondanivalót. E válogatásban idézek a korszak politikai jellegzetességeit magán viselő beadványokból, amelyek frazeológiája tükrözi a korszak szellemiségét. Az ügyiratokban gyakorta megjelenő „tájékoztatás után kutatási szándékától elállt” kifejezés, vélhetően, arra is utalt, hogy nemcsak a jogszabályi kötöttségekről tájékoztatták az érdeklődőt, hanem igyekeztek a témájába illő iratok – vélt vagy valós – hiánya miatt is lebeszélni a kutatás elkezdéséről.

A levéltár működésének megindulása kezdetén a kutatást kezdeményező személyek, de még gyakrabban az intézmények, fontosnak tartották, hogy röviden ismertes-

³⁹ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1279–1979.

⁴⁰ MASZOBAL: Magyar-Szovjet Bauxit-Alumínium Rt.

⁴¹ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–65–1975.

⁴² MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–305–1976. Ez a kikötés több esetben előfordult.

⁴³ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–835–1977.

⁴⁴ A LÜSZ 3. számú függeléke a kutatói nyilatkozat szövegét tartalmazta. Ebben a kutatók a tudomásukra jutott államtitok megőrzéséről tettek nyilatkozatot, valamint arról, hogy „a zárolást (kutatási korlátozást) elrendelő szerv engedélyével, illetve annak előzetesen történő bemutatás után hozom nyilvánosságra”.

⁴⁵ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–177–1977.

sék a kutatás indokát. Egy-két évvel később ilyesminek már nyoma sincs, a kérelmek szövegei egyszerűsödtek, csak a legszükségesebb közlésekre korlátozódtak. E fentebb jelzett ügyiratokban megjelennek a tudományos intézmények, valamint a társlevéltárak feldolgozó és történetkutató munkálatainak szervezési iratai is.⁴⁶ Figyelemre méltó, hogy a korabeli kutatások többsége az 1944/1945 és az 1950 közötti időszakra esett.

A tájékoztatási ügyeket nem részletezem, a közölt kutatási eseteket azonban tematikailag felosztottam, neveket semelyik esetben nem közöltem.

Külföldi illetőségű személyek kutatása

Az első fejezetben ismertetett elvek szerint a külföldiek kutatása szinte áthatolhatatlan akadályokba ütközött Magyarországon. Már 1970-ben sem engedélyezték a kutatásokat, de a LÜSZ bevezetését követően szinte minden külföldi kutató esetében erre a szabályzatra hivatkozva jártak el, vagyis a kutatási kérelmüket a LÜSZ vonatkozó rendelkezésére hivatkozva utasították el.

Így jártak a Szovjetunióból érkező, szovjet állampolgárságú kutatók is, legyenek akár valamely szovjet akadémia munkatársai, vagy éppen egyetemi tanárok. 1972-ben az „Uzsgorodi Állami Egyetem” docense kívánt volna a szovjet–magyar kapcsolatok 1945 és 1965 közötti időszakáról adatokat gyűjteni, a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Igazgatósága azonban a LÜSZ rendelkezéseiben foglaltak alapján elutasította a kérést.⁴⁷ Az Ukrán Tudományos Akadémia Történeti Intézetének munkatársa 1973 áprilisában érkezett Budapestre, hogy „A munkásosztály, mint a szocializmus alapjainak lerakásáért folytatott harc vezető ereje Magyarországon” című témakörben kutasson. Nevében az MTA Történettudományi Intézetének helyettes vezetője fordult a levéltárhoz, sikertelenül: a levéltár egyértelműen kijelentette, hogy a LÜSZ rendelkezéseinek értelmében külföldi állampolgár a „felszabadulás” utáni levéltári anyagban nem kutathat.⁴⁸ Ellenben az Ukrán Történettudományi Intézet ungvári fiókja [!] igazgatójának – az átnézendő minisztériumok felsorolása után – a Kulturális Minisztérium Levéltári Osztálya engedélyezte a kutatást.⁴⁹

Szintén elutasították egy magyar származású, de nyugati országban élő kutató igényét, aki a MAORT⁵⁰ magyarországi tevékenységéről kívánt volna disszertációt írni. Érdekesség, hogy az ügyet elbíró levéltáros már az eljárás kezdetén kinyilvánította, hogy a megkereső levél a „*provokáció kategóriába sorolható*”. Véleménye szerint a levélíró államtitkokat képező adatokat kíván megszerezni, ezért a kérést el kell utasítani, sőt magát a kutatási kérelem aktáját is TÜK-be kell helyezni. (Ez utóbbi nem történt meg.) A kutatni szándékozó személyt – a külföldi kutatók kutatásának tilalmára hivatkozva – udvarias, hivatalos hangvételű kimenő levélben tájékoztatták kérelmének elutasításáról.

⁴⁶ Többek között a Budapest Története című sorozat készítése (Budapest Főváros Levéltára által), vagy éppen Lukács György munkásságának felkutatása (MTA Filozófiai Intézet Lukács György Archivum és Könyvtár), a „Kelet-európai összehasonlító nemzetiségtörténeti-elméleti” középtávú téma (József Attila Tudomány Egyetem, Szeged), stb.

⁴⁷ MNL OL XXXIV–1–a–31. tétel–513–1972.

⁴⁸ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–670–1973.

⁴⁹ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–574–1978.

⁵⁰ MAORT = Magyar–Amerikai Olajipari Rt.

Az ügy azonban nem ért véget. A külföldön élő magyar állampolgár újra kérelmezte a kutatása engedélyezését. Ez esetben már a MAORT jogutódjának, az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt véleményét is kikérték.⁵¹ A Tröszt vezérigazgatója kijelentette, hogy az egész ipar történetét dokumentáló iratok tudományos feldolgozása, publikálás céljából, jelenleg is folyamatban van: „*E folyamat bármilyen jellegű, idegen kutatással történő befolyásával [!] nem értünk egyet.*” Az újbóli elutasítást tartalmazó levelet a levéltár előadója megfogalmazta, de nem küldték el, ugyanis a levéltár külföldi személlyel csak a külügyön keresztül érintkezhetett. Így az ügyirat irattárba került.⁵²

Ismerünk azonban kivételeket is. Egy, az USA-ban élő magyar származású, de magyar állampolgársággal már nem rendelkező politológus az 1945 utáni falukutató mozgalom történetét kívánta kutatni 1977-ben. Megnevezett iratállagokat, egészen pontosan Nagy Ferenc miniszterelnök félhivatalos anyagát, Tildy Zoltán egykori köztársasági elnök félhivatalos anyagát, a Parasztszövetségre vonatkozó iratokat, valamint Ortutay Gyula anyagát akarta átnézni. Az illető rendelkezett támogatói levéllel, amit a Kulturális Kapcsolatok Intézetétől szerzett be. Külföldi illetőségű révén a levéltár nem engedélyezhette a kutatást, ezért a kérelmet továbbították a Kulturális Minisztérium Levéltári Osztálya vezetőjének (ebben a felterjesztésben már csak Nagy Ferenc és a Parasztszövetség anyagainak kutatása szerepelt!), és az osztály vezetője a kérvény hátoldalán engedélyezte a kutatást a következőképpen: „*a túladalonnal megnevezett iratok kutatásának engedélyezése ellen nem emelek kifogást.*” Dátum, bélyegző, aláírás.⁵³ Levéltártörténeti érdekesség, hogy az MTA levéltárának vezetőjén keresztül jelentkezett egy kelet-német levéltáros, aki doktori munkájában a levéltári épületek építésével foglalkozott, és szeretett volna – közölhető – tervrajzot kapni az ÜMKL akkoriban tervezett építkezéséről. A levéltár a kérést a minisztérium Levéltári Igazgatóságához továbbította, amely nem járult hozzá az „*egyelőre kivételre nem kerülő*” tervdokumentáció külföldre küldéséhez.⁵⁴

Bizalmi jellegű kutatások

A szocialista korszak szinte összes levéltárba került iratainak szenzitív jellegű megítélésén túl számos eset tanúskodik különféle irategységek kiemelten bizalmas kezeléséből.

Fiatal egyetemi hallgató „Az 1945–1947-es választások idején a katolikus egyház szerepe Veszprém megyében” című szakdolgozati témájához a kutatást a levéltár a „*vonatkozó forrásanyag nem található*” indoklással utasított el.⁵⁵

A magyarországi németiség történetét megírni kívánó kutató csak a belügytől kapta meg a teljes körű kutatási engedélyt, a külügy csupán az 1945 előtti időszakra vonatkozó adatokat tartalmazó iratok kiadásához járult hozzá, míg a Miniszterelnökség további információkat igényelt. Felhívták a levéltárat, hogy a „*kutató személyére tekintettel*” sze-

⁵¹ A levél az ügyiratban másolatban található meg.

⁵² MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–858–1974.

⁵³ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1069–1977. – Ortutay Gyula iratai 25 évig kutatási korlátozás alá estek (zárt letétként vette át a levéltár).

⁵⁴ MNL OL XXXIV–1–a–31. tétel–1251–1971. Megjegyzésre érdemes hogy a z aktuális tervdokumentációk inkább irattéri anyagok.

⁵⁵ MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel–37–1971. A kutatót a nyilvántartásban regisztrálták, vélhetően el is végezte a kutatást.

rezzen be írásbeli véleményt a Fővárosi Tanács VB Oktatási Osztályának vezetőjétől, valamint a XIX. kerületi pártbizottság titkárától (itt lakott a kutató). (Ez utóbbi felszólítást, ma már ismeretlen okból, a levéltár „további intézkedést nem igényel” megjegyzéssel ad acta tette.)⁵⁶

Egy kutató a „Szociáldemokrata Párt és a Parlament 1944–1948” témában a nemzetközi gazdasági kapcsolatokra vonatkozó iratokat is kutatni akarta. A Pénzügyminisztérium elutasította az engedély megadását, arra hivatkozva, hogy *„ezen iratok között ugyanis bizalmas, fontos állami és államközi érdekeket is érintő anyagok is vannak, és ezek publikálása nem kívánatos”*.⁵⁷

1974 júniusában a Belügyminisztérium azt kérte – Szolgálati használatra! minősítésű megkeresésében –, hogy három rendőrtiszt részére *„szíveskedjenek segítséget nyújtani a Levéltárban végzendő kutató munkához”*. E kutatómunka tárgyáról írásbeli feljegyzés nem maradt.⁵⁸

1979 végén a Budapesti Műszaki Egyetem Tudományos Szocializmus Tanszéke küldött engedélykérelmet a levéltárnak, két témában. Az egyik téma „Az imperialista hatalmak szerepe az 1956-os magyarországi ellenforradalomban”, míg a másik a „Fehérterror Magyarországon” címet viselte. Ebben az esetben a levéltár főigazgatója fogalmazta és írta alá a válaszlevelet, és tegező módon szólította meg a tanszék vezetőjét (és a végén „elvtársi üdvözzel” zárva azt). A főigazgató leszögezte, hogy semelyik témára vonatkozóan nincs anyag az Új Magyar Központi Levéltárban. Az előbbi esetében a Párttörténeti Intézethez kell fordulni, míg az utóbbi kutatását – 1919-ről van szó – az Országos Levéltárban érdemes végezni.⁵⁹

A levéltár másik munkatársa Szolnok megye mezőgazdasági gépesítésére vonatkozó történeti kutatásra kért engedélyt több szervtől, de a kikérendő anyagokat nem részletezte. Ez lett a baj, ugyanis erre hivatkozva több helyről nem kapott engedélyt a kutatásra. A visszautasított kérelmező inkább letett az iratanyag kutatásáról, mert *„a ceremónia nem éri meg a ráfordított időt”*.⁶⁰ A Minisztertanács Titkársága olyan külön megjegyzéssel is adott engedélyt a kutatásra, hogy *„az államtitok védelméért az Új Magyar Központi Levéltár vezetője a felelős”*. Ezt követően az engedélyező okiratra egy olvashatatlan nevű ÚMKL munkatárs kézzel ráírta: *„Félre nem érhetően engedélyezik a kutatást! Megszorításom [!] annyi, hogy a személyek neveit nem lehet kiírni, és D. et-nő [elvtársnő] a betekintésnél legyen jelen az államtitok védelme érdekében!”*⁶¹

A Magyar Televízió (MTV) munkatársai – filmforgatókönyvek megírása érdekében – a háborús bűnösként elítélt személyek peranyagát kívánták tanulmányozni. A kérést – *„államtitok védelmi okokból”* – a Legfelsőbb Bíróság elnöke nem engedélyezte.⁶² A következő évben megint a levéltárhoz fordult az MTV, mégpedig a „Századunk”

⁵⁶ MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel–1885–1972. Ez azt is jelenthette, hogy a kutató érdekében magasabb helyről „szóltak” a levéltárnak (Ólmosi Zoltán szíves közlése).

⁵⁷ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–27–1978.

⁵⁸ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1031–1974.

⁵⁹ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1599–1979.

⁶⁰ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–476–1976.

⁶¹ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–835–1977. A kutatási témája egyébként a felsőoktatás mennyiségi fejlődésének és struktúrája átalakulásának megismerésére irányult.

⁶² MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1434–1976.

című filmsorozat elkészítése céljából. A külügyi Békeelőkészítő Osztály anyagát kívánták felhasználni. Tudatában voltak, hogy ehhez a minisztérium engedélye szükséges, előzetesen meg is adták a kutatók személyi adatait. A levéltár – „*a kérés teljesítése elől nem zárkozzhatunk el*” megjegyzéssel – hivatalos levelet írt a minisztériumnak. A külügy azonban sokáig nem válaszolt, majd a szóbeli sürgetésre részletesebb kutatási témaki-fejtést írt elő. Ezt az igényt a levéltár tudatta az MTV munkatársaival, akik azonban nem jelentkeztek többé.⁶³

Érdekesség, hogy egy ügyvéd, aki 1949-ig a Békés megyei népbíróság tagja volt, majd ezt követően a Magyar Dolgozók Pártja tagként a Népbíróságok Országos Tanácsába delegálta, ezekben az években szerzett ismereteit 1975-ben egy történeti műben kívánta feldolgozni. A megíráshoz levéltári kutatásokat is szeretett volna végezni, az Igazságügyminisztérium azonban nem engedélyezte a megyei levéltárban végzendő kutatásokat. Ezért végül az ÚMKL-ben végezni kívánt kutatásoktól is elállt.⁶⁴

Gyakran a levéltárosok sem jártak jobban, mint a külső kutatók. Az ÚMKL egyik levéltárosa, szakdolgozata bővítéséhez, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Szabadművelődési Osztályának személyi jellegű iratanyagát kívánta átnézni. A referens (vagyis egy kolléga, az ÚMKL másik levéltárosa), a LÜSZ megfelelő pontjára hivatkozással kijelentette, hogy a levéltár az „*állami és jogos magánérdek mindenkori védelmére kötelezettek*” adhatja meg csak a kutatási engedélyt, s ebben az esetben a személyzeti iratok belesznek a „jogos magánérdek” kategóriájába, ezért nem javasolta az engedély megadását kollégája számára. Ezzel a levéltár főigazgatója is egyet értett. A kérelmező levéltáros kénytelen volt kijelenteni, hogy a kutatást nem tudja elvégezni „*elképzelése szerint*”, és kissé gúnyosan hozzátettem hogy ezért igyekezni fog „*más, a jogos magánérdeket nem sértő kutatási témát keresni*”.⁶⁵

Ebbe az alfejezetbe kívánczik jelen sorok szerzőjének személyes élménye is. A már a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárához tartozó, Hess András téri volt ÚMKL épület 2016. évi költöztetése során feladatuk kaptam az egyik emeleti „reponenda” raktár átvizsgálását, és az ott található iratok meghatározását végeztem el. Ennek során – sok más egyéb mellett – megtaláltam Tildy Zoltán köztársasági elnöknek az 1970-es években a levéltárnak átadott lemondó levelét, valamint más, szintén rá vonatkozó iratokat. Ezeket az iratokat akkor nem tették a provenienciális helyükre a korabeli levéltárosok, hanem – elvileg – egy elkülönített iratokat tartalmazó páncélszekrénybe helyezték. Rejtettsége miatt ez ideig nem is volt kutatható. Onnan került az említett raktárszobába, s végül 2016-ben valódi helyére.

Ideológiailag alátámasztott kutatási esetek

Az MTA Történettudományi Intézete kutatási projektjeihez szintén be kellett szerezni a megfelelő engedélyeket. 1972. májusban egy neves levéltárost bíztak meg levéltári kutatással a „Történetpolitikai gondolkodásunk története” című kiemelt 15 éves kutatáshoz. Kutatási igényt jelentettek be a Miniszterelnökség iratai-, a Miniszterelnökség

⁶³ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1623–1977. – Az 1944–1945-ös évek történetét feldolgozó filmsorozat elkészült, és a sorozat korábbi adásaihoz hasonlóan rendkívül népszerű lett a tévénézők körében.

⁶⁴ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1750–1975.

⁶⁵ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–185–1975.

B. Ügyosztály-, a Belügyminisztérium Választási Osztály-, a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztály-, a Külügyminisztérium Kertész István osztályvezető-, valamint a Szabadkőműves szervezetek megnevezésű állagok megtekintéséhez. Az ÜMKL engedélyezési kéréseket intézett a Minisztertanács Titkárságához, a Külügyminisztériumhoz és a Belügyminisztériumhoz. Az akadémiai háttér a korszakban nem sokat jelentett, a Minisztertanács egyáltalán nem is válaszolt, a belügy nem engedélyezte a szabadkőműves szervezetek anyagának kutatását („*mivel ma is élő személyekre vonatkozó adatok találhatók benne*”), a Választási Osztály anyagát azonban igen. A külügy is elutasította – indokolás nélkül – a Békeelőkészítő Osztály és Kertész István iratainak kutatását. Így a kutató csak a BM Választási Osztály anyagát kutathatta.⁶⁶

Egy egyetemi adjunktus kandidátusi disszertációja (polgári ellenzéki pártok politikája) elkészítéséhez szükséges kutatásaihoz tanszékvezető egyetemi tanára kért kutatási engedélyt. Magyarázata szerint „*ezt a téma marxista történeti kutatásunkban eddig nem került feldolgozásra [...] a részletekbe menő, a konkrét tényezők feltárásából kiinduló vizsgálat – melynek fontosságát az ilyen esetekben már az MSZMP Tudománypolitikai Irányelvei⁶⁷ is kiemelték –, történeti kutatásunkban feltétlenül szükséges. A téma monografikus feldolgozása nemcsak a közelmúlt történetének helyes marxista értékelését gazdagítaná, hanem – a tudománypolitikai célkitűzéseknek megfelelően – egyetemi oktatásunk színvonalának fejlesztéséhez is hozzájárulna.*” A kérelmet az ELTE Pártbizottsága is támogatta. Az engedélyt a Belügyminisztérium megadta, a Minisztertanács Titkársága viszont csak egy részét, ugyanis a történész Dobi István iratainak, illetve a Miniszterelnökség 1944–1948 közötti iratainak kutatásától a „*vele folytatott megbeszélésen elállt*”.⁶⁸

Az ÜMKL szintén kért a társlevéltáraknál kutatási engedélyt munkatársai részére. A levéltár nagyon hamar forrásközlési kiadványsorozatot indított. (Ez volt a „Források a magyar népi demokrácia történetéhez” című sorozat.) A belkereskedelem helyzetéről szóló kiadványt készítő munkatárs feldolgozó munkájának elősegítése céljából a levéltár a Minisztertanács Titkárságához fordult, hogy az 1945 és 1949 közötti minisztertanácsi ülésjegyzőkönyveket kijegyzetelhesse. A Titkárság elutasította a betekintési kérelmet, „*mivel ezen anyagok kutatási célokra még nincsenek felszabadítva*”. Ehhez hozzátették, hogy ebben az időszakban a Minisztertanács „*belkereskedelmi kérdésekkel egyébként sem foglalkozott*”. Az elutasítást a levéltáros tudomásul vette azzal a megjegyzéssel, hogy „*... elvtárs, úgy látszik, nem ismeri a minisztertanácsi ülések anyagát, [...] ugyanis minden tárcza oda nyújtotta be azokat a rendelettervezeteket, amelyeket mint ME rendeleteket tettek közzé. A rendelettervezetekhez csatolták az előterjesztést, azaz az indokolást, s ez utóbbiak igen sok adatot tartalmaznak a korszak gazdasági helyzetére vonatkozólag, így a belkereskedelmi ágazatra is*”.⁶⁹

Az esetből okulva, a többi kötet elkészítése érdekében, már alaposabban kidolgozott kérelmeket intéztek a keletkeztető szervekhez. „*A sorozat*” – jelentették ki – „*pártunk és kormányunk kultúrpolitikáját van hivatva szolgálni, valamennyi kötete a Kulturális Minisztérium és egy-egy más tárca anyagi hozzájárulásával készül. A sorozat készülő kötetei szerepel-*

⁶⁶ MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel–1059–1972.

⁶⁷ Nyomtatásban megjelent: *Az MSZMP Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei*. Kossuth Kiadó, Bp., 1969.

⁶⁸ MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel–1712–1972.

⁶⁹ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–861–1975. A kötet végül 1981-ben megjelent a *Dokumentumok a magyar belkereskedelem történetéből 1945–1949.* címmel.

nek ötéves tervünkben, melyet magasabb párt és állami fórumokon jóvá hagytak, és végrehajtásában támogatnak. [...] A bizalom megeremtése és a remélhető jó munkakapcsolat érdekében – hiszen a jelen ügytől függetlenül is kapcsolatban állunk a Minisztertanács Titkárságával –, kérem, fogadja most el részletesebb tájékoztatásomat.”⁷⁰ A kutatás 30 éves zárolási határán belül kívánta a levéltár a levéltári és irattári kutatást engedélyeztetni, úgy, hogy a munka a védett időszak lejárta után fejeződne be. A Minisztertanács Titkársága engedélyezte a kutatást, de csak erős feltételekkel (másolat készítésének tilalma, a publikáció 1979. június 30-ig nem hozható nyilvánosságra, stb.).⁷¹

Üzemtörténeti kutatás

Ismert, hogy az ilyen jellegű történetírás⁷² a korszakban kiemelkedő szerepet játszott, és a hivatalos körök is támogatták. A levéltárhoz sok ilyen jellegű kérelem érkezett. Mégsem ment mindenkinek egyszerűen a kutatási cél teljesítése.

1972-ben egy újságíró – Bakonyi Bauxit Vállalat megbízásából! – a vállalat jogelődeinek iratanyagát kívánta tanulmányozni. Az iratok csak pénzügyminisztériumi engedéllyel voltak kutathatók, a minisztérium azonban indokolás nélkül elutasította a kérelmet.⁷³

Az 1902-ben alapított Szentgotthárdi Kaszagyár történetének megírása is akadályokba ütközött. A gyár 1945 után, pontosan nem ismert időponttól kezdődően, egy szovjet gépipari vállalat fennhatósága alá tartozott. Ezzel a kutatásokat szabályozó rendeletben foglaltak alapján (mint külföldi érdekeltségű vállalat) korlátozások alá esett. A levéltár a kutatni szándékozót arra kérte, hogy az „Utasításban megjelölt módon” nyújtson be kérelmet a levéltárnak, amelyet majd pártolól foglalkoznak felterjeszteni.⁷⁴ (Az ügynek nem ismert a folytatása.)

A Vasipari Kutató Intézet 1977-ben egy munkatársát levéltári kutatással kívánta megbízni, a „magyar vaskohászat fejlődéstörténetében kimagasló szovjet segítség dokumentálása céljából”. A levéltárosok feltételezték, hogy az Országos Tervhivatal (OT) anyagaiban lehet a témára vonatkozó érdemi iratanyag. Ennek az átnézését ajánlották először a kutatónak, majd a referens megnézte a segédleteket és néhány tételt az OT anyagban, de iratot nem talált. Ennek alapján kijelentette, hogy mivel anyag nincs, és az egész irategyüttes egyébként is zártként kezelendő, továbbá az OT-hoz kellene fordulni engedélyért, ezért „anyag hiányában [...] fölöslegesnek tartom az eljárás megindítását”. Ezzel a vezetőség is egyet értett, és a „témába vágó anyag nincs, rendezetlen” megjegyzéssel ad acta tették a kérelmet.⁷⁵

A püspökladányi termelőszövetkezeti „mozgalom” történetét bemutató monográfia elkészítéséhez is a levéltárba irányították a megbízottat. Számára – megbízólevél

⁷⁰ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1150–1976. A magyarázathoz hozzátették: „A fentiekben túlmenően a kötet készítőinek személye mellett több garancia is van arra, hogy semmiféle államérdekeinket sértő anyag nem kerül illetéktelenek kezébe.”

⁷¹ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1150–1976.

⁷² Ebbe a kategóriába sorolhatók a termelőszövetkezetek történetének feltárására irányuló kutatások is.

⁷³ MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel–1026–1972.

⁷⁴ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1332–1975.

⁷⁵ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1544–1977.

gyanánt – a mű megalkotásáról szóló „Megállapodás” másolatát helyezték az ügyiratba, melynek kortörténeti érdekessége van.

A „Megállapodás” leszögezte azt a követelményt, hogy *„az elkészült munka bűségesen tükrözze a szövetkezeti munka eddigi folyamatának gazdasági, társadalmi és politikai eredményét, a tagság és a vezetők munkáját és erőfeszítéseit, a szövetkezeti kollektívák gondjait, sikereit.”*⁷⁶

Helytörténeti kutatás

A községek és városok története feldolgozásának lendülete az 1970-es években is tartott. Ilyen esetekben több kutatónak is azt javasolta a levéltár, hogy az illetékes megyei levéltárban kezdje meg a kutatásokat, és ha a kutatások során olyan jelzeteket talál, amelyek főhatósági intézkedésre vezethetők vissza, akkor az összegyűjtött jelzeteknek a birtokában folytassa kutatását az ÚMKL-ben.⁷⁷

Egy esetben – egy Kecskemét történetére vonatkozó kutatási szándék alkalmával – a kutatást generális jelleggel, minden háritó célzat nélkül engedélyezték (ennek megértéséhez tudni kell, hogy egyrészt nagyvárosról volt szó, másrészt a kérelmező a megfelelő támogató dokumentumokkal rendelkezett).⁷⁸

Népszerűek voltak a földosztás helyi lezajlásának megismerését célzó kutatások.⁷⁹ A földosztás iratai (Országos Földbirtokrendező Tanács, Országos Földhivatal, Földművelésügyi Minisztérium Földbirtokrendezési Főosztály, stb.) nem estek kutatási korlátozás alá, a megismerésüket általában gond nélkül engedélyezték. Egy esetet ismerünk, amikor a levéltár előfeltételt támasztott a kutatás elé: a Zala megyei földosztásra vonatkozó kutatás esetében a kutatás témáját támogató megbízólevelet igényeltek a megyei pártbizottság részéről.⁸⁰ Egy vidéki gimnáziumi tanár a gyulai Dózsa György Népi Kollégium történetét kívánta megírni, ahol korábban maga is diák volt. Az ezt követő időszakkal nem akart foglalkozni, ugyanis, indokai szerint *„erről már nincsenek személyes benyomásaim”*. 1977. szeptember 29-én keltezett levelében (a dátumok fontosak!) igényelte az iratanyagok előkészítését a levéltártól: *„Természetesen egy vidéki tanárnak nem könnyű feljutni Pestre. Mivel ebben az évben nem vagyok osztályfőnök, s gimnáziumunk X. 4-től törni jár⁸¹ mintegy 10-12 napig, ez időtartam alatt szeretnék 4-5 napot – szükség esetén többet – erre a munkára fordítani Önöknél az Intézetükben. (Remélem, hogy az esőzések nem húzzák át a tervemet, hiszen ebben az esetben »rohannom« kell haza, tanítani.)”* A levéltár 1977. október 27-én [!] válaszolt a tanár beadványára, s a kutatás megkezdéséhez szükséges megbízólevél beszerzését igényelte. A tanár válasza, ha a késés miatt megszületett egyáltalán, nem ismeretes.⁸²

⁷⁶ MNL OL XXXIV–1–a–982. tétel–130–1979. – A „Megállapodás” tartalmazta a feltárni kíván dokumentumok és szervek körét is.

⁷⁷ Pl. MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel–98–1971.

⁷⁸ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–466–1975.

⁷⁹ Főleg 1974-ben, amikor a „felszabadulás” következő évre eső, 30. évfordulója megünneplésére készültek.

⁸⁰ Pl. MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1164–1974. – A megbízólevelet a kérelmező beszerezte, és csatolták az engedélyező számhoz.

⁸¹ Vélhetően az őszi időszakról van szó, melynek munkálataiba a diákokat is bevonták.

⁸² MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1386–1977. A kérelmező nyilvánvalóan nem volt gyakorlott kutató.

A SZÖVOSZ⁸³ korábbi főelőadója 1977-ben egy községtörténeti témával jelentkezett a levéltárnál, azzal a céllal, hogy egy község szövetkezetei történetét is feltárja. Indoklásul hozzátette, hogy annak idején ő maga volt az, aki „*végrehajtotta az egységes földműves szövetkezetek megeremtését a MOSZK-ban*”⁸⁴ –, de mindenre visszaemlékezni már nem tud. „*Az iratok átnézésével viszont emlékezetemet felfrissíthetem s biztosan írhatom meg, a magyar szövetkezeti mozgalom keretében, a munkásmozgalmi munkát [!] és ezzel Szocialista Hazánk és falum életében oly fontos tevékenységet élethűen szeretném megelevenítve bemutatni.*” A levéltár a kutatást (felső hozzájárulást ez esetben sem kérve) engedélyezte a kutatást.⁸⁵

Egyéninek tekintett kutatások

A korszakban nem preferálták, ha valakinek a kutatási témája „*nem eléggé tudományos*”. Így járt egy budapesti személy is, aki a Budapest 70. számú Postahivatal által benyújtott újítási javaslat elfogadása ügyében kutatott volna. Az illető megadta a vonatkozó Közlekedésügyi és Posta Minisztérium ügyiratszámot. A levéltár kijelentette, hogy a kutatás „*teljesen egyéni kezdeményezés, és ezért a kutatás nem teljesíthető*”, amit a kérelmezővel személyesen is közöltek.⁸⁶

Egy vidéki tanárember 1976. június 9-én keltezett levelében (ebben az esetben is fontosak a dátumok), pontos jelzetek megadásával kért ki egy adott napra iratokat, „*mert reggel utazom Pestre és az nap szeretném az iratokat átnézni.*” Június 14-én (hétfőn) valóban megjelent a levéltárban, de megbízólevelet nem hozott magával. Ezzel sorsa be is teljesedett, a kutatása lehetetlenné vált. A vonatkozó ügyíraton csak egy eufémisztikus szabvány-megjegyzés olvasható: a kutató a „*tájékoztatás után kutatási szándékától elállt*”.⁸⁷

Egy semmilyen intézményi támogatással sem rendelkező kutató 1973-ban a trianoni és a párizsi békeszerződéssel kapcsolatos külügyi iratokat szeretne volna vizsgálni. Levelének alább idézett sorai arra engednek következtetni, hogy az őt körülvevő rendszer jellegét – talán a kora miatt – nem értette meg, és eleve kilátástalan, anakronisztikus igénnyel lépett fel. „*Magasztos célú*” kérelméhez (ő maga jellemezte így a kutatást) téma-vázlatot is csatolt. „*Elképzelésem szerint*” – jelentette ki ebben –, „*a trianoni békeszerződés teljes szövegét és a béketárgyaláson kifejtett magyar álláspontot a kutatási eredmények alapján nyilvánosságra kell hozni. Röviden ismertetni kellene ezután azt a szívós harcot, amelyet a békeszerződés revíziójáért folytattunk és ennek eredményeként teljes egészében közre kell adni az 1938–1940-es években elért részbeni revíziót, amikor a csehek–románok–magyarok alávetették magukat az olasz–német döntőbírói eljárásnak, és ennek eredményeként a visszacsatolt területeinkre vonatkozó adatokat és térképeket is teljes egészében [kell] közreadni. [...] Ennek során kifejtendő volna az is, hogy a velünk szemben elkövetett igazságtalanság jóvá tétele nem függhet attól, hogy a világháborút melyik oldal nyerte meg, stb.*”. Mindehhez hozzáfűzte, hogy az „1945 utáni” párizsi békeszerződés anyagát is ki kellene adni. Az ÚMKL ebben az esetben meg sem kísérelte a felsőbb szervek engedélyeinek beszerzését (és egyébként feljelentést sem tett), hanem

⁸³ SZÖVOSZ = Szövetkezetek Országos Szövetsége.

⁸⁴ MOSZK = Magyar Országos Szövetkezeti Központ, a SZÖVOSZ elődje.

⁸⁵ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–903–1977.

⁸⁶ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1952–1974.

⁸⁷ MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–809–1976.

válaszlevelében egyszerűen kijelentette, hogy a „fennálló rendelkezések (Levéltárak Ügyviteli Szabályzata) értelmében” nincs lehetőség a téma kutatására.

A levéltárosi segítségnyújtás esetei

Végül az akkori kollégák tájékoztatással, segítségnyújtással kapcsolatos eseteiből is található volt néhány eset, melyekből a jelenkor levéltárosai is tanulhatnak. Az iratok, politikai okokból történő letagadását – természetesen – nem foglalták írásba, arra utalások sincsenek. A veszélytelennek ítélt kutatások többségét azonban elősegítették, és a korabeli levéltárosok mindent megtettek a pontos és szakszerű tájékoztatás érdekében. Erre számtalan korabeli ügyiratban leírtakat lehetne példának hozni, de a mai levéltári közvélemény – remélhetőleg – pontosan ismeri az összképet.⁸⁸ Akadtak azonban eltérő esetek is.

Különleges probléma adódott akkor, amikor egy, a levéltár munkatársai által elkészített dokumentumkötet⁸⁹ témájába illeszkedően érkezett egy külső kutató. A levéltárosokban felmerült az a gondolat is, hogy ennek okán ne engedélyezzék a külső kutató kutatását – és ezt a kérelmem ügyiratán rögzítették is. A vezetésnek azonban más volt az álláspontja, és kissé dörgedelmes hangvételű feljegyzésben fektették le, azt, hogy „*az ilyen magatartás ellentétben állna a kormány tudománypolitikai irányelveinek szellemével, amely e téren is a monopolizálás kifejezett felszámolását célozza. Nincs erkölcsileg sem alapunk kizárni más kutatót azért, mert később a mi munkatársaink fognak dolgozni az anyagon. Egy egészséges verseny csak használna a tudománynak is. [...] Ha azt akarjuk, hogy máshol a mi kutatóink is kapjanak anyagot munkájukhoz, akkor nem zárkózhatunk el az ajánlott módon!*” Ezt követően a szokásos eljárás keretében, a minisztériumhoz küldték tovább engedélyezésre az összes kérelmet. A Kulturális Minisztérium Levéltári Osztálya mindenki számára engedélyezte a kutatást, de korlátozásokat is lefektetett. Feltételül kötötte ki, hogy az irategyütttest őrző szervezeti egység gondoskodjon arról, hogy a külső kutató kizárólag a témája alapján tekintsen be az iratokba, mást ne tekinthessen meg. Mindehhez hozzátették: „*mind K.,⁹⁰ mind a monográfia munkálataiban részt vevő dolgozók nyomásra, illetőleg vitára kész feldolgozásuk kéziratát (illetőleg gépiratát) senkinek nem adhatják betekintésre mindaddig oda, amíg erre, illetőleg nyílvános megvitására vagy publikálására az engedélyt a jogutód vagy más illetékes szervtől a kézirat bemutatása után meg nem kapják. E feltételt kérem K. kutatási engedélyébe belefoglalni, E. és P.⁹¹ esetében a belső, a nevezettek által láttamozandó feljegyzésben rögzíteni.*”⁹²

Az 1970-es években az ÜMKL-ben kutatást végzők közül egy személlyel tudtam felvenni a kapcsolatot. Gergely Ferenc a bajai múzeum munkatársaként is folytatott

⁸⁸ Nem lehetett vitás e korban sem, hogy egy minisztérium „kérését” teljesíteni kell. A Közlekedés és Postaügyi Minisztérium arra megkereséssel fordult az „Országos Újkori” Levéltárhoz, hogy néhány nagyváros bélyegképének elkészítéséhez adjanak segítséget a grafikusművésznek a városok akkor használatos címerének megismeréséhez. A levéltári aktából nem derül ki, hogy a művésznek mely fondokból és állagokból készítették elő iratokat, azt azonban tudjuk, hogy több város címerét is meg tudta tekinteni. (MNL OL XXXIV–1–a–99. tétel –1034–1972.)

⁸⁹ Dokumentumok a magyar mezőgazdaság történetéből, 1945–1948.

⁹⁰ A külső kutatóról van szó.

⁹¹ A levéltárnak a monográfia elkészítésében részt vevő munkatársai.

⁹² MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel–1422–1976. Hasonló eset 1977-ben is lejátszódott (MNL OL XXXIV–1–a–82. tétel –1707–1977.)

kutásokat, azonban a fővárosba kerülve még több lehetősége lett kutatni, és azóta is a levéltári kutatótermek állandó „vendége”. Visszaemlékezése alátámasztja a lejegyzett forrásokból kiszűrhető információkat. *„Úgy volt, hogy a Párttörténeti Intézetben [PTI] folytatom működésemet. Az utolsó pillanatban, [amikor] már mindent felszámoltam Baján, maradtam ki a pikészsívből.”* Ugyanis másvalakit „vezényeltek” az Intézetbe, azonban Gergely Ferencet kompenzálták. *„Én ettől kezdve, mai kifejezéssel élve, kutatói támogatásban részesültem. Azaz, ha kutatni akartam, adtak csillagos pecséttel ellátott megbízást. Ez azért fontos, mert a Levéltárakban, általában, ennek tudomásul vételével kezeltek, 'Ehvtársként', többnyire. Ezekben az években két fő témán dolgoztam: a Bajai Türr István Múzeum megbízásából a 'Sváb kitelepítés Bács-Kiskun Megyében (főként a bajai járásban), a PTI támogatásával pedig a levéltárakban, majd a cserkészeti c. témán. Az ÚMKL-ban az első téma anyagát, a Nemzeti Bizottság és a mezőgazdasági termelés megindításának történetével összekapcsolva. Munkámat a R.-D.né duó engedélyezte, 'felügyelte'. A hangulatban a rideg, éber, olykor pedig bizalmaskodó elemek keveredtek. Szerencsére közvetlen kiegészítőink, levéltárosok, raktárosok emberi módon viselkedtek és mindent megtettek zavartalan munkánk érdekében. Mivel nem jegyzék alapján kutathattunk, nem tudtuk (ma sem tudjuk), hogy megkaptunk-e minden témánkra vonatkozó anyagot. Hogy mennyire eltérő volt egyes levéltárosok velünk szembeni magatartása arra, egy példát említek. A Levéltár akkori igazgató-helyettese (sajnos a nevét elfelejtettem, akkor a magyar műkincsek hazabozzatalán járadozott) a következőképpen mutatott be egy kutatónak: Gergely ehvtárs volt az első, aki a szovjetek garázdálkodásának hatásáról írt a háború utáni mezőgazdaságban... Visszatekintve bízhatatlannak tűnik. – Nem csak az ÚMKL-ban, de általában a levéltárakban és a könyvtárakban egy ma már elképzelhetetlen családiasnak nevezhető hangulat uralkodott. Ebben a patriarchális légkörben, ha nebezen is, de elhiselhető volt a gyanakvás, az ehvtársi bizalmaskodás, az anyagok politikai megfontolások alapján történő adagolása, titkolása. Én az akkori levéltárosok zömére tisztelettel, hálával, egyes esetekben szeretettel gondolok vissza. Utólag és ismételten köszönöm önzetlen segítségüket.”⁹³*

Az összefoglalásképpen kijelenthető, hogy az írott forrásokból, tehát az ügyiratokból is kitűnik az a kettősség, amely a levéltárakat régebben és a jelen korban is jellemezte: a kutatás lehetőségeinek szándékos szűkítése és ennek a lehető legteljesebb elfedése. A korszak jellegzetessége, hogy a kutatások korlátozására rendelkezésre álltak a „megfelelően” kidolgozott jogszabályok, és ezt segítette a rendszer politikai légköre is. Érezhetően létezett az „amit ugyanis nem adtak oda, abból nem lehetett baj” típusú gondolkodás.

Mindezek ellenére a volt Új Magyar Központi Levéltár, működésének első évtizedében is, szakszerűen kezelte a kutatási ügyeket, a szükséges tájékoztatást az esetek döntő többségében megadta, a kutatást a jogszabályi rendelkezések függvényében biztosította, a legtöbb esetben további akadályokat nem gördített az iratanyag megismerése elé.

⁹³ Gergely Ferenc szíves közlése.

Felhasznált irodalom

Források

MNL OL XIX–1–4–ab	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Művelődésügyi Minisztérium, Levéltári Igazgatóság
MNL OL XXXIV–1–a	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, A levéltár ügyviteli iratai, Új Magyar Központi Levéltár, Általános iratok
MNL OL XXXIV–1–c	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, A levéltár ügyviteli iratai, Új Magyar Központi Levéltár, Személyi irathagyatékok

Szakirodalom

KERESZTES 2014	KERESZTES CSABA: Rendezési terv az Új Magyar Központi Levéltár iratanyagának rendezéséhez, 2014. (05/2-1/2015. MNL sz. ügyirati feljegyzés).
LÜSZ 1971	A Levéltárak Ügyviteli Szabályzata. Művelődésügyi Minisztérium. Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda, 1971.
REISZ 2014	REISZ T. CSABA: Kutatási szabadság és annak korlátai a magyarországi levéltárakban (1945-től napjainkig). <i>Levéltári Szemle</i> , 64. évf. 2014. 4. sz.
VERŐ 1986	VERŐ GÁBOR: Az Új Magyar Központi Levéltár működésének másfél évtizede. <i>Levéltári Szemle</i> , 36. évf. 1986. 4. sz.

Internetes hivatkozások

Levéltéri Korpusz
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/leveltari_iratok/ (Letöltés ideje: 2016. december 1.)

CSILLAG ATTILA-ROKOLYA GÁBOR

**A PÉCSI KÖZJEGYZŐI
KAMARA TÖRTÉNETE
1875-1949.**

KÖZJEGYZŐI AKADÉMIA KIADÓ,
BUDAPEST, 2015. 220 OLDAL.

A Magyar Országos Közjegyzői Kamara példamutató módon immár egy évtizede módszeresen támogatja a közjegyzői múlt feltárását, amelynek köszönhetően már eddig is számos, a polgári és szocialista kori magyar közjegyzőség történetét bemutató, szép kiállítású és értékes tartalmú kötet látott napvilágot. E vállalkozás egyik legfrissebb állomása a Pécsi Közjegyzői Kamara történetének megírása. A kötetet jegyző két szerző közül Rokolya Gábor budapesti közjegyző és jogtörténész már a szélesebb közönség előtt is ismert lehet. Csillag Attila aki a kötet készítésekor még közjegyző-helyettes volt (azóta már kinevezett közjegyző), és több kisebb történeti közleménnyel is jelentkezett, korábban jórészt saját körzete, egykori közjegyzői életrajzának, szakmai pályafutásának megírásával foglalkozott. Megvolt tehát az alapja arra, hogy tágitva eddigi kutatásainak tematikus és földrajzi határait egy nagyobb régió, a Pécsi Közjegyzői Kamara történetének megírásában is szerepet vállaljon.

A kötet két fő részből áll, melyben Rokolya Gábor sorra veszi a Pécsi Kamara intézménytörténetét, illetve az ottani közjegyzők szakirodalmi és szépirodalmi munkásságát, a Csillag Attila pedig a Kamara területén egykor működő 146 közjegyző prozopográfiai megközelítéssel összeállított életrajzait közli. A kötet végén mintegy függelékként „A kamara közjegyzőinek szépirodalmi munkássága” címmel a karba tartozó hat közjegyző fellelhető irodalmi tevékenységét veszik számba. A kötet szakmai megalapozottságát a több mint 300 végjegyzetből álló jegyzetapparátus is jelzi, melyet képjegyzék és mutató is kiegészít.

A polgári kori közjegyzőség története iránt érdeklődők számára talán a legérdekesebb az az életrajzi rész, amely a dél-dunántúli polgári közjegyzői kar, pontosabban az egykori kamarai területen működő közjegyzők legfontosabb személyi adatait közli, illetve az egyes szakmai pályafutásokkal kapcsolatban fellelhető fontos információkat összegzi. Napjainkban, amikor egyre többször hangzik el, hogy mennyire fontos lenne a jogszolgáltatási szervezet egykori részvevői életrajzainak megírása, sajnos nem tudunk hasonló példákat felsorolni. A polgári jogszolgáltatás levéltári terminológia szerint értelmezett 1872-1949 közötti időszakában jelenleg sem a bírósági, sem az ügyészi szervezet tagjairól nem áll rendelkezésre hasonló, területi illetve szervezeti alapon el-

végzett feltárás. Annak ellenére, hogy jogtörténeti tudományos műhelyek sora működik Magyarországon, két gyakorló közjegyző volt az, aki példát mutatott abban, hogy mit is kellene ahhoz tenni, hogy az intézménytörténeti kutatások számára alapot teremtsen a jogtörténeti kutatás. Mert hogyan is lehet úgy alapos intézménytörténetet írni, ha nem vagyunk tisztában a szóban forgó jogszolgáltatási szervek működésének személyi hátterével, az egyéni pályafutások részleteivel?

Jelen ismertetés nem térhet ki mind a 146 közjegyző életének bemutatására, de figyelemfelkeltés gyanánt néhányuk életéből, avagy felvázolható kollektív biográfiájukból érdemes felvillantani egy-egy mozzanatot. Csakúgy, mint az ország más kamaráinak területén, az 1875 körül kinevezett első közjegyzők között is több, a 48-as szabadságharcban részt vevő egykori szereplő tűnik fel (Budapesten Görgei István, Máday Sándor, Gorove Antal, Ökröss Bálint). A Pécsi Közjegyzői Kamara esetében a zalaegerszegi I. körzetbe kinevezett Hideg József, a kaposvári körzetben Schäffer Alajos, a pécsi II. körzetben Bubreg Mihály, a bonyhádi körzetben Muttnyánszky Alajos, és a szekszárdi Nagy János voltak, akik fegyveresen is részt vettek a korábbi szabadsághüdelemben. Bánffay Simon (1819-1902), a kamara első elnöke a közlekedési minisztériumban a számvevőség vezetője volt.

Mint ahogy az az intézménytörténeti áttekintésből is kitűnik, a közjegyzői intézmény neuralgikus pontja éppen a kinevezések gyakorlata volt. A közjegyzői szakértelem, egyéni felelősség és hivatástudat mindinkább megkövetelte volna, hogy az intézmény meggyökeresedésével egyre inkább azok kerüljenek kinevezésre, akik jelöltként vagy helyettesként közjegyzői irodákban szereztek gyakorlatot. A kamarának mint érdekképviselői szervnek azon törekvései, hogy ez megvalósuljon, két okból nem tudott érvényesülni. Az első ok az volt, hogy az irodák alacsony ügyforgalma miatt (a közjegyzői törvény kezdetben meglehetősen szűkre szabta a közjegyzői kényszer alá eső jogügyletek körét), a közjegyzők sokszor nem tudtak alkalmazni jelölteket és helyetteseket, így az irodákban kis számú, ráadásul minden bizonnyal szegényebb és ritkább kapcsolati hálóval rendelkező jogi személyzet tudott elhelyezkedni. A másik ok részben ebből vezethető le: a pályázatok során ez a tudására és elkötelezettségére építő pályázói kör sokszor alulmaradt azokkal az ügyvédségből és közigazgatásból érkező, jelentős politikai támogatottsággal rendelkező pályázókkal szemben, akik végül közjegyzői tapasztalat nélkül (de sokszor a már korábban is az irodában dolgozó helyettesekre építve) kerültek kinevezésre egy-egy jövedelmezőbb körzetbe. A kötetben ismertetett életrajzok számos esetben támasztják alá ezt a jelenséget.

A trianoni katasztrófa a közjegyzői kinevezésekre is hatással volt. A kamara tagjai közül egyesek önként mondtak le kinevezésükről fiatalabb, menekült, korábban is közjegyzői hivatást gyakorló kollégáik javára, máskor az igazságügyi kormányzat a kamarákkal együttműködve hozott létre újabb átmeneti vagy véglegesnek bizonyuló körzeteket, hogy megélhetést biztosítson a menekült közjegyzők részére.

A pécsi kamarai gyakorlat is azt mutatja, hogy az 1945 utáni igazolási eljárások után nagy számban maradtak hivatalukban korábbi közjegyzők, amit minden bizonnyal csak a magánközjegyzői intézmény 1949-es felszámolása változtatott meg. A kötet — az éppen hivatalban lévő közjegyzők esetében — szerencsés módon erre a körülményre is sok esetben kitér, így a címben jelzett 1875- 1949-es időkört nemcsak az

1875 előtti életrajzi eseményekkel, hanem az úgynevezett népi demokratikus jogszolgáltatás kiépítését kísérő, a sorsfordító 1949-es éven túl terjedő történetekkel is kitágítja.

A felületes érdeklődő számára megtévesztő lehet, hogy a kötet elképesztő mennyiségű és minőségű fényképpel van illusztrálva. A képi illusztrációk azonban nem pusztán reprezentációs céllal kerültek a kötetbe, hanem azok a kötet írásos részét – mondhatni – tovább viszik, kibővítik, a képeken azt a polgári miliőt jelenítve meg, amelyet a magánközjegyzői intézmény tárgyi kultúrájában is képviselt. Az egykori közjegyzők arcképei, hivatali és családi fotói, valamint a számtalan használati tárgy, monumentum (pecsétnyomók, irodai berendezések, síremlékek, képeslapok, címertáblák, közjegyzői formanyomtatványok, pecsétlenyomatok, stb.) igényes minőségben reprodukált fényképei egy letűnt, mára már csaknem teljesen elfeledett világ nyomait reprezentálják.

Jelen ismertetés alkalmával érdemes megjegyezni, hogy a kötetben sajnos nem esik szó arról, hogy a szerzők milyen előzetes koncepció alapján állították össze annak anyagát. Ezért is fontos hangsúlyozni: jelen munka, amint az a jegyzetapparátusból kiderajzolódik, 15 hazai és nemzetközi levéltár mintegy 60 állagában folytatott rendkívül széleskörű levéltári kutatáson alapul, melyet alapos könyvészeti hivatkozások egészítenek ki. Furcsamód talán nem is ez adja a kötet pótolhatatlanságát, egyediségét. A szerzők fáradságot nem sajnálva igyekeztek felkeresni azokat a még élő közjegyzői leszármazókat, akiknek írásos, képi vagy tárgyi emlékek álltak rendelkezésre — ennek is köszönhető a kötet szenzációs képanyaga —, de nem sajnálták a fáradságot arra sem, hogy egy-egy közjegyző síremlékét keressék fel és fotózzák le. (Zárójelben érdemes megjegyezni, hogy az anyaggyűjtés eredményeként a MOKK időközben kiadhatta annak a – recenzált kötetben is szereplő – Sebestyén Mátyásnak ezidáig lappangó visszaemlékezését, aki 1941-1945 között Perlakon volt közjegyző.)¹

A könyvben előforduló néhány apróbb hiba (elütések, mondatismétlés, és egy térképhiba), mit sem von le a kötet értékéből. A rendkívül igényes kiállítású kötetben nem található ár, ami sajnos arra utal, hogy a mai tudományos könyvkiadási gyakorlatnak megfelelően a kiadók már a kezdetektől sem számítottak arra, hogy az könyvesbolti forgalomba kerül, így a könyvet csak egyetlen bolti árusító helyen vásárolhatjuk, vagy közvetlenül a MOKK-tól rendelhetjük meg.

Sarusi Kiss Béla

¹ Sebestyén Mátyás: *Ahogy én láttam...* Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2016.

HIREK

ZALA BALATONJA

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ZALA MEGYEI LEVÉLTÁRA TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁJA

A Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára 2015. szeptember 23-án tartotta levéltári napi tudományos konferenciáját, *Zala Balatonja* címmel. A rendezvényt a város részéről Balaicz Zoltán polgármester köszöntötte, majd dr. Mikó Zsuzsanna, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója nyitotta meg a tanácskozást, melyet dr. Gyimesi Endre ny. igazgató elnökölt. Az előadók a 16. századtól a 20. századig bezárólag kísérték figyelemmel a Balaton zalai partszakaszának történetileg érdekes periódusait, eseményeit. Jelenleg csak egy kisebb partszakasz tartozik Keszthely környékét érintően Zala megyéhez, de egészen az 1950-es közigazgatási átszervezésig a teljes északi part Zalához tartozott, így a vonatkozó források is az elmúlt századokat illetően a zalai levéltárban lelhetők fel. Az előadást tartó kutatók részben ezekre, illetve más országos és külföldi közgyűjteményekben őrzött forrásokra támaszkodva tartották meg előadásait.

Az első előadó – a kronológiai rendet követve - dr. Bilkei Irén, a MNL Zala Megyei Levéltára főlevéltárosa volt, aki *Szőlő és bor a Balaton-felvidéken* címmel tartotta meg előadását. Ebben a korszak forrásadottságainak megfelelően, főként okleveles adatokat citálva mutatta be a szőlőműveléssel és a bortermeléssel kapcsolatos viszonyokat. A sokszor fertőzött víz kapcsán a bor stratégiai jelentősége végig kiérződött a forrásokból. A késő középkorban meglepően szabályozottak voltak a birtoklás, a termelés és a kereskedelem területei, ami természetesen korántsem jelentette azt, hogy a korszak embere szabálykövető lett volna. Az okleveles adatok a birtoklás és annak megsértése körül csomósodnak leginkább, magára a termelésre, a vele kapcsolatos munkálatokra érthető módon kevesebb fény vetül ezekben a forrásokban.

A következő előadó, dr. Végő Ferenc, a Pécsi Tudományegyetem oktatója *A balatoni hadiflotta a török korban* címet viselő előadásában a török kor és a Balaton kapcsolatának egy eddig kevésbé ismert részletét ismertette meg a hallgatósággal. A Balaton természetes határvonal jellegét a török megszállás után egy hadiflotta ide telepítésével is erősíteni kívánták. Az Udvari Haditanács a Dunán már korábban jól bevált naszádok és sajkák alkalmazása mellett döntött a Balaton tekintetében is a 16. század második felében. Ez azonban már csak válaszcím volt, ugyanis a Balaton déli partját uralma alatt tartó oszmán hadvezetés már ezt megelőzően megtette a maga részéről ezt a lépést. A Dunára, vagyis a folyami használatra kifejlesztett hajótípusok azonban nem teljesen feleltek meg a tavi körülményeknek, ami okozott némi problémát. A hajóknak a Balatonra való eljuttatása komoly logisztikai kihívást jelentett a korszakban, mivel a Bécsben őrzött, illetve a Mosoni-Dunán Győrig leúsztatott hajókat szárazföldön, sze-

kereken kellett a tóhoz szállítani. A hadihajók a források tanúsága szerint a 16. század utolsó évtizedeiben fokozatosan jelenhettek meg a Balatonon. Pontos adatok híján csak vélelmezni lehet, hogy a Keszthelyen, Szigligeten és Tihanyban állomásozó flotta körülbelül egy tucatnyi hajót számlálhatott.

A túlparton, Bolondvárbán (Balatonszemes) és Fokon (Siófok) állomásoztatott török hajóhad nagyságának megítélése még a magyarénál is bizonytalanabb a vonatkozó források gyér volta miatt. Mindkét hajóhad alapvető feladata a vállalkozásokat, portyákat végrehajtó gyalogos katonák átszállítása volt az ellenséges partszakaszra.

Dr. Kurucz György a Károli Gáspár Református Egyetem dékánja szintén a hajózást választotta témájául A „*Festetics flotta*” – *A Balatonon Festetics György korában* című előadásában. A 18. század végi hazai közéletben egyre ismertebbé váló főnemes 1797 nyarán bocsátotta vízre a Balatonon a Főnix névre keresztelt gályáját, mely időpont a hazai hajózás történetében is kiemelkedően fontos dátum. Mint az előadó megjegyezte, ez a momentum nem volt előzmények nélküli, hiszen Festetics György nagyapja, Kristóf is rendelkezett sószállító hajóval. Festetics Györgyöt komolyan foglalkoztatta a rentábilis sószállítás megvalósítása a Balaton hossz tengelyében, Kenesétől Keszthelyig, ellátva ezzel a régiót, benne Zala vármegyét. Erre vonatkozóan egy vármegyei bizottság keretében egy elaborátum elkészítésében is részt vett, melynek a vármegyei közgyűlés elé terjesztése után, valamikor 1795 körül született részéről döntés egy új, korszerű vitorlás hajó megépítésének felvállalásáról, ami két évvel később szolgálatba is állt. A Főnixet, amely a leírásokból kiderülő felszereltsége okán reprezentációs célokra is alkalmas volt, pár évvel később további kisebb hajók követték, a László és a Szidónia.

Az előadó külön kiemelte, hogy Festetics mennyire tudatosan használta fel az esemény kommunikálásában a korabeli médiát, ideértve az irodalmárokat, költőket rejlt lehetőségeket is. A főúr gazdasági számításai, melynek kidolgozásában Nagyváthy Jánosnak is elévülhetetlen érdemei voltak, beválni látszott, a balatoni sószállítás jövedelmező lett. A rendelkezésre álló adatok szerint a Főnix közel huszonöt évig szolgált, 1823-ban bontották el.

Szintén a hajózás volt a témája *Kapiller Imre*, a MNL Zala Megyei Levéltára munkatársa előadásának is, melyet *A Fülöp és Boglár közötti rév az 1820-as, 1830-as években* címmel tartott meg. Az előadó egy per bemutatásával kezdte előadását, melynek tárgya a címben jelzett rév jogos működtetőjének megállapítása volt. Mivel a peranyaghoz rengeteg mellékletet csatoltak, ezeknek köszönhetően némi bepillantást kapunk a rév működésére vonatkozóan, csaknem fél évszázadra visszamenőleg. Ezekből kiderül, hogy a rév története során szinte folyamatosak voltak a jogsértések, vagy annak vélt cselekmények.

Ezután *Molnár András*, a MNL Zala Megyei Levéltára igazgatója tartott előadást *Balatoni nyarak a reformkorban. Időjárási anomáliák Balatonfüreden 1831-1847* címmel. Előadásában dr. Adler József balatonfüredi fürdőorvos 1822 és 1847 között végzett meteorológiai megfigyeléseit és méréseit elemezte. Adler a méréseit nem kifejezetten tudományos céllal készítette, inkább csak a fürdővendégek tájékoztatása volt a célja. Az előadás során részletesen megismerkedhettünk a vizsgált időintervallum hőmérsékleti és vízállási anomáliáival, azoknak a mezőgazdaságra és a fürdőéletre gyakorolt hatásai-

val. Miközben a környékbeli gazdálkodók természeti csapásként élték meg a forró, aszályos nyarakat, addig az 1830-as és 1840-es években melegebbre és szárazabbra forduló klíma egyértelműen kedvezett a balatonfüredi fürdőkultúra fellendülésének. Így már nem csak a zárt gyógyvíz fürdő, hanem a Balatonban való „hidegfürdő” is egyre több vendéget vonzott a településre.

Ugyancsak a Balaton, mint fürdőzési lehetőség volt a témája dr. Hudi József a Pápai Református Gyűjtemények Levéltára igazgatója előadásának, amelyet *A balatoni fürdőkultúra kialakulása a 19-20. században* címmel tartott meg. Az előadó a téma forrásainak bemutatása után a fürdőkultúra korabeli fejlődési lehetőségeit és korlátait hasonlított össze. Az idő és anyagi (befektetői) korlátok mellett a megközelítési és nem utolsósorban a szemléleti-mentális korlát akadályozta leginkább a fürdőkultúra kibontakozását. Hudi József ezután konkrét eseteket elemzett összehasonlító jelleggel Balatonfüred és Siófok példáján. Prezentációjában századfordulós képeslapok segítségével idézte meg a Monarchia fürdőéletének balatoni szegmensét. Végül a fürdőélet beindulásának multiplikációs hatásait vette górcső alá, úgy mint a Balaton-környék urbanizálódása, a közlekedés fejlődése, a paraszti polgárosodás, általában a polgári éthosz elterjedése, a fürdőtelepek révén a korszerű építészeti eljárások megjelenése, új kulturális identitás kialakulása, amely például a Balaton-kultuszban öltött testet, de ide tartozott az idegennyelv tudás felértékelődése is.

Az előbbi előadás kronológiai folytatásaként is felfogható volt dr. Paksy Zoltánnak, a MNL Zala Megyei Levéltára főlevéltárosának előadása, mely *A Balaton idegenforgalmi szerepe a két világháború között* címmel kalauzolta el a hallgatóságot a tömegturizmus kialakulásának korszakába. Előadásában kiemelte, hogy az idegenforgalom központilag koordinált fejlesztése az 1910-es évek elején kapott nagyobb lendületet a pár évvel korábban, potens személyekből létrejött Balatoni Szövetség révén. Ténykedésük első elemét, a külföldre irányuló propaganda szervezését az első világháború sajnálatos módon eliminálta. A háború és az azt követő zavaros időszak után 1920-ban a Balaton külön kormánybiztost kapott. A tó vendégforgalmának fejlesztése ekkor részben más irányt vett. Célközönségként a felső társadalmi csoportok helyett a középosztályt, különösen a tisztviselői réteget próbálták ide csalogatni. A Balaton szerepköre azért is fokozódott, mivel a trianoni döntések miatt a tengerpart és számos, más ország területe került melegvizű (gyógy)fürdő elérése komplikáltabbá, drágábbá vált, amiből a „magyar tenger” vagy pl. a szomszédos Hévízgyógyfürdő profitált. A balatoni idegenforgalom fejlesztésének fontos mérföldköve volt a kormány 1931-ben hozott rendelkezése. Ennek értelmében – többek között – a tó három km-es környezetét üdülőövezetnek minősítették, ami megkönnyítette a célirányos idegenforgalmi fejlesztéseket. Létrejött a Balatoni Intéző Bizottság, melynek tagjai a minisztériumok képviselőin kívül az érintett megyék legmagasabb közigazgatási vezetői voltak. A háború majd a pénztelenség után a húszas évek második felében tért magához a balatoni idegenforgalom, amely a harmincas években teljesedett ki, egyre szélesebb tömegek számára téve elérhetővé a Balatoni nyaralás lehetőségét.

A nap utolsó előadását Haász Gabriella, a keszthelyi Balatoni Múzeum muzeológusa tartotta meg *Úttörőtáborok a keszthelyi térségben 1950-1989* címmel. A második világháború után, különösen a hatvanas évektől minden korábbinál szélesebb tömegek

célpontjává vált nyaranta a Balaton. A szocialista rendszer egyik sajátos idegenforgalmi „intézményévé” fejlődött az úttörőmozgalom szárnyai alatt a gyermeküdültetés rendszere. Amíg az ötvenes években, de még a hatvanas években is jellemzően szó szerinti tábori körülmények között zajlott a táboroztatás, addig a hetvenes évektől már elterjedtebbé vált az állandó jellegű épületekben való elhelyezés és az iskolai szintnél magasabb szintű koordináció. Ettől kezdve a tábori élet is szabályozottabbá vált, formalizálódott, a korábbi évekre jellemző kötetlen, spontán programok aránya csökkent. A táborok is tipizálódtak, specializálódtak, létrejöttek az úttörőmozgalom számára utánpótlást biztosító vezetőképző-táborok, illetve a speciális képző táborok, ahol a tanulás is hangsúlyt kapott. Először Balatonedericsen, majd Balatongyörökön működött ilyen jellegű tábor. A hetvenes években a megyei tanács és KISZ Zala Megyei Bizottsága vette át a táboroztatás megyei szintű koordinálását a városoktól és a járásoktól. Az előadó a prezentációjában képileg is illusztrálta az úttörőtáborok fizikai megjelenését, belső életét. A rendszerváltozással átalakult a táborozási gyakorlat, az úttörőszövetség 1990-től nem vett részt az iskolások tömeges nyaraltatásában. A megyei tanács tulajdonában maradó táborokat a Zalai Gyermek és Ifjúsági Közalapítvány kezelte tovább, szervezte a turnusokat: a kedvezményes árú férőhelyekre az iskoláknak külön kellett pályázni, és a csoportok mindegyike hozta a saját programját. Az átfogó, egységes, olcsó tömegüdültetés ezzel megszűnt.

A szervezők tervei szerint az elhangzott előadások rövidesen nyomtatásban is megjelenhetnek.

Káli Csaba

Első alkalommal adták át a „Pro Archivio Nationali” díjat a Magyar Nemzeti Levéltárban

2016. december 7-én első alkalommal adták át a „*Pro Archivio Nationali*” díjat, amelyet a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója alapított. Az elismerés azon kollégák munkáját ismeri el, akik a levéltár kiemelkedő teljesítményt nyújtó, a szakterületük fejlődését, a szervezet integrációját elősegítő dolgozói.

Az országos és megyei levéltárak 2012. október 1-jén történt integrációját követően fontos, hogy a díj a Magyar Nemzeti Levéltár szakmai egységességét, a levéltári szakmai tevékenység sokszínűségét, a munkakörök változatosságát egyszerre szimbolizálja, hangsúlyozta *Dr. Mikó Zsuzsanna* főigazgató.

A díj odaítéléséről a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgató-helyettesei, a megyei levéltár-igazgatók, a főosztályvezetők és a gazdasági igazgató javaslatai, illetve a főigazgató által létrehozott öttagú bizottság felterjesztése alapján a Magyar Nemzeti Levéltár Főigazgatója döntött.

A díjnak három kategóriában a tudományos munkakörben foglalkoztatottak az I. (arany), a levéltári szakmai munkakörben foglalkoztatottak a II. (ezüst), míg a nem levéltári szakmai munkakörben foglalkoztatottak a III. fokozatot (bronz) kapják. A díjat évente fokozatonként egy-egy személy, az intézmény főfoglalkozású, határozatlan időre kinevezett dolgozója kaphatja. A kitüntetett adományozást igazoló okiratot, emléklapot és rendkívüli jutalmat vehet át.

A díjat az idén az alábbi munkatársaink kapták:

I. kategória: ERDÉSZ ÁDÁM, az MNL Békés Megyei Levéltárának igazgatója;

II. kategória: SZABÓNÉ WEISZ JUDIT, az MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltárának levéltári kezelője;

III. kategória: BÓDIS JÁNOSNÉ, az MNL Országos Levéltárának a Főigazgatói Titkárságon dolgozó ügyviteli alkalmazottja

ERDÉSZ ÁDÁM, az MNL Békés Megyei Levéltárának igazgatója

IN MEMORIAM

EMLÉKEZÉS DR. NAGY FERENC LEVÉLTÁR-IGAZGATÓRA

Nagy Ferenc a történelem viharos időszakában, 1944-ben született. Édesapja a világháború vége felé hősi halált halt. Édesanyja féltő gondnal, nagy szeretettel nevelte jóságra, emberségre. Általános iskolai tanulmányait Ibrányban végezte. Nyíregyházán érettségizett a Vasvári Pál Gimnáziumban, majd a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán szerzett magyar–történelem szakos tanári oklevelet. Lakóhelyére, Ibrányba ment haza tanítani. Lelkes, fiatal tanárként az oktató-nevelő munka mellett gyűjtötte a térség írásos és tárgyi emlékeit és arra irányította rá tanítványai figyelmét, hogy a múlt ismerete, megőrzése fontos ahhoz, hogy tudjuk, honnan jöttünk és merre

megyünk. Létrehozta a helytörténeti gyűjteményt és példát adva kisközösségének folyamatosan képezte magát. Elvégezte az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem kiegészítő szakát, levéltári, könyvtári kutatásokat folytatott, publikált, szakfelügyelőként segítette a Nyíregyházi járásban dolgozó tanárok munkáját. A megyei múzeum igazgatója ismerve elhivatottságát, munkabírást, érdeklődését 1984-ben helyettesének hívta Nyíregyházára. Pedagógus feleségével és két lányával Nyíregyházára költözött, de szívében továbbra is ibrányi maradt. Ott várta az édesanyja és a Tisza-part, ahol saját maga épített hajóján sok barát és ismerős is megtapasztalhatta a természet lelket nyugtató hatását. 1985-ben filozófia szakos tanári diplomát kapott a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, majd itt védte meg a Néprajz Tanszéken a rétközi települések 18–19. századi történetéről és néprajzáról írott doktori dolgozatát. Bár az élet a közgyűjtemé-

nyek felé sodorta, megadatott neki, hogy pedagógus is maradhasson a nyíregyházi főiskola óraadó tanáraként. 1987-ben új kihívás várt rá: a Megyei és Városi Művelődési Központ vezetése. A rendszerváltozás időszakában a közművelődés is kereste a helyét. A sok feszültséggel járó időszakban a túlfeszített munka miatt egészsége megrendült. Gyógyulása után korábbi kutatásainak élményei és a múzeumos évek arra inspirálták, hogy a levéltár kutatószolgálatában találja meg azt a helyet, ahol tudása, érdeklődése és az emberi kapcsolatok fontossága is ötvöződik. Hamarosan a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának igazgatóhelyettese, majd 1993-ban igazgatója lett. Abban a 15 évben vezette az intézményt, amikor a fenntartó megyei önkormányzat támogatásával a levéltár történetében új, szép emlékü korszak kezdődött: a korábban gazdaságilag a múzeumhoz tartozó intézmény önálló lett és fejlődéséhez megfelelő költségvetés állt rendelkezésre. 1999-ben korszakos lépésként az akkor már 21 fős intézmény el is költözhetett a múzeum földszintjéről és a szomszédos épületben önálló helyet kapott. A munkatársak száma nőtt, a körülmények javultak, az iratátvételt újabb külső raktár tette lehetővé.

Nagy Ferenc fáradhatatlanul tevékenykedett, szervezett, tervezett. Tudta, hogy fontosak az emberi kapcsolatok a határon innen, de a határon túl is ahhoz, hogy a román, szlovák és kárpátaljai levéltárak ajtajai is megnyíljanak és az ott dolgozó kollégák szívesen hozzák a levéltári napjainkra legújabb kutatási eredményeiket. Éves nemzetközi konferenciánkon meghívására találkoztak a régióval foglalkozó külföldi és hazai levéltárosok, történészek, egyetemi oktatók, muzeológusok, akiknek előadásai, munkái a levéltár régebbi és általa indított újabb kiadványsorozataiban sorra rendre meg is jelentek. Igazgatóként nemcsak felelős kiadója volt ezeknek a köteteknek, hanem többnek a szerkesztője is. Fontosnak vélte, hogy a megye kulturális, tudományos értékei minél több helyen és formában váljanak közkinccsé, ezért tartotta szívügyének a könyvkiadás mellett a Szabolcs-szatmár-beregi Szemlét. Az évente négyszer megjelenő folyóirat tudományos rovatvezetőjeként tevékenykedett 12 éven át.

Közvetlensége, tenni akarása, menedzsment szemlélete nem csak a tudományos kapcsolatok bővülését eredményezte, hanem meghatározta a levéltár mindennapjait is. Az intézményt barátságos légköre, vendégszeretete, nyitottsága közkedvelté tette, a szakmai munka alapján pedig elismert tudományos műhelyként tartották számon. A vezetői feladatok ellátása, a közművelődési rendezvények és a kollégák tudományos kutatásának támogatása mellett a Rétköz és Nyíregyháza 20. századi történetének olyan területeiről jelentetett meg figyelemre méltó munkákat, mint a holokauszt vagy a téveszesítés. Könyvei, tanulmányai, cikkei forrásalapúak, objektivitásra törekvőek, témájuknak és közérthető stílusuknak köszönhetően népszerűek lettek. A nyíregyházi zsidóság pusztulását bemutató forráskiadványa külföldön is érdeklődésre tartott számot, sokan olvassák ma is az interneten, a humort és népi bölcsességet magába foglaló rétközi anekdota gyűjteményének második kiadása pedig már megjelenését követően elfogyott.

Dr. Nagy Ferenc levéltár-igazgató munkáját kollégáinak tiszteletén kívül hivatalos elismerés is övezte. 1999-ben a „Nyíregyháza városáért” díjat kapta, 2000-ben a „Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyéért” emléklakettet vehette át. 2006-ban a magyar levéltárosok legnagyobb kitüntetését, a Pauler Gyula-díjat, két év múlva pedig Vágsellyén a szlovák–magyar kapcsolatokért „A levéltárért” díjat ítélte neki a szakma.

Bár 2008-ban nyugdíjba vonult, napjai változatlanul mozgalmasan teltek. Hol tanulmányt írt, hol a levéltári rendezvényekre sietett, levezető elnök volt, előadást tartott. Kikapcsolódásként épített, szervezett. Visszaköltözött Ibrányba és tevékeny részese lett a város életének. Nem feledkezett meg a szlovákiai várhosszúrétiékről sem, akik ápolták édesapja sírját a templomkertjükben. Több mint két évtizede talált rá a régen keresett hantra és azokra, akik ismeretlenből barátai lettek. A várhosszúréti iskolások számára tett alapítványa még szorosabb kapcsolatot teremtett a múlt és jelen között.

2013-tól azonban váratlan betegsége miatt már nem várhatta a munkatársakat halász-lével az ibrányi Tisza-parton és nem tudta átvenni a 70. születésnapjára összeállított kötetet sem. Szerető családjával és barátaival, tisztelőivel együtt reménykedtünk, hogy talán majd a legközelebbi levéltári napon újra fenn ül a megyeháza nagytermének pulpitusán és mint mindig, ő mondja a bölcsességével, emberségével teli zárszót. Nem így történt. 2016. november 25-e óta Ibrány díszpolgára városa temetőjében nyugszik. Emlékét szívünkben őrizzük!

Kujbusné Mecsei Éva

INHALT

5	SIPOS, ANDRÁS: Die Selbstverwaltungs- und die regionalen Archive in Ungarn einst und jetzt.....	5
	...NACH 23. OKTOBER – VOR 23. NOVEMBER...	
	Das Tagebuch von László Wisinszky, 23. Oktober 1956.– 11. Dezember 1956. Hrsg. SZAKOLCZAI, ATTILA	17
	Stimmungsbericht nach der Niederschlagung des ungarischen Freiheitskampfes von 1956. Hrsg. HORVÁTH J. ANDRÁS – KOLTAI GÁBOR.....	46
	AUSSICHT	
	GARADNAI, ZOLTÁN: Die internationalen Beziehungen des Ungarischen Nationalarchivs.....	55
	CSEH, GERGŐ BENDEGÚZ: Archive, Harmonie und Freundschaft. Die Kongreß des Internationalen Rates der Archivare von Seul.....	67
	WERKSTATTARBEITEN	
	KERESZTES, CSABA: Forschungsmöglichkeiten und -Fälle in dem [ehemaligen] Neuen Zentralarchiv Ungarns zwischen 1970 und 1979	79
	BILANZ	
	CSILLAG, ATTILA–ROKOLYA, GÁBOR: Die Geschichte der Notariatskammer von Fünfkirchen 1875–1949 (<i>Sarusi Kiss, Béla</i>)	98
	NACHRICHTEN	
	„Der Balaton des Komitats Zala“. Wissenschaftliche Konferenz des Komitatsarchivs Zala (<i>Káli, Csaba</i>).....	101
	IN MEMORIAM	
	NAGY FERENC 1944–2016 (<i>Kujbusné Mecsei, Éva</i>)	107

CONTENTS

SIPOS, ANDRÁS: Waves of Centralisation and Decentralisation: Territorial and Municipal Archives in Hungary	5
... AFTER THE 23RD OF OCTOBER – BEFORE THE 23RD OF NOVEMBER...	
László Wisinszky's Diary of 23rd of October – 11th of December. Edited by Attila Szakolczai.....	17
Communist Party Activists' Reports on Public Opinion after the Suppression of the Revolution. Edited by ANDRÁS J. HORVÁTH – GÁBOR KOLTAI	46
LOOKOUT	
GARADNAI, ZOLTÁN: The International Contacts of the Hungarian National Archives	55
CSEH, GERGŐ BENDEGÚZ: Archives, Harmony and Friendship – on the Seoul Congress of the Council of International Archives.....	67
WORKSHIPS	
KERESZTES, CSABA: Research Possibilities and Cases in the New Hungarian Central Archives between 1970 and 1979	79
BALANCE	
CSILLAG, ATTILA-ROKOLYA, GÁBOR: The History of the Chamber of Public Notaries of Pécs 1875-1949 (<i>Béla Sarusi Kiss</i>)	98
NEWS	
The Balaton of Zala County – Conference of the Zala County Archives of the NAH (<i>Csaba Káli</i>)	101
IN MEMORIAM	
NAGY, FERENC 1944– 2016 (Éva Kujbusné Mecsei)	107

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A **KÉZIRATOT** kérjük, hogy e-mailben, legalább Word 6.0 formátumban juttassák el a szerkesztőség vagy a szerkesztők egyikének címére.

A szerkesztőség másfél ívnél (60 000 „n”) nagyobb terjedelmű kéziratot **nem fogad el!** A szerkesztőség a tanulmányok esetében a 20–30 ezer, míg a recenziók esetében a 10–12 ezer „n” terjedelmű kéziratokat tekinti ideális hosszúságúaknak.

Szöveggközi illusztrációként a kéziratához fényképet, grafikont, ábrát stb. lehet mellékelni. Ez esetben kérjük, hogy a képaláírás pontos szövegét is szíveskedjenek megfogalmazni.

A **kiemeléseket** a szerző a kéziratban kurziválva jelezze, a jegyzeteket lábjegyzet formájában helyezze el, a kézirat lapjait folyamatosan, arab számokkal számozza.

A **jegyzetapparátusban** a szerző csak a hivatkozott mű szerzőjét KISKAPITÁLIS-sal, a kiadás évszámát, és a pontos oldalszámát adja meg. A tanulmányok végén kérjük megadni a források és a szakirodalom teljes bibliográfiai adatait. KISKAPITÁLISSAL kérjük megadni a felhasznált mű szerzőjének teljes nevét, a mű címét (folyóírat, tanulmánykötet esetén annak a címét) kurziválva emelje ki, és pontosan tüntesse fel a hivatkozott bibliográfiai és levéltári adatokat.

A **recenziók** fejszövegében pontosan kérjük megadni a címen kívül a többi bibliográfiai adatot is: a szerző(k), a szerkesztő, a kiadó nevét, a megjelenés helyét és évét, továbbá a terjedelmet (oldalszámban).

MEGVÁLTOZIK 2017-BEN A LEVÉLTÁRI SZEMLE E-MAIL CIME:

leveltar.sz@gmail.com